

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
Μ.Π.Σ. «ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: Πολυπολιτισμικότητα και Μετανάστες

Ιδεολογικές και Κοινωνικές διαστάσεις

Επιβλέπων καθηγητής: Χρίστος Λυριντζής

Έρβιν Σέχου Α.Μ. 24243

Αθήνα 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	2
Ο ορισμός της έννοιας της πολυπολιτισμικότητας	5
Η πολιτική της ίσης αναγνώρισης και η πολιτική της διαφοράς	11
Πολυπολιτισμικότητα – ανεκτικότητα	31
Οι διαστάσεις της πολυπολιτισμικότητας και η μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα	41
Ανεπίσημη μεταναστευτική πολιτική	44
Επίσημη μεταναστευτική πολιτική	62
Η πολυπολιτισμικότητα στη σφαίρα της εκπαίδευσης	70
Συμπεράσματα	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	93
	98

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συζήτηση για την πολυπολιτισμικότητα βρίσκεται στο επίκεντρο των συζητήσεων και αντιπαραθέσεων στο χώρο των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών αλλά και στους κόλπους των οργανωμένων πολιτικών ομάδων και κομμάτων, από την στιγμή που εγείρει θεωρητικούς και πρακτικούς προβληματισμούς στις χώρες της Δύσης. Είναι προβληματισμοί που έχουν σχέση με την ποιοτική και αποτελεσματική διαμόρφωση μιας πολυπολιτισμικής πολιτικής, η χάραξη της οποίας πολλές φορές δημιουργεί κοινωνικές συγκρούσεις και εξάρσεις. Η συζήτηση για την πολυπολιτισμικότητα είναι σχετικά πρόσφατη και συνδέεται με το ξέσπασμα των κοινωνικών κινημάτων στις χώρες της Δύσης την δεκαετία του 1970. Έτσι σχετίζεται με την εκδήλωση και την έκφραση της συλλογικής ταυτότητας, τον αυτοκαθορισμό, την αυτονομία κτλ. Είναι προβληματισμοί που αφορούν τις στάσεις και πολιτικές ρυθμίσεις της δημόσιας πολιτικής για την ενίσχυση της ιδέας της πολυπολιτισμικότητας που αφορά διαδικασίες ομαλής κοινωνικής ένταξης, ανεκτικότητας και της συνύπαρξης.

Η σχέση της δημόσιας πολιτικής στην Ελλάδα με την πολυπολιτισμικότητα θα αποτελέσει τον κεντρικό άξονα αυτής της εργασίας. Ο βασικός προβληματισμός που χρήζει ανάλυσης σε ένα πρώτο επίπεδο είναι να κατανοήσουμε αν οι δημόσιες πολιτικές αποσκοπούν στην ενθάρρυνση της ιδέας της πολυπολιτισμικής κοινωνίας ή απεναντίας ακολουθούνται πολιτικές μη αναγνώρισης πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων με σκοπό την αφομοίωση στο κυρίαρχο κοινωνικό σώμα.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ο σκοπός είναι να απαντήσουμε στο ερώτημα αν υπάρχει η δυνατότητα να διαμορφωθεί ένα έμπρακτο θετικό πολυπολιτισμικό περιβάλλον που σημαίνει ότι υφίσταται η αρχή της ανεκτικότητας μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων και να αποφεύγονται οι πολιτισμικές συγκρούσεις.

Το πρώτο μέρος της εργασίας αφορά την θεωρητική επεξεργασία της έννοιας της πολυπολιτισμικότητας με αναφορά σε παράγοντες που διαμορφώνουν τις διαστάσεις της. Έτσι τίθενται ζητήματα που αφορούν τις έννοιες των ατομικών και συλλογικών δικαιωμάτων, τις αρχές της πολιτικής της ίσης αναγνώρισης, της πολιτικής της διαφοράς και της ανεκτικότητας, απέναντι σε πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, κοινωνικές κατηγορίες, μειονότητες, κοινότητες κτλ. Αυτό το πλαίσιο αγγίζει τις αντιπαραθέσεις μεταξύ οπαδών του κοινοτιστικού ρεύματος και της φιλελεύθερης σκέψης, με αναφορά στο ρόλο του κράτους στην αντιμετώπιση του πολυπολιτισμικού ζητήματος.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο επιδιώκουμε να μεταφέρουμε την συζήτηση για την πολυπολιτισμικότητα στην Ελλάδα, λαμβάνοντας υπόψη τις διαστάσεις της. Σε αυτό το μέρος της εργασίας θα αναφερθούμε εν συντομία στην ανεπίσημη μεταναστευτική πολιτική και κυρίως στα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης από την Αλβανία, τον κοινωνικό χώρο της εγκατάστασής τους, την εικόνα του Αλβανού μετανάστη έτσι όπως διαμορφώνεται από το ρόλο των Μ.Μ.Ε, καθώς και τις παραβιάσεις των ατομικών δικαιωμάτων με αναφορά στην μετανάστευση από την Αλβανία. Επίσης είναι αναγκαίο να παρουσιάσουμε περιληπτικά την επίσημη μεταναστευτική πολιτική και συγκεκριμένα τις νομοθετικές ρυθμίσεις, πράγμα που θα μας βοηθήσει να αντιληφθούμε τα ασφυκτικά και περιοριστικά μέτρα των νόμων απέναντι σε διάφορες κατηγορίες μεταναστών. Η μελέτη αυτή αφορά μια σημαντική διάσταση της δημόσιας πολιτικής και μέσω αυτής αντιλαμβανόμαστε το μέγεθος των κοινωνικών προβλημάτων και τις δυνατότητες ή μη της ένταξης στο κοινωνικό-πολιτικό γίγνεσθαι.

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας θα ασχοληθούμε με την πολυπολιτισμικότητα στην σφαίρα της εκπαίδευσης. Με αφορμή τα γεγονότα στις εθνικές γιορτές και στις παρελάσεις, όπου Αλβανοί μαθητές που επιθυμούν και

έχουν το δικαίωμα σηκώσουν την ελληνική σημαία στις παρελάσεις, θα αναφερθούμε στις πολιτισμικές συγκρούσεις, στην συγκρότηση και τις διαστάσεις της εθνικής ταυτότητας, στα φαινόμενα του ρατσισμού, προκατάληψης και αφομοίωσης, στο σεβασμό και την αναγνώριση της ιδιαιτερότητας, της πολιτισμικής διαφοράς και της ανεκτικότητας, έτσι όπως εκφράζονται στο χώρο του σχολείου. Σε αυτό το πλαίσιο θα παρουσιαστούν οι σκοποί της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης καθώς και οι πρακτικές εφαρμογές με σκοπό να αντιμετωπιστεί η εκπαιδευτική ετερότητα θετικά σε σχέση με το ελληνικό εκπαιδευτικό περιβάλλον.

Οι έννοιες όπου θα γίνει αναφορά σε αυτή τη μελέτη είναι έννοιες όπως πολιτισμικές διαφορές, πολυπολιτισμική κοινωνία, πολυπολιτισμική εκπαίδευση, η εθνική ταυτότητα ως ένα βασικό χαρακτηριστικό της πολιτισμικής ταυτότητας, η έννοια της νομιμοποίησης και της ημι-νομιμοποίησης, της κοινωνικής ένταξης και του κοινωνικού αποκλεισμού, της αφομοίωσης, καθώς επίσης και οι έννοιες του ατομικού και συλλογικού δικαιώματος.

Ο ορισμός της έννοιας της πολυπολιτισμικότητας

Η χρησιμοποίηση του όρου “πολυπολιτισμικότητα” είναι σχετικά πρόσφατη, πράγμα που σημαίνει ότι δεν μπορούμε να αποδώσουμε ένα συγκεκριμένο νόημα στον όρο αυτό. Σύμφωνα με τις αναφορές, για πρώτη φορά γίνεται λόγος στα τέλη της δεκαετίας του '60 και αρχές του '70. Ο όρος διατυπώνεται ως ένα χαρακτηριστικό κάποιων κοινωνιών και αποσκοπεί στην αναγνώριση και στην προώθηση του πολιτισμικού πλουραλισμού, που επιχειρεί να προστατεύσει τις πολιτισμικές ποικιλότητες, όπως είναι οι γλώσσες και οι θρησκείες των μειονοτικών ομάδων. Από την άλλη η πολυπολιτισμικότητα εστιάζει το ενδιαφέρον της στην ανισότιμη σχέση μεταξύ μειονότητας ή μεταναστευτικής ομάδας με το πολιτισμό της δεσπόζουσας τάσης ή της κυρίαρχης εθνικής ομάδας.¹

Ο όρος πολυπολιτισμικότητα μπορεί να αναφέρεται σε πολλά πλαίσια της κοινωνικής ζωής και λαμβάνει πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές διαστάσεις. Έτσι μπορεί να αφορά μια δημογραφική εξέλιξη και αλλαγή, μια εκτεταμένη πολιτική ιδεολογία, να εκφράζει ιδιαίτερες δημόσιες πολιτικές, να μεταφέρει τύπους και τρόπους έκφρασης του πολιτισμού και της κουλτούρας, να εκδηλώνει νέες μορφές πολιτικών αγώνων και συλλογικών διεκδικήσεων, καθώς και σε θεωρητικό επίπεδο μπορεί να γίνεται ο όρος αυτός αντιληπτός ως ένα είδος της μετανεωτερικής σκέψης και ως ένας παράγοντας του μεταμοντερνισμού. Σε αυτό το τελευταίο εξελίσσεται και μια συζήτηση σχετικά με κάποιες αντιλήψεις που εκφράζονται για την πολυπολιτισμικότητα ως μια διαδικασία που έχει σχέση με την αποδιάθρωση των πολιτισμικών εθνικών ταυτοτήτων, με την διάλυση ή την υποχώρηση του έθνους κράτους απέναντι στην παγκοσμιοποίηση του κεφαλαίου, τη μετακίνηση των ανθρώπων σε διαφορετικά μέρη και την επέκταση

¹Michel Wieviorka *Is multiculturalism the solution?* Σελ. 881 (από το διαδικτυακό τόπο www.tires.euv-frankfurt-o.de/data/pdf-doc/Wieviorka_multiculturalism.pdf)

της “κοινωνίας των πολιτών”. Αυτές οι αλλαγές επηρέασαν και τις σκέψεις για το ζήτημα της πολυπολιτισμικότητας που φαίνεται να έχει σχέση με την εγκατάλειψη του μύθου για μονοπολιτισμικά έθνη - κράτη με ομοιογένεια. Αντίθετα αρχίζουν να αναγνωρίζονται τα συλλογικά πολιτισμικά δικαιώματα, προωθούνται η διατήρηση και η δημιουργία της κοινότητας, πρακτικές που συνδέουν τα παραπάνω με την κοινωνική ισότητα και τα θωρακίζουν απέναντι στην κοινωνική διάκριση. Αυτός ο ορισμός της πολυπολιτισμικότητας διαπερνάται από μια ισοπεδωτική λογική, παρουσιάζοντας έτσι ένα είδος αφομοιωτικής προσέγγισης καθώς και πολιτικής της εθνικής ενσωμάτωσης των μεταναστών στο κοινωνικό σώμα.²

Οι προβληματισμοί για το ζήτημα της πολυπολιτισμικότητας συνδέονται με την προβολή και την διαφύλαξη των εθνοπολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων της κάθε κοινότητας ή μιας κοινωνικής ομάδας, καθώς και με την προώθηση των πολιτισμικών αξιών κατά την εκδήλωση αυτών των ιδιαιτεροτήτων. Η ιδέα της πολυπολιτισμικότητας συζητιέται κυρίως με αναφορά σε χώρες που αποτελούνται από μειονοτικές και μεταναστευτικές πληθυσμιακές ομάδες οι οποίες επιδιώκουν να εκφράζουν και να κάνουν γνωστή την ύπαρξη τους ως αυτό που είναι, δηλαδή ως συλλογικότητες. Αυτό σημαίνει ότι αναφερόμαστε κυρίως σε συλλογικές κοινωνικές και πολιτισμικές ταυτότητες, όπως είναι η εθνική, η θρησκευτική, η έμφυλη, η γλωσσική και η σεξουαλική ταυτότητα. Οι συλλογικές ταυτότητες βιώνονται διαφορετικά, έχουν διαφορετική σημασία για τα άτομα και αποτελούν κοινωνικές κατηγορίες. Η κάθε συλλογική ταυτότητα ακολουθεί κάποιες συγκεκριμένες πρακτικές πράγμα που μας δίνει την δυνατότητα να αντιληφθούμε την σημασία που δίνουν τα άτομα στις επιμέρους συλλογικές ταυτότητες, π.χ. στις

² Steven Vertovec *Transnational challenges to the “new” multiculturalism* University of Oxford σελ. 3 (από το διαδικτυακό τόπο www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/WPTC-2K-O6%20Vertovec.pdf)

θρησκευτικές τελετουργίες ή στην υιοθέτηση και αναπαράσταση εθνικών συμβόλων.

Πέρα από την συλλογική ταυτότητα, υπάρχει η ατομική ταυτότητα που συμπεριλαμβάνει προσωπικές ιδιότητες, αξίες και προσωπικά στοιχεία, αλλά που διαχέεται και με την συλλογική. Η σχέση της προσωπικής ταυτότητας με τις συλλογικές ταυτότητες φαίνεται να συνίσταται στο ότι “η ατομική ταυτότητα του καθενός αποτελείται από δύο βασικές διαστάσεις. Υπάρχει μια συλλογική διάσταση που είναι το σημείο τομής των συλλογικών του ταυτοτήτων, καθώς και μια προσωπική διάσταση που συγκροτείται από άλλα κοινωνικά ή ηθικά σημαντικά στοιχεία - όπως την ευφυΐα, την γοητεία, το πνεύμα- που δεν αποτελούν την βάση μορφών συλλογικής ταυτότητας”³.

Βέβαια, ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό που αφορά το πλαίσιο της αναγνώρισης διαφόρων συλλογικών πολιτισμικών ταυτοτήτων σε ένα συγκεκριμένο εθνικό- κοινωνικό περιβάλλον είναι η προβολή διεκδικήσεων, που σημαίνει ότι η συλλογική ταυτότητα εκφράζει και προβάλλει τα δικά της χαρακτηριστικά σε δημόσιους χώρους από την πλευρά των πολιτισμικών μειονοτικών ομάδων και οι ίδιες αυτές οι ομάδες διεκδικούν να αναγνωριστούν οι ιδιαιτερότητες της ταυτότητάς τους και η παρουσία τους. Με αυτό το τρόπο ο όρος πολυπολιτισμικότητα όπως εκδηλώνεται εμπεριέχει το φαινόμενο των πολλών πολιτισμών που αφορούν την συνύπαρξη και την συμβίωση κοινοτήτων με διαφορετικές πολιτισμικές παραδόσεις.

Τα πράγματα όμως δεν είναι καθόλου εύκολα όταν αντί για την αρμονική συμβίωση και συνύπαρξη εκδηλώνονται αισθήματα φόβου και απειλής κάτω από την αναγνωριστική των ιδιαιτεροτήτων του “άλλου” διαδικασία. Μιλώντας για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά προφανώς με την λέξη “ιδιαιτερο” αντιλαμβανόμαστε την

³ Τοαρλς Ταϊήλορ *Πολυπολιτισμικότητα* εκδ. Πόλις Αθήνα 1999, σελ.186

ιδιαιτερότητα διαφόρων ταυτοτήτων ενός πολιτισμού σε αντιδιαστολή με άλλες πολιτισμικές ταυτότητες. Επομένως διαμορφώνεται η αντίληψη και η εικόνα της διαφορετικής εθνικής ή της θρησκευτικής ταυτότητας που εμπεριέχει μια μοναδικότητα. “Η πιο κοινότοπη φοβία είναι εκείνη που βλέπει στην αναγνώριση του άλλου την απειλητική υποτίμηση του εαυτού. Πρόκειται για εξηγήσιμη φοβία. Ένα κομμάτι της άξιας της εθνικής ταυτότητας αντλείται από τα χαρακτηριστικά της ιδιαιτερότητας και της μοναδικότητας”⁴. Η ιδιαιτερότητα και η μοναδικότητα της εθνικής ταυτότητας άλλα και της ατομικής ταυτότητας, δεν θα είχε νόημα ή μάλλον δεν θα μιλούσαμε καν για ταυτότητα, σε περίπτωση που παρέμενε εγκλωβισμένη χωρίς να εκδηλωθεί. Η εκδήλωση και η δράση της ταυτότητας περιλαμβάνει διαδικασίες αναγνώρισης των άλλων και προκαθορισμένες ιστορικές πολιτισμικές αξίες και αρχές που ωθούν το άτομο να ανήκει σε μια συγκεκριμένη κοινωνική κατηγορία. Φαίνεται ότι “ταυτότητα και δράση είναι αλληλένδετες και αποτελούν η μια αναπόσπαστο στοιχείο της άλλης..... Ως κατασκευές οι ταυτότητες δεν είναι αυθύπαρκτες ή φυσικές αλλά κατασκευάζονται μέσα από την ανθρώπινη δράση. Δημιουργούνται με την έννοια μιας επιλεκτικής, επινοητικής δράσης που λαμβάνει χώρα σε συγκεκριμένο πολιτισμικό και κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο”⁵. Με αυτόν τον τρόπο αυτοπροσδιοριζόμαστε ως Γάλλοι, Αμερικανοί, Έλληνες, κτλ., σχηματίζοντας εθνικές ταυτότητες και “προστατεύοντας” την εθνικοπολιτισμική ταυτότητα από την επιρροή άλλων εθνικοπολιτισμικών προτύπων. Στο επίκεντρο της συγκρότησης της ταυτότητας υπάρχει η διαδικασία του ετεροπροσδιορισμού, γεγονός που δίνει την δυνατότητα στα μέλη μιας συγκεκριμένης πολιτισμικής ομάδας να ξεχωρίσουν από τους άλλους. Η ίδια διαδικασία ισχύει και αντίστροφα. Ο ετεροπροσδιορισμός (δηλαδή εμείς σε σχέση με τους άλλους) διαμορφώνεται εφόσον “η ταυτότητα αποτελεί την αναγκαία αναπαράσταση που κατασκευάζει το

⁴ Τοαυλς Ταϊηλορ ό.π., σελ.15

⁵ Χρήστος Λυριντζής *Σύγκριση και ερμηνεία Η πορεία και οι προοπτικές στη σύγχρονη πολιτική ανάλυση* Εκδ. Νήσος Αθήνα 2001, σελ. 189

υποκείμενο για τον εαυτό τους και τους άλλους. (...) Με αυτή την έννοια λοιπόν η ταυτότητα αποτελεί το σημείο εκείνο που ενσωματώνει, συμπυκνώνει και εκφράζει μια πολιτισμική ιδιαιτερότητα. Πρόκειται δηλαδή για ένα βασικό σύμβολο, ένα σημείο αναπαράστασης και συγκρότησης του εαυτού και του άλλου”.⁶

Ο ετεροπροσδιορισμός εμπεριέχει αρνητικά ή θετικά στοιχεία για την άλλη ομάδα διαμορφώνοντας έτσι στιγματισμούς, ρατσιστικές και ξενοφοβικές τάσεις αλλά επίσης και σύμπραξη και συμμαχίες με τα μέλη μιας άλλης ομάδας που οι κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις δεν γίνονται αισθητές.

Επίσης υπάρχει και μία άλλη αντίληψη που αφορά την ταυτότητα και αναφέρεται στην ανάπτυξη και στην δημιουργία της πολιτικής της διαφοράς. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη η ταυτότητα γίνεται αναγνωρίσιμη ως ξεχωριστή και μοναδική. Τα άτομα ή η ομάδα διαφέρουν από την πλειοψηφία προβάλλοντας διαφορετικές αξίες, καταξιώνοντας έτσι την μοναδικότητα της ταυτότητας τους. Με αυτό το τρόπο η ταυτότητα αυτοπροσδιορίζεται και υφίσταται μόνο μέσω της διαφοράς. Έτσι “ περιέχει μια σχεσιακή-περιστασιακή διάσταση, δεδομένου ότι καμία ταυτότητα δεν αντανακλά, δεν εκφράζει μόνο τον εαυτό της. Αφού δεν υπάρχει αυθεντική-αληθινή ταυτότητα, κάθε ταυτότητα προϋποθέτει κάτι “ άλλο” και άρα υπάρχει μόνο μέσω της διαφοράς. Ο ορισμός της διαφοράς είναι μια προϋπόθεση, ένας όρος εγγενής στην λογική της ταυτότητας που ταυτόχρονα σηματοδοτεί την πορεία προς την κατασκευή της ετερότητας, δηλαδή του “άλλου” που μπορεί να μετασχηματιστεί σε κάτι “ απόλυτο άλλο-ξένο”.⁷ Κάτω από αυτή την λογική σε σχέση με τις συλλογικές ταυτότητες αντιλαμβανόμαστε την δυναμική που εκφράζουν οι πολιτισμικές ομάδες να εξωτερικεύουν τα στοιχεία της ταυτότητας τους, να διεκδικούν και να αντιστέκονται απέναντι στο διαφορετικό.

⁶ Χρήστος Λυριντζής *Σύγκριση και Ερμηνεία Η πορεία και οι προοπτικές στη σύγχρονη πολιτική ανάλυση* εκδ. ΝΗΣΟΣ Αθήνα 2001, σελ. 189

⁷ ό.π. σελ. 190-191

Μόνο κάτω από τέτοιες συνθήκες μπορεί να συγκροτηθεί μια συλλογική ταυτότητα και να αναγνωρισθεί η σημασία της στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Μέσα από τις ιδιαιτερότητες και τις διαφορές διαμορφώνεται η ταυτότητα, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι όλες οι διαφορές μπορούν να οδηγήσουν στην διαμόρφωση κάποιας ταυτότητας. Αυτό συμβαίνει όταν οι διαφορές δεν προβάλλονται και δεν εκφράζονται κοινωνικά, με συνέπεια να μην αναγνωριστεί οι παρουσία αυτών των ταυτοτήτων προς τα έξω. Πάντως από την διαδικασία της κατασκευής της συλλογικής ταυτότητας, της αναγνώρισης της μοναδικότητάς της και της σημασίας της και της διεκδίκησης του χώρου της στις κοινωνικό-πολιτικές σχέσεις απορρέει και η έννοια της πολιτικής της διαφοράς με την οποία θα ασχοληθούμε στην συνέχεια.

Η πολιτική της ίσης αναγνώρισης και η πολιτική της διαφοράς

Σε αυτό το πλαίσιο της εργασίας μπορούμε να εκφράσουμε την σκέψη μας για την πολυπολιτισμικότητα γύρω από δυο βασικές θέσεις οι οποίες είναι διαμετρικά αντίθετες: οι εκδοχές του φιλελευθερισμού και οι κριτικές του κοινοτιστικού ρεύματος απέναντι σε αυτές τις εκδοχές. Η δημιουργία των αντιπαράθεσεων αφορά την συζήτηση που έχει ως επίκεντρο τον σεβασμό και την αναγνώριση των πολιτισμικών διαφορετικοτήτων στην δημόσια σφαίρα έναντι αυτών που τις θεωρούν επικίνδυνες και απειλητικές για τις φιλελεύθερες δημοκρατίες.

Ένας σημαντικός προβληματισμός δημιουργείται με την διαδικασία της ένταξης διαφόρων πολιτισμικών ομάδων σε ένα ευρύτερο κοινωνικο-πολιτικό περιβάλλον με συγκεκριμένες μορφές πολιτικής οργάνωσης. Βέβαια, δεν ακολουθούν όλα αυτά τα φιλελεύθερα κράτη κάποιες συγκεκριμένες και ομοιόμορφες πολιτικές πρακτικές για την ένταξη, την ενσωμάτωση ή την αναγνώριση των ιδιοτεροτήτων των πολιτισμικών αξιών. Κυρίως, η διαδικασία της αναγνώρισης επηρεάζεται από τα υπάρχοντα πολιτισμικά πρότυπα που κυριαρχούν σε αυτές τις κοινωνίες καθώς και από τις κοινωνικές διενέξεις ως συνέπειες της αναγνώρισης άλλων εθνικών πολιτισμικών μειονοτήτων.

Παρ' όλα τα διάφορα προβλήματα που δημιουργούνται, φαίνεται ότι υπάρχουν δύο φιλελεύθερες μορφές αντιλήψεων με αναφορά στην πολυπολιτισμικότητα και ιδιαίτερα στα πλαίσια της πολιτικής της αναγνώρισης. Η μία εκδοχή του φιλελευθερισμού αποβλέπει στην κατοχύρωση ίσων δικαιωμάτων για όλους τους πολίτες, συμπεριλαμβάνοντας και τους πολίτες από τις διάφορες μειοψηφικές ομάδες και επιδιώκει την ίση μεταχείριση των πολιτών, χωρίς να δώσει ιδιαίτερο βάρος στις ειδικές μεταχειρίσεις ως προς τα διάφορα επιμέρους

προβλήματα των πολιτισμικών μειονοτήτων. Αυτή η εκδοχή κάνει λόγο μονάχα για την κατοχύρωση των βασικών δικαιωμάτων.

Αυτό σημαίνει ότι σε περίπτωση εκδήλωσης αιτημάτων και διεκδικήσεων για αυτονομία και αυτοδιοίκηση, αυτά τα αιτήματα δεν βρίσκουν έδαφος. Εδώ το κράτος διατηρεί την ουδετερότητά του αποφεύγοντας να ενισχύσει τις διάφορες πολιτισμικές κοινότητες, είτε αυτές αφορούν την μειοψηφούσα είτε την πλειοψηφούσα κοινωνική ομάδα. “Η κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων θέτει περιορισμούς στην δράση της δημοκρατικής πλειοψηφίας. Κατά τούτο ένα τέτοιο σύστημα είναι φιλελεύθερο, υπό την έννοια ότι επιτρέπει στα άτομα και τις διάφορες μειοψηφίες να διατηρούν ένα χώρο ανεμπόδιστης δράσης και έκφρασης, απαραβίαστο από τις προτιμήσεις και τις αξιολογικές επιλογές της εκάστοτε κυβερνήσεως πλειοψηφίας. (...) συστατικό στοιχείο του φιλελευθερισμού πρέπει να θεωρηθεί και η κρατική ουδετερότητα που εκφράζεται με την ίση μεταχείριση των πολιτών ανεξάρτητα από τις περί του αγαθού αντιλήψεις”⁸. Έτσι σύμφωνα με την φιλελεύθερη αντίληψη το κράτος είναι ουδέτερο απέναντι στις πολιτισμικές διαφορές και υπακούει στις αρχές της ισότητας μεταξύ όλων των πολιτών της ισότητας απέναντι στο νόμο, αρχές οι οποίες ενισχύουν την αντίληψη για το κράτος δικαίου.

Επομένως, σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό αμφισβητείται η δυνατότητα απονομής κάποιων ιδιαίτερων δικαιωμάτων σε διαφορετικές πολιτισμικές κοινότητες, πράγμα που σημαίνει ότι δεν λαμβάνονται υπόψη οι συλλογικοί σκοποί αυτών των κοινοτήτων. Αυτή η εκδοχή του φιλελευθερισμού αποφεύγει ή αδυνατεί να αναγνωρίσει την ύπαρξη διαφορετικών προβλημάτων στο εσωτερικό των μειονοτικών κοινοτήτων, γεγονός το οποίο δέχεται κριτική από τους υποστηρικτές της πολιτικής αναγνώρισης της διαφοράς. Τα πράγματα αλλάζουν

⁸ Ξενοφών Παπαρρηγόπουλος *Η πολυπολιτισμικότητα ως σύγχρονο πρόβλημα* στο *ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ* Άνοιξη Φθινόπωρο 1999/ τ. 2-3 σελ. 5

όταν οι κοινότητες προβάλλουν το αίτημα της αναγνώρισης της ιδιαιτερότητάς τους, εκφράζοντας έτσι την ανάγκη και την επιθυμία της κοινότητας για την αυτονομία της και την καθιέρωση πολιτικών μέτρων για την επιβίωση της συλλογικής πολιτισμικής ταυτότητας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο φαίνεται ότι η επικράτηση της λογικής για την κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων αδυνατεί να δώσει λύσεις στα προβλήματα της συλλογικής ταυτότητας. Αυτή η εκδοχή του φιλελευθερισμού που επιδιώκει ίσες ευκαιρίες και ίσα ατομικά δικαιώματα, υιοθέτησε την έννοια της αυτονομίας του ατόμου και του αυτοκαθορισμού ως αξίες που επιτρέπουν στα άτομα να αποκτήσουν ελευθερίες επιλογής και να κάνουν την ζωή τους έτσι όπως επιθυμούν.

Βέβαια η ελεύθερη επιλογή της ζωής τους σημαίνει και υιοθέτηση διαφόρων συλλογικών ταυτοτήτων από τα άτομα, δηλαδή την συμμετοχή αυτών των ατόμων σε συλλογικούς σκοπούς. “Εφόσον γίνει δεκτό ότι τα άτομα εκτός από ατομικά προσβάσιμες και καταναλώσιμες επιλογές επιθυμούν να διαθέτουν επιλογές συμμετοχής σε συλλογικούς τρόπους ζωής, οι συλλογικές αυτές πολιτισμικές ταυτότητες θα πρέπει και από την φιλελεύθερη σκοπιά να θεωρηθούν ως αξίες προστασίας και προαγωγής”⁹. Όμως από την φιλελεύθερη σκοπιά τα ατομικά δικαιώματα έχουν μεγαλύτερη σημασία και προτεραιότητα έναντι συλλογικών σκοπών. Η συμμετοχή και η υιοθέτηση συλλογικών πολιτισμικών σχημάτων μπορεί να αποβεί επιζήμια σε βάρος των ατόμων, επειδή οι συλλογικοί στόχοι υπαγορεύουν και περιορίζουν την συμπεριφορά τους, με αποτέλεσμα να αναιρούνται οι αξίες δικαιωμάτων αυτονομίας, αυτοκαθορισμού και ελεύθερης επιλογής. Ένα άλλο πρόβλημα για την φιλελεύθερη σκέψη είναι ότι στην διαδικασία υιοθέτησης συλλογικών στόχων από μία μειονότητα διαμορφώνεται η νοοτροπία στα άτομα αυτής της ομάδας να επιδιώκουν να

⁹ ό.π. σελ. 7

διακρίνονται σε σχέση με τους άλλους. Η διάσταση αυτή της διάκρισης αποδεικνύεται επιζήμια για τα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα.

Αυτές είναι κάποιες διαδεδομένες φιλελεύθερες αντιλήψεις που ως επί το πλείστον αναφέρονται και στο ρόλο του κράτους σε σχέση με την άσκηση της δημόσιας πολιτικής απέναντι στο πολυπολιτισμικό φαινόμενο. “Το κράτος για τους φιλελεύθερους δεν πρέπει να έχει δική του αντίληψη περί αγαθού και να νομιμοποιεί τις ενέργειές του με βάση την εγγενή αξία ή απαξία ορισμένων αντιλήψεων περί αγαθής ζωής ή να επηρεάζει τις κρίσεις των ατόμων για το πώς πρέπει να ζήσουν την ζωή τους. Έργο του κράτους είναι να διατηρήσει και να αναπαράγει τις συνθήκες αρμονικής συνύπαρξής τους και όχι να αποφανθεί ποια αντίληψη περί αγαθού πρέπει να συνεχίσουν να πρεσβεύουν. Από εδώ προκύπτει και η έμφαση στην έννοια της δικαιοσύνης”¹⁰.

Η έννοια της δικαιοσύνης εκδηλώνεται ως διαδικαστική φιλελεύθερη δικαιοσύνη που θέτει δικαστικούς ελέγχους στα άτομα ώστε να διασφαλίσει την αρμονική συνύπαρξη διαφόρων αντιλήψεων για το αγαθό. Αξίζει να σημειωθεί ότι για μία πολιτισμική κοινότητα, αγαθό και επιβίωση του αγαθού μπορεί να σημαίνουν όλα τα στοιχεία του πολιτισμού αυτής της κοινότητας όπως είναι η γλώσσα ή η θρησκεία. Η επιβίωση και η διατήρηση αυτών των αξιών ως συλλογικός σκοπός σαφώς μπορούν να προωθηθούν και να εξασφαλιστούν με διαδικαστικούς μηχανισμούς που θα επιβάλλουν μέτρα για την διατήρηση αυτών των αξιών. Το πρόβλημα είναι ότι αυτή η λογική περί διαδικαστικού φιλελευθερισμού δεν καλύπτει πλήρως την ανάγκη της κοινότητας για την πολιτισμική επιβίωση ή ακόμη περισσότερο δεν οραματίζεται την επιβίωση των πολιτισμικών αξιών για το μέλλον. Έτσι φαίνεται ότι κάθε μειονοτική ομάδα δεν αποσκοπεί μονάχα στην

¹⁰ Γρηγόρης Μολυβάς *Συμπληρωματικές Σημειώσεις* σελ. 2

επιβίωση αξιών της, αλλά προετοιμάζει το έδαφος για την συνέχεια αυτών των αξιών και την κληροδότησή τους σε άλλες γενιές.

Επομένως μια κριτική που γίνεται στην έννοια του διαδικαστικού φιλελευθερισμού είναι ότι “αυτή η συλλογιστική αδυνατεί να συλλάβει την πλήρη δυναμική μίας πολιτικής που αποβλέπει στην πολιτισμική επιβίωση (...) το ζητούμενο είναι να εξασφαλιστεί η μελλοντική ύπαρξη μίας κοινότητας (...) Οι πολιτικές που αποβλέπουν στην επιβίωση αποσκοπούν ενεργά στην δημιουργία των μελών αυτής της κοινότητας.... Θα ήταν σφάλμα να δεχτούμε ότι αυτού του τύπου οι πολιτικές επιδιώκουν να προσφέρουν ευκολίες μόνο σε όσους ζουν τώρα”.¹¹

Το ζήτημα της επιβίωσης της πολιτισμικής ταυτότητας φαίνεται να μην είναι τόσο δεδομένο κυρίως από την στιγμή που τα άτομα αυτών των ομάδων προσπαθούν να διαφύγουν και να ενσωματωθούν στο κυρίαρχο κοινωνικό σώμα. Αυτό σημαίνει ότι εφόσον τα άτομα σύμφωνα με την ελεύθερη επιλογή τους θέλησαν να βρεθούν σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό μόρφωμα, ο φιλελευθερισμός παίρνει σαν βάση αυτήν την ελεύθερη επιλογή ως δικαίωμα, που σημαίνει ότι τα άτομα μπορούν να βρεθούν εντός και εκτός αυτών των μορφωμάτων. Με αυτό το πλαίσιο ο φιλελευθερισμός δέχεται την έννοια της πολυπολιτισμικής κοινωνίας από την άποψη ότι αυτές οι πολιτισμικές κοινότητες στηρίζονται στο ατομικό δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής. Και σε αυτό το σημείο φαίνεται να είναι προβληματική η σχέση του φιλελευθερισμού με την πολυπολιτισμικότητα, εφόσον αποφεύγει να αναγνωρίζει άλλα ομαδικά και συλλογικά δικαιώματα από αυτά που θεωρούνται θεμελιώδη όπως είναι η ελεύθερη έκφραση, το δικαίωμα στην ζωή, στην ατομική ελευθερία, ισοτιμία, κτλ.

¹¹ Τσαρλς Ταϊνλор *Πολυπολιτισμικότητα* εκδ. Πόλις Αθήνα 1999, σελ.111

Η αναφορά στα λοιπά ομαδικά δικαιώματα θα πρέπει να διευκρινιστεί ως ένα σημείο. Εδώ τίθεται το ζήτημα κάποιων ειδικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων ένα από τα οποία είναι η κατοχύρωση του δικαιώματος αυτοδιοίκησης και του συλλογικού αυτοπροσδιορισμού ή σύμφωνα με τις απόψεις άλλων θεωρητικών αρκεί να υφίσταται ένα γενικό δικαίωμα πολιτισμικής προστασίας το οποίο θα πρέπει να διευθετηθεί μέσω της δικαστικής εξουσίας. Έτσι διαμορφώθηκε η άποψη από τους φιλελεύθερους στοχαστές ότι η διάθεση μιας κοινότητας να ζει σύμφωνα με τις δικές της πολιτισμικές αξίες πρέπει να τύχει σεβασμού ως πράξη ελευθερίας να συνυπάρχουν και να συνεταιρίζονται. Με αυτήν την έννοια φαίνεται να αντιλαμβάνονται τις πολιτισμικές ενότητες ως πραγμάτωση ιδιωτικών πρωτοβουλιών και συναρθρώσεων. Έτσι υπάρχει μια τάση ανοχής ως προς τις επιλογές που κάνουν οι κοινότητες για τους διαφορετικούς τρόπους ζωής. Μια άλλη αντίληψη που συνδέεται επίσης με τα ατομικά δικαιώματα και αντιτίθεται στην παραπάνω είναι ότι η ένταξη του ατόμου σε μια πολιτισμική ενότητα δεν αφορά μόνο την ιδιωτική σφαίρα του ατόμου και επομένως δεν μπορεί να επιλυθεί το ζήτημα της ένταξης μόνο με την κατοχύρωση οποιουδήποτε ατομικού δικαιώματος.

Παρ' όλες τις διαφορετικές απόψεις, οι φιλελεύθεροι στοχαστές όπως προαναφέραμε συμφωνούν με την λογική της συντήρησης και της προστασίας των πολιτισμικών ενότητων από την στιγμή που αυτές οι μειονότητες σέβονται τα ατομικά δικαιώματα των μελών τους. «Η κατοχύρωση του δικαιώματος συλλογικού αυτοπροσδιορισμού των διαφόρων πολιτισμικών μειονοτήτων γίνεται ανεκτή μόνο στο βαθμό που οι μειονότητες σέβονται τον σκληρό πυρήνα των ατομικών δικαιωμάτων και εξασφαλίζουν δυνατότητα απρόσκοπτης εξόδου στα μέλη τους. Είναι προφανές ότι ο φιλελευθερισμός μπορεί να ενσωματώσει το πολυπολιτισμικό φαινόμενο μόνο στο βαθμό που το τελευταίο συντονίζεται με τούτο: η πολιτισμική

μειονότητα μπορεί να υπάρξει στο φιλελεύθερο πλαίσιο μόνον όταν αυτοπεριοριστεί ως συνεταιριστική ομαδοποίηση, μόνον εφόσον αποδεχθεί να υπάρξει ως ιδιωτικός σύλλογος”.¹² Έτσι αφήνεται ένα περιθώριο ελεύθερης δράσης και έκφρασης των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων στην ιδιωτική καθημερινή ζωή των μελών μιας διαφορετικής πολιτισμικής ομάδας στα πλαίσια του έθνους-κράτους.

Πέρα από τα ατομικά δικαιώματα, η εκδήλωση αιτημάτων που αποτελούν τους συλλογικούς σκοπούς δεν μπορεί να αποβεί επιζήμια για τους άλλους, εφόσον η διεκδίκηση για ένα συλλογικό δικαίωμα δεν πρέπει να επηρεάζει τα υπόλοιπα μέλη της που δεν συμφωνούν με αυτή τη διεκδίκηση με την λογική ότι γίνεται για το όφελος της κοινότητας. Αυτή η άποψη εκφράζεται από την μειονοτική ομάδα με την επίκληση έτσι μίας άλλης διάστασης της φιλελεύθερης αντίληψης. Αυτό που προέχει είναι ότι δεν θίγονται με αυτό το τρόπο τα βασικά δικαιώματα και οι θεμελιώδεις ελευθερίες των άλλων. Βέβαια αυτό που ανησυχεί περισσότερο την δημόσια πολιτική είναι το είδος του προς διεκδίκηση συλλογικού δικαιώματος. Οι διεκδικήσεις αυτές μπορούν να περιοριστούν ή να μην ικανοποιηθούν για λόγους που αφορούν κίνδυνο για την ασφάλεια του κράτους και των πολιτών ή απειλή για δημοκρατικές αξίες και αρχές. “Κατά την άποψη αυτή μία κοινωνία με ισχυρούς συλλογικούς στόχους μπορεί να είναι φιλελεύθερη, εάν πληρεί τις ακόλουθες προϋποθέσεις : να σέβεται την ύπαρξη διαφορών ειδικά όταν έρχεται αντιμέτωπη με όσους δεν ενστερνίζονται τους κοινούς στόχους της και να είναι σε θέση να προσφέρει επαρκή εχέγγυα όσον αφορά την προστασία των βασικών δικαιωμάτων”.¹³

¹² *Ξεν. Παπαρρηγόπουλος Η πολυπολιτισμικότητα ως σύγχρονο πρόβλημα στο ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ* Άνοιξη - Φθινόπωρο 1999/ τ. 2-3 σελ. 14

¹³ ό.π. σελ. 113

Προφανώς, οι δυσκολίες και οι αντιπαραθέσεις που εκδηλώνονται αφορούν την σχέση μεταξύ ελευθερίας και της ισότητας.

Η διαφορετικότητα και οι ιδιαίτερες αξίες των μειονοτικών ομάδων όπως είδαμε αντιμετωπίζονται με επιφυλακτικότητα συμπεριλαμβάνοντας τους συλλογικούς στόχους και επίσης δίνεται έμφαση στα καθολικά ατομικά δικαιώματα. Παρ' όλα αυτά στην σημερινή εποχή πολλές κοινωνίες αντιμετωπίζουν προβλήματα που έχουν σχέση με την πολυπολιτισμικότητα, από την στιγμή που ενυπάρχουν σε αυτές πολιτισμικές ταυτότητες που εκδηλώνουν την ανάγκη να αναγνωριστούν και να διεκδικήσουν την διαφορά, πράγμα που σημαίνει ότι υπάρχει η ανάγκη αναγνώρισης της μοναδικότητας της ταυτότητας μιας πολιτισμικής ομάδας ως μέσον επιβίωσης της κοινότητάς της.

Οφείλουμε να τονίσουμε ότι το ζήτημα της πολυπολιτισμικότητας δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται με ενιαίο τρόπο στο επίπεδο ιδεολογιών και δημόσιας πολιτικής πρακτικής, εφόσον σε πολλές χώρες βρίσκονται κοινότητες, μεταναστευτικές ομάδες και μειονότητες που στο επίπεδο διεκδίκησης για την αναγνώρισή τους και την πολιτισμική επιβίωση των αξιών τους εκφράζονται με διαφορετικό τρόπο και σαφώς με διαφορετικά αιτήματα. Από την άλλη, άλλοι καθοριστικοί παράγοντες είναι «το μέγεθος της μειονότητας, η ιστορική της συνέχεια, η συγκέντρωση ή ο κατακερματισμός της σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές, η συμβατότητα των πρακτικών της με τους θεμελιώδεις κανόνες λειτουργίας του συστήματος υποδοχής κτλ.»¹⁴.

Μια άλλη διάσταση της πολυπολιτισμικότητας αφορά το γεγονός ότι παρ' όλο που όλοι είναι πολίτες με ατομικά δικαιώματα, αυτά τα άτομα ανήκουν σε διάφορες πολιτισμικές ομάδες και συλλογικότητες, οι οποίες μπορούν να

¹⁴ Ξεν. Παπαρρηγόπουλος *Η πολυπολιτισμικότητα ως σύγχρονο πρόβλημα* στο *ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ* εκδ. Α. Σάκκουλα Άνοιξη - Φθινόπωρο 1999/ τ. 2-3 σελ. 9

αμφισβητηθούν από τα πολιτισμικά κυρίαρχα πρότυπα. Έτσι η πρόκληση της πολυπολιτισμικότητας είναι το πώς θα αντιμετωπίσει το αίσθημα της περιθωριοποίησης και της απομόνωσης που βιώνουν οι πολιτισμικές ενότητες από την στιγμή που απέναντί τους επιβάλλεται ένας άλλος πολιτισμός ως “ανώτερος”.

Προφανώς σε αυτό το σημείο τίθεται το ζήτημα της αναγνώρισης της αξίας διαφορετικών πολιτισμικών ενοτήτων. Η αναγνώριση αυτή κατά τον Ταϊηλορ δεν σημαίνει μονάχα ανοχή προς την επιβίωση και την ύπαρξή τους, αλλά σημαίνει αναγνώριση στο βαθμό που μια κοινότητα ή πλειοψηφούσα πολιτισμική ομάδα αναγνωρίζει τις αξίες της άλλης και την σπουδαιότητά τους. Έτσι για να υφίσταται η πολιτική της αναγνώρισης και να μην αποτύχει θα πρέπει να αναγνωρίζουμε ότι τα άτομα μιας άλλης πολιτισμικής μη προνομιούχας ομάδας διαθέτουν μια συγκεκριμένη πολιτισμική ταυτότητα, η οποία βασίζεται σε ένα σύνολο παραδοσιακών αξιών και που εκδηλώνεται με συγκεκριμένες πρακτικές. Αυτές οι αξίες έχουν την ιστορία τους, πράγμα που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Επίσης οι πολιτισμικές ταυτότητες έχουν την σημασία τους όχι μόνο για τα άτομα που τις υιοθετούν αλλά και για την πλειοψηφούσα πολιτισμική ενότητα. Σε περίπτωση που δεν αναγνωρίζονται οι αξίες, οι παραδόσεις και η σημασία τους, προφανώς δημιουργείται μια αίσθηση κατωτερότητας και τα μέλη των μειονοτήτων αισθάνονται περιθωριοποιημένα. Για την ύπαρξη και την διαμόρφωση μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας είναι απαραίτητο να τεθούν οι προϋποθέσεις που θέτουν τις βάσεις αναγνώρισης μιας ή πολλών κοινοτήτων. Αυτό συνεπάγεται την καλλιέργεια και την διαμόρφωση μιας θετικής αντίληψης σε όλο το κοινωνικό γίγνεσθαι για την ύπαρξη μιας ή πολλών πολιτισμικών ενοτήτων, ώστε οι μειονότητες να μην αισθάνονται ότι απειλούνται από την πλειοψηφούσα πολιτισμική ενότητα πράγμα που θα βοηθήσει να αποφεύγονται κάποια αρνητικά συναισθήματα στα μέλη της μειονότητας. Όπως αναφέρει η Suzan Wolf για τα

άτομα που ανήκουν σε μια μειονοτική ομάδα, “αισθάνονται ξεριζωμένα και χωρίς υπόσταση καθώς τους λείπουν οι προϋποθέσεις για την καλλιέργεια ενός αισθήματος κοινότητας και οι βάσεις της αυτοεκτίμησης και στην χειρότερη περίπτωση το ότι αισθάνονται πως απειλούνται από την προοπτική μιας πολιτισμικής εξόντωσης”¹⁵. Επομένως για να αποφεύγονται αυτές οι επιπτώσεις θεωρείται σκόπιμη η δημόσια προβολή αυτών των αξιών, καθώς θα πρέπει να ληφθούν και άλλα μέτρα που θα ενισχύσουν τη διατήρηση πολιτισμικών ενοτήτων και θα αξιολογήσουν θετικά την προσφορά των ομάδων σε όλα τα πλαίσια της κοινωνικής ζωής.

Ας σταθούμε εν συντομία στην δημόσια προβολή των πολιτισμικών ενοτήτων, πράγμα που συνδέεται με την πολυπολιτισμικότητα ως δημόσιο πρόβλημα, βασιζόμενοι στις φιλελεύθερες αντιλήψεις. Ο προβληματισμός που τίθεται συνδέεται με την σύγκρουση πολιτισμικών αξιών μέσα στα πλαίσια ενός έθνους-κράτους που περιέχει και εκφράζει συγκεκριμένα πολιτισμικά πρότυπα και με το πώς αυτή η σύγκρουση πηγάζει από την διαδικασία αναγνώρισης. Προφανώς τα πράγματα δεν είναι διόλου εύκολα από την στιγμή που η δημόσια προβολή σημαίνει προβολή και άσκηση πρακτικών κάποιων παραδοσιακών αξιών στα πλαίσια της δημόσιας σφαίρας. Μια μειονότητα οργανώνει συλλογικά την έκφραση συμβολικών αξιών και σημασιών, καθώς επίσης καθορίζει και συλλογικές πρακτικές για την άσκηση αυτών των αξιών που είναι ζωτικής σημασίας για την μειονότητα. Σε περίπτωση που η μειονότητα επιθυμεί να αναγνωριστεί, αυτό σημαίνει ότι χρήζει αναγνώρισης ως συλλογική ταυτότητα που ξεπερνά την ατομική ταυτότητα του καθενός και καθορίζει άλλους όρους και προϋποθέσεις σύμφωνα με τις οποίες θα είναι δυνατό να εκφραστούν τα συλλογικά συμφέροντα. “Σε τι συνίσταται και τι συνεπάγεται η αναγνώριση της μειονοτικής ταυτότητας; Η

¹⁵ Σχόλιο της Suzan Wolf στο *Πολυπολιτισμικότητα* εκδ. Πόλις Αθήνα 1999, σελ. 142

αναγνώριση αυτή, στην πληρέστερη και ουσιαστικότερη μορφή της, δεν μπορεί να συνίσταται σε τίποτε άλλο παρά στην κατάφαση της δυνατότητας να διαθέτει και να ορίζει η μειονότητα την δική της δημόσια σφαίρα, δημόσια σφαίρα ενδεχόμενα διάφορη της έννομης τάξης εντός της οποίας υφίσταται η μειονότητα”.¹⁶

Στο χώρο της δημόσιας σφαίρας γίνονται αντικείμενα διαπραγμάτευσης και ρυθμίζονται διάφορα ζητήματα που αφορούν την επίλυση προβλημάτων με την συλλογική συνεύρεση ανθρώπων μιας κοινότητας. Στο δημόσιο χώρο τα άτομα επιθυμούν να ακολουθούν τέτοιους τρόπους λειτουργίας ώστε να επιβιώσει η συλλογική τους ταυτότητα. Εδώ καθορίζονται οι αξίες και οι αρχές της κοινότητας, όπως και οι επιλογές της, πράγμα που σημαίνει ότι η κοινότητα αυτή μπορεί να δώσει άλλες διαστάσεις στην ταυτότητά της (π.χ. η χρήση της γλώσσας στους δημόσιους θεσμούς) με συνέπεια να διαταραχθούν τα όρια μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας. Τα όρια μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού φαίνεται να μην είναι δεδομένα αλλά υφίστανται μια συνεχή διαπραγμάτευση. “Το πρόβλημα της πολυπολιτισμικότητας μπορεί έτσι να επανατοποθετηθεί με τους εξής όρους: είναι δυνατόν, στο πλαίσιο ενός και του αυτού κρατικού μορφώματος, να συνυπάρχουν δύο η περισσότερες δημόσιες σφαίρες; Όμως ένα κρατικό μόρφωμα προϋποθέτει και ορίζει το ίδιο μια δημόσια σφαίρα. Το ρυθμιστικό πεδίο κάθε δημόσιας σφαίρας ταυτίζεται καταρχήν με το ρυθμιστικό πεδίο οποιασδήποτε άλλης. Η σύγκρουση είναι επομένως αναμενόμενη, αν και όχι αναγκαία, εξαρτώμενη από το περιεχόμενο των επιμέρους ρυθμίσεων”¹⁷. Όμως οι φιλελεύθερες αντιλήψεις εκλαμβάνουν την πολυπολιτισμικότητα, όπως προαναφέραμε, μέσα από την διαδικασία ίσης μεταχείρισης, επιδιώκοντας την κατοχύρωση κάποιων μορφών συλλογικών δικαιωμάτων ως ένα βαθμό που σε καμία περίπτωση δεν θα

¹⁶ Ξεν. Παπαρηγόπουλος *Η πολυπολιτισμικότητα ως σύγχρονο πρόβλημα* στο *ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ* εκδ. Α. Σάκκουλα Άνοιξη - Φθινόπωρο 1999/ τ. 2-3 σελ. 18-19

¹⁷ ό.π. σελ. 19

καταπατώνται μέσα στους κόλπους των πολιτισμικών ενότητων τα ατομικά δικαιώματα. Η κατοχύρωση κάποιων μορφών συλλογικών δικαιωμάτων προέρχεται από την τάση προστασίας της μειονότητας απέναντι στην πλειοψηφούσα κοινωνική ομάδα. Φαίνεται ότι οι φιλελεύθερες σκέψεις δεν ενθαρρύνουν την επικράτηση πολλών δημοσίων σφαιρών που θα θέσουν διαφορετικά ρυθμιστικά πεδία, με το καθένα να πραγματεύεται τα συμφέροντα οποιασδήποτε κοινότητας. Αυτό που ενστερνίζονται είναι ένα δημόσιο πλαίσιο μέσα από το οποίο θα μπορούσαν να συνυπάρχουν πολλές διαφορετικές μορφές δράσης και πρακτικές, έστω ασυμβίβαστες και αντικρουόμενες μεταξύ τους. Γι' αυτό είναι αναγκαίο να υιοθετηθεί μια θέση στην αρχή της δημόσιας λογικότητας ως μια δομή που μπορεί να εντάξει διαφορετικά διανοητικά σχήματα και μορφές που ενισχύουν την επιβίωση και την ύπαρξη διαφόρων κοινοτήτων.

Με αυτό το τρόπο φαίνεται ότι οι μειονοτικές πολιτισμικές ενότητες στερούνται κάποιες ελευθερίες όσον αφορά τις μορφές βίου. Αυτές οι ελευθερίες πρέπει να περιορίζονται στο όνομα της ελευθερίας, δηλαδή να θυσιάστουν κάποιες τέτοιες ελευθερίες ώστε να διαμορφωθεί και να ενισχυθεί ένα σύστημα ελευθερίας που θα εκφραστεί μέσα από ένα δημόσιο status. “Μόνον η αναγκαιότητα ποιοτικής μετάλλαξης ενός πολιτισμού προς την μεγαλύτερη ισότητα ελευθεριών μπορεί να δικαιολογήσει μια προσωρινή στέρηση των ίσων ελευθεριών”¹⁸. Έτσι για την φιλελεύθερη σκέψη δεν τίθεται ζήτημα τοποθέτησης ορίων και προϋποθέσεων για τις διαπραγματεύσεις μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας. Για τους φιλελεύθερους στοχαστές οι μειονότητες και οι κοινότητες απολαμβάνουν μια περιοριστική ελευθερία, όσον αφορά τις μορφές βίου πράγμα που τους επιβάλλει να λειτουργούν σε έναν ιδιωτικό χώρο, χωρίς να έχουν την δυνατότητα να ελέγχουν και να καθορίζουν το δημόσιο status. Η πολιτισμική ταυτότητα γίνεται αντιληπτή

¹⁸ Γρηγόρης Μολύβας *Δικαιώματα και θεωρίες δικαιοσύνης*, εκδ. Πόλις Αθήνα 2004 σελ. 367-368

ως μια ιδιωτική υπόθεση του δικαιώματος των ατόμων να συμμετέχουν σε πολιτισμικά σχήματα.

Μπορεί όμως αυτή η λογική να εξασφαλίζει την επιβίωση των πολιτισμικών οντοτήτων ή ωθεί στην αποδυνάμωση των πολιτισμικών ταυτοτήτων ως ταυτοτήτων με ιδιαίτερες σημασίες για τους ανθρώπους που τις φέρουν; Μήπως με αυτόν τον τρόπο ενισχύει την αφομοίωση ορισμένων πολιτισμικών ενοτήτων στο πλειοψηφικό κοινωνικό σώμα, η οποία καθορίζεται από ιδιαίτερα πολιτισμικά πρότυπα και λειτουργεί έτσι ώστε να επικρατήσει απέναντι σε άλλους πολιτισμούς; Ειδικά ο τελευταίος προβληματισμός αφορά έθνη - κράτη που διακρίνονται από μια κυρίαρχη πολιτισμική κοινότητα. Σε αυτό το πλαίσιο η δυσκολία ανακύπτει κατά την διάρκεια της διαδικασίας όταν ένα άτομο μιας μειονοτικής ομάδας δέχεται επιθέσεις από τους πολιτισμικούς κανόνες για να υπακούσει στις παραδοσιακές αξίες και αρχές της ομάδας, με αποτέλεσμα να επιβληθούν σε αυτό μέτρα που έρχονται σε σύγκρουση και σε αντιδιαστολή με τα ατομικά δικαιώματα, όπως είναι η ελευθερία των επιλογών του ατόμου. Εφόσον η κοινότητα περιορίζει την ελευθερία επιλογής του ατόμου σημαίνει ότι το άτομο έχει το δικαίωμα να βρει στήριξη και κατανόηση καταφεύγοντας στους δημόσιους θεσμούς όπως τα δικαστήρια, ώστε αυτά να επιβάλουν την διαμόρφωση στάσεων και συμπεριφορών σε πολιτισμικές μειονότητες. Αυτή η πρακτική ενισχύεται από τις απόψεις που στηρίζουν έναν ιδιόμορφο πολιτισμικό πατερναλισμό. Η λογική αυτή ωθεί τα άτομα μιας άλλης πολιτισμικής ενότητας να αφομοιωθούν, να υιοθετήσουν τις αξίες και τα πολιτισμικά πρότυπα ενός έθνους- κράτους γιατί μόνο έτσι αυτά τα άτομα μπορούν να συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή και να απολαμβάνουν προσωπικά οφέλη. “Το ενδιαφέρον είναι η δυνατότητα που προσφέρει ένα καθεστώς δικαίου για την διαμόρφωση στάσεων απέναντι στην αυτονομία και το γεγονός ότι η έλλειψη αυτής της δυνατότητας ενδέχεται να είχε ως συνέπεια την απουσία

εκφρασμένων κριτικών στάσεων, μια απουσία που, με την σειρά της, θα μπορούσε φυσικά να εκληφθεί και ως επιβεβαίωση κάποιων συγκεκριμένων πτυχών της πολιτισμικής διαφορετικότητας¹⁹. Παράλληλα η απάντηση στην απουσία κριτικών στάσεων “προϋποθέτει ότι το ζητούμενο είναι η επιτυχής προσαρμογή των μειονοτικών ατόμων ή ομάδων σε ένα λίγο ως πολύ δεδομένο πολιτισμικό πλαίσιο”²⁰.

Η παραπάνω αντίληψη έχει δεχτεί κριτικές από τους θεωρητικούς της πολυπολιτισμικότητας στο σημείο που αδυνατεί να κατανοήσει την πολιτική της αναγνώρισης δηλαδή του σεβασμού, της ίσης αξίας και της αυθεντικότητας της κάθε πολιτισμικής ενότητας. Συνήθως οι αντιλήψεις αυτές φαίνεται να παρουσιάζονται πιο έντονα με αναφορά στα έθνη-κράτη, στα οποία επικρατεί μια πολιτισμική ομοιογένεια, πράγμα το οποίο δυσκολεύει τις πολιτικές αναγνώρισης και στην δημόσια σφαίρα. Για να υφίσταται η πολιτική της αναγνώρισης στην δημόσια σφαίρα, το πολιτισμικό πλαίσιο ενός κράτους αναγκαστικά θα πρέπει να δεχτεί ουσιαστικές αλλαγές κυρίως στις δημόσιες υπηρεσίες και αρχές. Βέβαια είναι αναγκαίο να αλλάξουν τα πράγματα στο νομοτεχνικό πλαίσιο ώστε να κατοχυρώνονται νομικά κάποια συλλογικά δικαιώματα και με το πέρασμα του χρόνου θα έχουν διαμορφωθεί άλλες αρχές που θα εξασφαλίζουν ένα νομιμοποιητικό πλαίσιο στην κοινωνία της ιδέας της πολυπολιτισμικότητας.

Με την πολιτική της αναγνώρισης, όπως αναφέραμε, δεν αντιλαμβανόμαστε μόνο την μέριμνα για την διατήρηση, την ύπαρξη και την επιβίωση μιας πολιτισμικής ομάδας αλλά είναι αναγκαίο να υπάρχει σεβασμός απέναντι στις διαφορετικές πολιτισμικές αξίες πράγμα που μας δίνει την δυνατότητα να κατανοήσουμε την αξιολογή συνεισφορά των μειονοτήτων στο κοινωνικό βίο. Έτσι

¹⁹ Κώστας Λάβδας *Η πολυπολιτισμικότητα και η θεωρητική κληρονομιά του εθνικού κράτους* στο *ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ* εκδ. Α. Σάκκουλα Άνοιξη - Φθινόπωρο 1999/ τ. 2-3 σελ. 30

²⁰ ό.π. σελ. 30

θα πρέπει να αντιμετωπίζονται τα δημιουργήματα των πολιτισμών με σεβασμό ως ισάξια. Αυτή η διάσταση φαίνεται να αναιρεί την διαδικασία αξιολόγησης κάθε πολιτισμικής ενότητας. Στην λογική ότι όλοι οι πολιτισμοί έχουν ίση αξία δεν σημαίνει ότι παραμερίζονται και παραβλέπονται οι ξεχωριστές αξίες του κάθε πολιτισμού όπως επίσης δεν θα είχε σημασία να δεχόμαστε αυτές τις αξίες χωρίς να αξιολογήσουμε την θετική ή την αρνητική όψη τους. Προφανώς, όπως υποστηρίζει ο Ταιήλορ “αποτελεί σφάλμα να αξιώσουμε να κρίνονται τα έργα κάθε πολιτισμικής ομάδας, πριν καν μελετηθούν, ως εξίσου καλά, ως ισότητα δείγματα των ανθρώπινων ικανοτήτων και ως ίσης σημασίας συνεισφορές στο παγκόσμιο απόθεμα ομορφιάς και δεξιολογίας”.²¹

Το πρόβλημα αυτής της τοποθέτησης στην διαδικασία της αξιολόγησης της ομάδας με βάση την προτεραιότητα που δίνεται στην εκ των υστέρων μελέτη και την εκτίμηση των αξιών συνίσταται στα κριτήρια με τα οποία γίνεται αυτή η αξιολόγηση. Σε αυτό το σημείο φαίνεται να υφίσταται μια διάκριση των αξιών και των αρχών της πολιτισμικής ενότητας που λειτουργεί με βάση αυτές. Η διάκριση μεταξύ των αρνητικών και θετικών στοιχείων και η επιλογή των θετικών στοιχείων ως σημαντικών για την ανθρωπότητα. Με αυτήν την λογική, εφόσον αναφερόμαστε στα έθνη- κράτη μέσα στα οποία λειτουργεί ένα πολιτισμικό πλαίσιο που αναπαράγεται από τους δημόσιους θεσμούς, σημαίνει ότι οι ίδιες οι δημόσιες αρχές αλλά και τα μέλη της κυρίαρχης πολιτισμικής ομάδας είναι σε θέση να εκτιμήσουν και να δεχτούν τα θετικά στοιχεία μιας μειονοτικής ομάδας. Το πρόβλημα δημιουργείται από την στιγμή που η μειονότητα δεν επιθυμεί μια επιλεκτική αναγνώριση των αξιών της αλλά την αναγνώριση οποιουδήποτε πολιτισμικού στοιχείου που έχει επιβιώσει ιστορικά και καθορίζει ως ένα βαθμό την πολιτισμική ταυτότητα και την διατήρησή της. Έτσι, κάποιες πολιτισμικές αξίες γίνονται

²¹Σχόλιο της Suzan Wolf στο *Πολυπολιτισμικότητα* εκδ. Πόλις Αθήνα 1999, σελ.146

δεκτές στην δημόσια σφαίρα ή στην καλύτερη περίπτωση υιοθετούνται από την πλειοψηφούσα ομάδα ενώ κάποιες άλλες θεωρούνται επικίνδυνες και απειλητικές για την κοινωνική ζωή.

Ένα άλλο ζήτημα που απασχολεί τους κοινοτιστές είναι τα προβλήματα που δημιουργούνται από την μη αναγνώριση ή την εσφαλμένη αναγνώριση. Η ύπαρξη μειονοτήτων αλλά και η ανάπτυξη των κοινωνικών κινημάτων από διάφορες κοινωνικές ομάδες κυρίως την δεκαετία του '70, που εξέφρασαν μια διάθεση προβολής αιτημάτων και κοινωνικών διεκδικήσεων για την κατοχύρωση ξεχωριστών ταυτοτήτων καθώς και για την αναγνώριση των ιδιαιτεροτήτων αυτών των ταυτοτήτων έθεσαν προβληματισμούς στις φιλελεύθερες δημοκρατίες ως προς τις λειτουργίες, τις μορφές και τις διαστάσεις της πολιτικής της αναγνώρισης. Στην κοινωνική πραγματικότητα και στην πολιτική αρένα δημιουργούνται διάφορα πρακτικά προβλήματα και γεννιούνται επίσης πολιτικά διλήμματα, όταν σε ένα εθνικό κράτος εκδηλώνονται τάσεις πολιτισμικής κυριαρχίας και υπεροχής έναντι άλλων πολιτισμικών ταυτοτήτων. Μέσα από αυτήν την διαδικασία, η πλειοψηφούσα πολιτισμική ομάδα στην καλύτερη περίπτωση αναγνωρίζει εσφαλμένα ή αμφισβητεί την συλλογική ταυτότητα των άλλων. Επίσης η εσφαλμένη αναγνώριση που έχει η πλειοψηφούσα ομάδα προς τις άλλες συλλογικές ταυτότητες οδηγεί στην μειωτική, περιφρονητική και υποτιμητική εικόνα που κατατάσσει τους άλλους σε μια συγκεκριμένη κοινωνική θέση, τους περιθωριοποιεί και τους στερεί τα προνόμια και τα κοινωνικά αγαθά. Αυτό ωθεί τα άτομα να υιοθετήσουν ένα αίσθημα κατωτερότητας για την συλλογική τους ταυτότητα. “Η απουσία αναγνώρισης ή η εσφαλμένη αναγνώριση μπορούν να αποβούν επιζήμιες και να αποτελέσουν μια μορφή καταπίεσης, η οποία καταλήγει στον εγκλωβισμό και σε έναν εσφαλμένο, διαστρεβλωμένο και στερημένο τρόπο ύπαρξης”²². Η

²² Τσαρλς Ταϊνλор *Πολυπολιτισμικότητα* Εκδ. Πόλις Αθήνα 1999, σελ. 72

υιοθέτηση μιας αρνητικής αυτοεικόνας που τους έχει επιβληθεί από την κυρίαρχη ομάδα κάνει τα άτομα να έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση για τους εαυτούς τους με αποτέλεσμα να χάσουν και την αξιοπρέπειά τους. Η αίσθηση της αδύναμης συλλογικής ταυτότητας τους κάνει επιφυλακτικούς στις καθημερινές αποφάσεις της κοινωνικής ζωής και όταν τους δίνεται η δυνατότητα να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες. Έτσι όταν αποδίδεται στους άλλους η εικόνα του βάρβαρου, απολίτιστου και ανίκανου ανθρώπου δε σημαίνει μόνο έλλειψη σεβασμού, αλλά το ότι κάνεις τους άλλους να διαμορφώσουν αρνητική αντίληψη για τον εαυτό τους. Κατά κάποιο τρόπο έτσι εκδηλώνεται η διαδικασία της εσφαλμένης αναγνώρισης ή η απουσία αναγνώρισης.

Επομένως ο Ταϊήλορ προσπαθεί να κατανοήσει την έννοια της πολιτικής αναγνώρισης συνδέοντάς την με τις ανθρώπινες αξίες όπως είναι η αντίληψη περί τιμής και αξιοπρέπειας έτσι όπως εξελίσσονται σε μια δημοκρατική κοινωνία. Σε μια δημοκρατική κοινωνία όλοι οι άνθρωποι χαρακτηρίζονται από αξιοπρέπεια, δηλαδή και οι άνθρωποι αναγνωρίζονται ως ίσοι με βάση αυτήν την αρχή. “Η δημοκρατία οδήγησε σε μια πολιτική ίσης αναγνώρισης, η οποία έλαβε διάφορες μορφές με το πέρασμα του χρόνου και τώρα εκπροσωπείται από το αίτημα εξίσωσης των πολιτισμικών ομάδων και των φύλων”.²³ Επίσης μια άλλη αντίληψη που έχει σχέση με την διαδικασία της αναγνώρισης είναι η αρχή της αυθεντικότητας που συνίσταται στην διάθεση και την ανάγκη από τα άτομα να διαφοροποιούνται από τα άλλα άτομα εκφράζοντας έτσι έναν ιδιαίτερο και ξεχωριστό τρόπο ζωής. Η αρχή αυτή τοποθετείται σε ατομικό ή σε συλλογικό επίπεδο, πράγμα που ωθεί αυτές τις συλλογικότητες να αυτοπροσδιορίζονται. Με αυτήν την έννοια διαμορφώνεται η προσωπική και η συλλογική ταυτότητα, η οποία εκδηλώνει την ύπαρξη και την δράση προς τα έξω του ατόμου ή της συλλογικότητας. “Έτσι η ανακάλυψη της

²³ ό.π. σελ. 75

ταυτότητάς μου δε συντελείται σε απομόνωση, αλλά αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης μέσω ενός διαλόγου, είτε κυριολεκτικού είτε εσωτερικού που διεξάγω με τους άλλους (...) η ταυτότητά μου εξαρτάται καίρια από τις διαλογικές μου σχέσεις με τους άλλους”²⁴. Επομένως κατά την διαδικασία της δράσης και ανάδρασης οι ταυτότητες διαμορφώνονται ή παραμορφώνονται σύμφωνα με την εικόνα που προβάλλουν οι άλλοι στις αλληλεπιδράσεις τους.

Η πολιτική της ίσης αναγνώρισης δίνει έμφαση σε μια καθολική αρχή που σημαίνει ισότητα όλων των πολιτών ως προς την αξιοπρέπεια. Στο επίκεντρο αυτής της πολιτικής είναι η αντίληψη ότι όλοι έχουμε ίσα δικαιώματα. Το μέλημα αυτής της πολιτικής είναι να αποφεύγει τις διακρίσεις μεταξύ πολιτών που βρίσκονταν σε διαφορετικές κοινωνικο-οικονομικές θέσεις, αποφεύγοντας να διαμορφώσει έτσι πολίτες πρώτης και δεύτερης κατηγορίας και εστιάζοντας κυρίως στα ατομικά και τα πολιτικά δικαιώματα, όπως είναι το δικαίωμα ψήφου. Παρ’ όλ’ αυτά δεν σημαίνει ότι όσοι έχουν αποκτήσει ίσα δικαιώματα μπορούν να έχουν τα ίδια προνόμια και ίδιες απολαβές. “Αλλά παρ’ όλες τις ερμηνευτικές διαφορές η αρχή ότι όλοι είναι ίσοι ως προς την ιδιότητά τους να είναι πολίτες είναι πλέον καθολικά αποδεκτή”²⁵.

Στην αντίθετη όψη βρίσκεται η λογική που αναφέρεται στην ανάπτυξη και στην δημιουργία της πολιτικής της διαφοράς. Συνήθως η πολιτική της διαφοράς με δυσκολία εφαρμόζεται στην πραγματικότητα, αφού έναντι των ξεχωριστών ταυτοτήτων και ξεχωριστών πολιτιστικών παραδοσιακών αξιών γίνεται προσπάθεια μη αναγνώρισης και αφομοίωσης από το κυρίαρχο κοινωνικά σώμα. Παρόλα αυτά η πολιτική της διαφοράς αποσκοπεί να αμφισβητήσει και να μην δώσει βάση στις διακρίσεις καθώς και στον διαχωρισμό των πολιτών σε πολίτες πρώτης και δεύτερης κατηγορίας. Στο επίκεντρο της λογικής αυτής της πολιτικής επικράτησε

²⁴ ό.π. σελ. 82

²⁵ ό.π. σελ. 87

η αντίληψη ότι οι διαφορετικές ταυτότητες χρήζουν διαφορετικής αντιμετώπισης. Αυτό σημαίνει ότι κάποιες κοινότητες μπορεί να αντιμετωπίζονται πιο ευνοϊκά, αποδίδοντάς τους παραπάνω δικαιώματα και προνόμια σε σχέση με την πλειοψηφία στο όνομα της διαφύλαξης της πολιτισμικής κληρονομιάς. Αυτή είναι η βασική διαφορά με την εκδοχή της πολιτικής της ίσης αναγνώρισης που βασίζεται στην αρχή της καθολικής αξιοπρέπειας η οποία επιδιώκει την εξάλειψη των διακρίσεων και στέκεται αδιάφορη απέναντι στις διαφορετικές ταυτότητες των πολιτισμικών ομάδων. Η αρχή αυτή αποσκοπεί στην αναγνώριση βασικών καθολικών δικαιωμάτων και υπακούει στην αξία του ίσου σεβασμού όλων των ατόμων τα οποία είναι έλλογα και με ικανότητες.

Από την άλλη η πολιτική της διαφοράς υπακούει σε έναν βασικό άξονα, στην λογική για τον άνθρωπο που “διαμορφώνει και ορίζει την ταυτότητα του είτε ως άτομο είτε ως μέλος μιας πολιτισμικής ομάδας . Αυτή η δυνατότητα πρέπει να γίνει σεβαστή για όλους. Αλλά τουλάχιστον σε ένα διαπολιτισμικό επίπεδο ένα ισχυρότερο αίτημα έχει αρχίσει πρόσφατα να προβάλλεται: ο καθένας οφείλει να περιβάλλει με τον ίδιο σεβασμό όλες τις ουσιαστικά αναπτυγμένες πολιτισμικές ομάδες”²⁶.

Παρ’ όλο που η θέση του Ταϊηλορ στην πολιτική της αναγνώρισης είναι ότι οφείλουμε ίσο σεβασμό σε όλες τις πολιτισμικές ενότητες, αυτός ο σεβασμός και η αναγνώριση διυλίζονται μέσα από την ουσιαστική μελέτη των πολιτισμών και την επιμέρους κατανόηση των ξεχωριστών αξιών. Η πρόταση του Ταϊηλορ είναι ότι η αναγνώριση μας προτρέπει να υποθέσουμε πως όλοι οι πολιτισμοί “αφού έδωσαν σάρκα και οστά σε ολοκληρωμένες κοινωνίες που είχαν κάποια χρονική διάρκεια, έχουν να πουν κάτι σημαντικό σε όλους τους ανθρώπους”. Αυτή η θέση επιβάλλει την μελέτη αυτών των πολιτισμών, καθώς και την διεύρυνση της φαντασίας του

²⁶ ό.π. σελ. 91

νου μας, έτσι ώστε να μπορέσουμε να εκτιμήσουμε την αξία τους, εάν βέβαια αυτή υπάρχει. Συν τω χρόνω, θα μπορέσουμε να κατευθύνουμε την προσπάθεια δικαιολόγησης σε ένα πολιτισμό ιδιαίτερης ή ίσης με τους άλλους αξίας και μόνο τότε θα είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε και να εκφράσουμε παραστατικά τις επιμέρους ξεχωριστές αξίες που έχει να μας προσφέρει κάθε πολιτισμός”.²⁷

Στο επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων, ο λόγος που ωθεί κάποια άτομα στην μελέτη των διαφορετικών πολιτισμών είναι η ελπίδα ότι αυτός ο πολιτισμός έχει να προσφέρει κάτι το αξιόλογο. Με αυτόν τον τρόπο θα είμαστε σε θέση να εκτιμήσουμε το έργο αυτών των πολιτισμών. Η πολιτική της αναγνώρισης μας ωθεί να αναγνωρίζουμε τον “άλλον”, τον διπλανό μας σε όλα τα πλαίσια της καθημερινής πραγματικότητας. Ο διπλανός κουβαλάει αξίες αγνώριστες και η διάθεση να μάθουμε για αυτές σημαίνει ότι έχουμε κάνει ένα βήμα από τον φόβο της απειλής προσεγγίζοντας έτσι τους άλλους που βρίσκονται γύρω μας. Προφανώς φοβόμαστε γιατί δεν γνωρίζουμε το “είναι” του άλλου.

Κατά κάποιο τρόπο αυτό είναι το πνεύμα που μας μεταφέρει ο Τάιηλορ σε μια ανάλυση της πολιτικής της αναγνώρισης. Παρ’ όλα αυτά, το πρόβλημα της συνύπαρξης μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων και τα όρια της ανεκτικότητας εξακολουθούν να υφίσταται ως ένα σημαντικό ζήτημα της πολυπολιτισμικότητας.

²⁷ Σχόλιο της Suzan Wolf στο *Πολυπολιτισμικότητα* εκδ. Πόλις, Αθήνα 1999, σελ. 146

Πολυπολιτισμικότητα – ανεκτικότητα

Στο παραπάνω κεφάλαιο αναφερθήκαμε σε δύο εκδοχές του φιλελευθερισμού που συνδέονται με την προβληματική της πολυπολιτισμικότητας. Ο Ουόλζερ κάνει έναν διαχωρισμό ανάμεσα σε αυτές τις αντιλήψεις και θέτει έναν προβληματισμό για τον τύπο φιλελευθερισμού που πρέπει να επιλεγεί, ώστε να απαντηθεί το ζήτημα της αναγνώρισης, της πολιτισμικής επιβίωσης και της ανεκτικότητας απέναντι σε μειονοτικές ή κοινωνικές ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, υιοθετώντας την σκέψη του Ταϊηλορ, διαχωρίζει τον φιλελευθερισμό 1 ως “έντονα προσηλωμένο στα ανθρώπινα δικαιώματα και σχεδόν εξ ορισμού σε ένα αυστηρά ουδέτερο κράτος, δηλαδή σε ένα κράτος χωρίς πολιτισμικούς ή θρησκευτικούς στόχους, ουσιαστικά χωρίς κανένα συλλογικό στόχο παρεκτός την ατομική ελευθερία, την ευημερία και την ασφάλεια των πολιτών”, καθώς και τον φιλελευθερισμό 2 “ως ένα κράτος που είναι προσηλωμένο στην επιβίωση και την ευημερία ενός συγκεκριμένου έθνους, μιας πολιτισμικής ενότητας, μιας θρησκείας ή μιας ομάδας εθνών, πολιτισμικών ενοτήτων και θρησκειών υπό την προϋπόθεση ότι προστατεύονται τα βασικά δικαιώματα όσων πολιτών έχουν διαφορετικές αξιακές πεποιθήσεις”.²⁸ Προφανώς η κρατική πολιτική που πρέπει να ακολουθείται για την υπεράσπιση των μειονοτικών πολιτισμικών ομάδων δεν μπορεί να εκφράζεται μέσα από τα δύο είδη φιλελευθερισμού, αλλά η πολιτική αυτή θα είναι σχετική με τις κοινωνικό-ιστορικές συγκυρίες και περιστάσεις. Αυτή η λογική δεν αμφισβητεί ότι στα έθνη-κράτη υπάρχουν και εξαιρετικές περιπτώσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν ανάλογα, όπως είναι η αυτονομία της ομάδας και οι επιλογές της για την οργάνωση της συλλογικής ζωής της, ευρισκόμενη μέσα στα όρια του έθνους-κράτους. Πάντως το ζητούμενο παραμένει η πολιτισμική επιβίωση του καθενός, υπονοώντας την κοινωνική ομάδα ή την

²⁸ Σχόλιο του Μάικλ Ουόλζερ στο *Πολυπολιτισμικότητα* εκδ. Πόλις Αθήνα 1999, σελ. 175-176

κοινότητα που βρίσκεται υπό την απειλή της απόρριψης. Με αυτή την λογική υπάρχουν κοινωνίες που εκφράζουν κάποιες ιδιαιτερότητες στην σύνθεσή τους σε σχέση με κάποιες άλλες. Έτσι μπορεί να υιοθετηθούν διαφορετικοί τύποι φιλελεύθερων πολιτικών αντιλήψεων και να εφαρμοστούν ανάλογα σε αυτές τις κοινωνίες. Για τον Ουόλζερ, ο οποίος αναφέρεται στις κοινωνίες μεταναστών των ΗΠΑ, η σύνθεση της κοινωνίας είναι τέτοια που η υπεροχή της μιας ομάδας έναντι της άλλης εξαρτάται από τον πλούτο και τις εξουσίες που εξασφαλίζει. Επομένως κάποιες ομάδες βρίσκονται σε καλύτερη κοινωνική θέση σε σχέση με κάποιες άλλες, πράγμα που σημαίνει ότι η επιβίωση της ομάδας εξαρτάται από την θέση ισχύος. Αυτό σημαίνει ότι οι ομάδες δεν ξεκινάνε από μια ισότιμη κοινωνική βάση και σε αυτό το σημείο τίθεται το ζήτημα της αρχής της ανεκτικότητας απέναντι σε θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές ομάδες.

Κατ' αρχάς για να αποσαφηνίσουμε και να ορίσουμε την έννοια της ανεκτικότητας μπορούμε να ταυτιστούμε με την άποψη ότι “είναι η αποδοχή ότι ο “άλλος” διαθέτει δικές του κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις και τρόπους δράσης που διαφέρουν από τις δικές μου αντιλήψεις και τρόπους δράσης. Ότι αυτός ο άλλος δεν είναι μόνο ένα άτομο, αλλά μπορεί να αποτελείται, ως δρών υποκείμενο, και από άλλα άτομα που έχουν διαμορφώσει μια ομάδα με δικά της χαρακτηριστικά. Χαρακτηριστικά τα οποία είναι διαφορετικά από τα δικά μου, αλλά και κατά προέκταση και της ομάδας στην οποία ανήκω για το αντίστοιχο πεδίο δράσης”²⁹.

Το ζήτημα της ανεκτικότητας και της συνύπαρξης απασχολεί την πολιτική της ανεκτικότητας, εφόσον αυτή η πολιτική εμπεριέχει ανησυχίες για την ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ πολιτισμικών ομάδων με διαφορετικές ιστορίες και αξίες.

²⁹ Προλεγόμενο του Νίκου Κοτζιά στο *Περί ανεκτικότητας* εκδ. Καστανιώτη Αθήνα 2001, σελ. 23

Ο Μάικλ Ουόλζερ όταν αναφέρεται στην ειρηνική συνύπαρξη πιστεύει στην θετική της έννοια και ανησυχεί για την ομαλή και καλή συμβίωση των ανθρώπων στην καθημερινή ζωή. Ωστόσο η ειρηνική συνύπαρξη ως ένας βασικός σκοπός της πολιτικής της ανεκτικότητας λαμβάνει πολλές διαστάσεις και μορφές στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Αυτό σημαίνει ότι το ζήτημα της ανεκτικότητας δεν τίθεται μονάχα σε σχέση με τα ατομικά δικαιώματα αλλά αυτό που έχει σημασία είναι να ενισχύσουμε την πολιτική της ανεκτικότητας απέναντι στα συλλογικά δικαιώματα, σε συλλογικές πολιτισμικές εκφράσεις. Εστιάζουμε λοιπόν στο ζήτημα της πολυπολιτισμικότητας εκεί που υπάρχουν πολιτισμικές- θρησκευτικές διαφορές, διαφορές στο τρόπο ζωής, εκεί που υπάρχει πολλαπλότητα εθνοτικών ομάδων. Φαίνεται ότι “ο πρωταρχικός τους στόχος είναι να διατηρήσουν τον τρόπο ζωής ανάμεσα στα δικά τους τα μέλη, να αναπαράγουν την κουλτούρα τους ή την πίστη τους στις επόμενες γενιές. Στην πρώτη περίπτωση είναι εσωστρεφείς και την ίδια στιγμή απαιτούν ένα είδος εκτεταμένου κοινωνικού χώρου (έξω από την εστία τους), προς χάριν συνάθροισης, λατρείας, συζήτησης, εορτασμού, αμοιβαίας βοήθειας, διδασκαλίας κ.ο.κ. Τώρα, τι μπορεί να σημαίνει το να ανέχεται κανείς ομάδες αυτού του είδους;”³⁰

Στον παραπάνω προβληματισμό προσπαθεί να θέσει τα όρια της ανεκτικότητας μέσα από την ιστορική προσέγγιση αυτού του ζητήματος και επιδιώκει να αναλύσει την σχέση της ανεκτικότητας με τα διάφορα καθεστώτα, δηλαδή εξετάζει τις πέντε διαφορετικές πολιτικές ρυθμίσεις για την ανεκτικότητα που διαμορφώνουν πέντε μοντέλα ανεκτικής κοινωνίας. Μέσα από αυτήν την ανάλυση “ η πρόθεσή του είναι να ανιχνεύει τα διαφορετικά ιστορικά καθεστώτα ανεκτικότητας και συνύπαρξης και σε μια τέτοια εξηγητική βάση να θεμελιώσει και τις κατάλληλες κανονιστικές μορφές καθημερινής ζωής των ανθρώπων που

³⁰ ό.π. σελ. 61

συνυπάρχουν στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας”.³¹ (Σελ 276. επιστήμη και κοινωνία). Με αυτό το τρόπο διατείνεται να εντοπίζει τις βάσεις πάνω στις οποίες κτίζεται η συνύπαρξη και η συμβίωση των διαφορετικών ανθρώπων στην καθημερινή κοινωνική ζωή. Αυτό που τον ενδιαφέρει ιδιαίτερα είναι η ειρηνική συνύπαρξη δηλαδή να θέσει την ειρήνη ως αξία και βασική αρχή σε ένα σύστημα ανεκτικότητας. Η επισκόπηση των καθεστώτων τον οδηγεί να αντιληφθεί, σε συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους, τα συστήματα ανεκτικότητας και τις πολιτικές ρυθμίσεις, που σύμφωνα με τα συμπεράσματά του φαίνεται να είναι διαφορετικές και σχετικές ανάλογα με τις ιστορίες και τον πολιτισμό των ανθρώπων σε αυτές τις περιόδους. Έτσι σε κάθε εποχή αναδεικνύονται τα αντικείμενα της ανεκτικότητας, ο τρόπος οργάνωσης της ομάδας ή της κοινότητας, η σημασία της έννοιας του πολίτη και του μέλους της ομάδας, οι νομικές διαδικασίες, τα εκπαιδευτικά προγράμματα, οι θρησκευτικές πρακτικές κτλ. Το κάθε σύστημα εκφράζει βασικές ιδιαιτερότητες και είναι μοναδικό σε σχέση με τα άλλα.

Αυτές οι μορφές ανεκτικότητας και οι ρυθμίσεις τους συγκλίνουν υπέρ της ειρηνικής συνύπαρξης, της αξίας της ειρήνης η οποία αποτελεί την μοναδική και βασική αρχή που επικρατεί σε όλα τα καθεστώτα ανεκτικότητας πράγμα που σημαίνει ότι με βάση αυτή συμπυκνώνονται διαφορετικές πρακτικές και ρυθμίσεις σε σχέση με τις πολιτικό-κοινωνικές συγκυρίες. Έτσι “ αναγνωρίζει ασφαλώς ότι αυτό , όπως και τα προηγούμενα έργα του, τον οδηγεί, αν δεν τον ταυτίζει, σε ένα είδος σχετικισμού, καθώς κατά αυτόν ουσιαστικά η καλύτερη πολιτική ρύθμιση κάθε φορά είναι σχετική με την ιστορία και την κουλτούρα των ανθρώπων των οποίων την ζωή θα ρυθμίζει”. Παρόλα αυτά ο σχετικισμός αυτός έχει κάποια όρια

³¹ Ιορδάνης Παπαδόπουλος *Πολυπολιτισμικότητα, ανεκτικότητα και κοινωνική δικαιοσύνη – Σχέσεις συμβατότητας ή διλήμματος;* στο *Επιστήμη και Κοινωνία* εκδ. Α. Σάκκουλα Αθήνα 1999.σελ. 276

στο βαθμό που οι ρυθμιστικές επιλογές υπακούουν στην αρχή της ειρηνικής συνύπαρξης. Η αρχή αυτή δεν μπορεί να υφίσταται αν δεν γίνονται σεβαστά και αντικείμενα υπεράσπισης τα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα. Από την στιγμή που η ανεκτικότητα αφορά την έκφραση διαφορετικών πολιτισμικών στοιχείων σε πρακτικές του καθημερινού βίου του ατόμου, σημαίνει ότι δεν είναι μόνο παθητική στάση ανοχής του διαφορετικού, αλλά πρέπει να την αντιλαμβανόμαστε ως ενεργητική στάση με θετικές πλευρές που μπορεί να εξασφαλίζει την ύπαρξη και των διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων. Αποδίδοντας θετικά χαρακτηριστικά και ενεργητική στάση στην ανεκτικότητα για την εξασφάλιση της ύπαρξης, ο Ουόλζερ «ενδιαφέρεται κυρίως να προσδιορίζει τον τρόπο ειρηνικής συνύπαρξης εθνικών, πολιτισμικών και φυλετικών ομάδων στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Η επιχειρηματολογία του αποσκοπεί σε δύο κατευθύνσεις: πρώτον, την επέκταση της ανοχής στο σύνολο των ζητημάτων για τα οποία προκύπτουν διαφορές και σε όλες τις διαφορετικές σφαίρες δράσης στην κοινωνία και δεύτερον στην ενεργητική της ισχύος της ανεκτικότητας.»³².

Έχοντας επίγνωση αυτών των δύο οπτικών, ο Ουόλζερ δίνει την πρόταση του για το ζήτημα της ειρηνικής συνύπαρξης, φέρνοντας σαν παράδειγμα την αμερικάνικη πραγματικότητα. Αντιλαμβάνεται τις προβληματικές ομάδες που λειτουργούν στην κοινωνία, τη θέση ισχύος της κάθε μιας, τον ατομιστικό χαρακτήρα της αμερικάνικης κοινωνίας, την ιστορία της, τη διαμόρφωση μιας πλουραλιστικής κοινωνίας, την τάση για την επικράτηση μιας μοναδικής κουλτούρας, την ιστορία των εθνοτικών, φυλετικών και θρησκευτικών ενώσεων, τον ανταγωνισμό μεταξύ ομάδων και την πολιτισμική, ταξική και κοινωνική σύγκρουση για την επιδίωξη πολιτικών και οικονομικών πλεονεκτημάτων. Μέσα

³² Ιορδάνης Κ. Παπαδόπουλος *Πολυπολιτισμικότητα, ανεκτικότητα και κοινωνική δικαιοσύνη* στο *ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ* εκδ. Α. Σάκκουλα Άνοιξη - Φθινόπωρο 1999/ τ. 2-3 σελ. 277-278

σε όλο το κοινωνικό φάσμα, έχει γνώση της ανεπάρκειας της πολιτικής της ανεκτικότητας ώστε να προτείνει τους τρόπους για να εξασφαλιστεί κοινωνική αρμονία μεταξύ των ομάδων.

Ποιοι είναι όμως οι τρόποι που μπορούν να εξασφαλίσουν την κοινωνική αρμονία μεταξύ των ομάδων; Το καθεστώς ανεκτικότητας στην αμερικάνικη πραγματικότητα δεν περιλαμβάνει μονάχα τον πλουραλισμό των ομάδων, αλλά εστιάζεται σε έναν πλουραλισμό των ατόμων με επίκεντρο τις προσωπικές επιλογές και τους προσωπικούς τρόπους ζωής, παρά τους κοινούς. Εδώ διακρίνουμε την ατομικότητα ως μέτρο έκφρασης στην κοινωνία, που συνοδεύεται από πολλές μορφές δραστηριοτήτων. Παρόλα αυτά, η προσωπική ελευθερία και η ατομικότητα ως βασικά στοιχεία της κοινωνίας δεν εξασφαλίζουν πάντοτε την προσωπική ευτυχία και δεν ενισχύουν την δημιουργία ισχυρών ομάδων. Υπάρχει απομάκρυνση του ατόμου από τις ενώσεις, με συνέπεια την αδυναμία δημιουργίας ομάδων με ισχυρούς συνεκτικούς δεσμούς. Αυτές οι ενώσεις θεωρούνται απειλητικές για τα άτομα, στο βαθμό που μπορούν να διαταράσσουν τις ατομικές ελευθερίες και τις επιλογές. Έτσι δεν αποτελούν αντικείμενο ανεκτικότητας για τα δεδομένα της αμερικανικής κοινωνίας, όμως κατά την πρόταση του Ουόλζερ θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη από τις κυβερνητικές πολιτικές. Η ενίσχυση της ομάδας συνεπάγεται και διεύρυνση της ατομικής συμμετοχής μέσα και έξω από τις ομάδες. Το ατομικό και το ομαδικό είναι αλληλένδετα μεταξύ τους. Ο απώτερος σκοπός αφορά το καθεστώς της ανεκτικότητας με επίκεντρο το κοινό συμφέρον και αυτό πραγματώνεται ενισχύοντας ταυτόχρονα τις ομάδες και τα άτομα μέσα σε αυτές. Σύμφωνα με τον Ουόλζερ “οι δημοκρατίες χρειάζονται τους κριτικά σκεπτόμενους πολίτες που κατέχουν την αρετή της ανοχής, κάτι το οποίο σημαίνει κριτικά σκεπτόμενοι πολίτες με μια δική τους δέσμευση και κάποια αίσθηση της αξίας της συλλογικής ζωής (...) Αν θέλουμε η αμοιβαία ενίσχυση της κοινότητας

και της ατομικότητας να υπηρετήσει το κοινό συμφέρον, θα πρέπει να δράσουμε πολιτικά για να ενισχυθούν αποτελεσματικά και η κοινότητα και η ατομικότητα. Απαιτείται ένα συγκεκριμένο υπόβαθρο ή ένα πλαίσιο συνθηκών που μπορεί να παρέχει μόνο η κρατική δράση”³³.

Σε αυτή την τοποθέτηση ο Ουόλζερ διαφοροποιεί την θέση του από τον τύπο του φιλελευθερισμού που στηρίζει την αντίληψη ενός αυστηρά ουδέτερου κράτους, το οποίο δεν θα θέσει τις βάσεις για τους συλλογικούς σκοπούς. Είναι το κράτος που δεν επιδιώκει να εφαρμόσει πολιτικές στρατηγικές για την οργάνωση και την κινητοποίηση των ομάδων. Το κράτος αποσκοπεί στην διατήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αποφεύγει να κατατάσσει τις ομάδες σε προνομιούχες και μη. Βέβαια, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε, σύμφωνα με τα παραπάνω, ότι η κρατική ουδετερότητα πραγματικά υφίσταται στις σύγχρονες κοινωνίες. Με τον α' ή β' τρόπο ασκούνται πολιτικές που επιφανειακά φαίνεται να τηρούν ουδέτερη στάση απέναντι στις ομάδες, από την άλλη όμως ενισχύουν συγκεκριμένους πολιτισμούς χρησιμοποιώντας τους δημόσιους θεσμούς και εν μέρει τους ιδιωτικούς (ΜΜΕ) για αυτό το σκοπό. Για κάποιες άλλες ομάδες αυτό σημαίνει ότι το κράτος δεν αναλαμβάνει την ευθύνη της πολιτισμικής επιβίωσης και διατήρησης της μειονότητας ή της κοινότητας. Το κράτος, κατά τον Ουόλζερ θα πρέπει να παραιτηθεί από την ουδέτερη στάση που έχει υιοθετήσει για την ενίσχυση των ατομικών δικαιωμάτων και να προχωρήσει στην εκπλήρωση των αιτημάτων των ομάδων. Εδώ κατανοεί την θετική στάση που πρέπει να υιοθετήσει το κράτος απέναντι στις μειονότητες που έχουν πιο πολύ ανάγκη την στήριξη αυτή για να επιβιώσουν και να μην απειλούνται από την πλειοψηφούσα ομάδα.

Βέβαια στο ζήτημα της εξασφάλισης της κοινωνικής αρμονίας και της κοινωνικής ισότητας που θα υφίσταται με την κρατική παρέμβαση, φαίνεται ότι ο

³³ Μάικλ Ουόλζερ *Περί ανεκτικότητας* εκδ. Καστανιώτη Αθήνα 2001 σελ. 166

Ουόλζερ δεν μπορεί να δώσει μια απάντηση από την άποψη ότι στην κοινωνική πραγματικότητα υπάρχουν ομάδες που απαιτούν και διεκδικούν παραπάνω κοινωνικά πλεονεκτήματα και αγαθά, πράγμα που σημαίνει ότι οι ομάδες βρίσκονται σε μια συνεχή σχέση ανταγωνισμού. Επομένως η αρχή της ανεκτικότητας δεν μπορεί να εξασφαλίσει την απαιτούμενη κοινωνική αρμονία εφόσον οι διεκδικήσεις των ομάδων μπορούν να εκφράζουν και ακραίες θρησκευτικές αντιλήψεις ή άλλα πολιτισμικά στοιχεία που οδηγούν σε κοινωνικές αντιδράσεις.

Πάντως η βασική ανησυχία για τους φιλελεύθερους είτε της μιας εκδοχής, αυτής της ουδετερότητας του κράτους, είτε της άλλης, του κράτους δηλαδή που εξασφαλίζει κάποια συλλογικά δικαιώματα για την επιβίωση της πολιτισμικής ενότητας υπό την προϋπόθεση ότι προστατεύονται τα βασικά δικαιώματα, είναι ότι η αναγνώριση ξεχωριστών συλλογικών δικαιωμάτων μπορεί να οδηγήσει στην αμφισβήτηση των ατομικών δικαιωμάτων. Από την άλλη “τόσο οι Ταϊηλορ και Ουόλζερ, αλλά και οι περισσότεροι Αμερικανοί και Ευρωπαίοι κοινοτιστές παίρνουν την θέση της κοινότητας σε βάρος των συμφερόντων των μελών της”³⁴. Για τους κοινοτιστές, η κοινότητα προέχει στο βαθμό που είναι η εστία του ατόμου απ’ όπου ξεκινάει να κατανοήσει και να ερμηνεύσει τον εαυτό του με βάση τις συλλογικές πρακτικές της κοινότητας, που προϋπάρχουν του ατόμου. Μέσα στα πλαίσια της συλλογικής πρακτικής και δράσης διαμορφώνεται η ταυτότητα του ατόμου, καθώς τίθενται και οι στόχοι για την πραγματοποίηση των σκοπών του πράγμα που θα ήταν αδύνατον εκτός των συλλογικών σχέσεων.

Τα αδιέξοδα στα οποία μοιραία καταλήγει η σκέψη του Ουόλζερ συνίστανται στα εξής: Από τη μία υιοθετεί την αρχή της ανεκτικότητας, την οποία θεωρεί ρυθμιστική κανονιστική αρχή, βασική για την επίτευξη της κοινωνικής

³⁴ Ηλίας Κατσούλης *Αντιστάσεις στην πολυπολιτισμικότητα* στο *ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ* εκδ. Α. Σάκκουλα Άνοιξη - Φθινόπωρο 1999/ τ. 2-3 σελ. 74

αρμονίας. Από την άλλη δέχεται την ύπαρξη κοινωνικών διαχωρισμών, ότι δηλαδή κάποιες πολιτισμικές ομάδες βρίσκονται σε θέση κοινωνικής ισχύος έναντι άλλων. Αυτό καθιστά τον ανταγωνισμό μεταξύ των ομάδων αναπόφευκτο, με συνέπεια να γίνεται ανέφικτη η εφαρμογή της αρχής της ανεκτικότητας. Επιπλέον όσον αφορά τις κρατικές πολιτικές, θεωρεί ευκτέα την εφαρμογή συγκεκριμένων μέτρων ανάλογων με τις κοινωνικο-πολιτικές συγκυρίες και τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες κάθε ομάδας. Ο απόλυτος σχετικισμός όμως στον οποίο καταλήγει, καθιστά αφηρημένη τελικά τη σκέψη του και της στερεί μια ευκρινή ορθολογική δομή που θα την καθιστούσε εύληπτη και συγκεκριμένη. Τέλος μένει αδιευκρίνιστο εκ μέρους των κοινοτιστών το όριο μέχρι του οποίου πρέπει να αναγνωρίζονται οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες κάθε ομάδας, δηλαδή εάν πρέπει να γίνονται ανεκτές και “ακραίες” πολιτισμικές αξίες και παραδόσεις, που είναι πλήρως ασυμβίβαστες και έρχονται σε ευθεία σύγκρουση με θεμελιακές αξίες της πλειοψηφούσας κυρίαρχης ομάδας.

Κατά κάποιο τρόπο παρουσιάσαμε την σύγχρονη συζήτηση για την πολυπολιτισμικότητα με αναφορά στις φιλελεύθερες αντιλήψεις σε σχέση με τις κριτικές που δέχτηκαν από του υπερασπιστές του ρεύματος του κοινοτισμού. Το ζήτημα της πολυπολιτισμικότητας εκδηλώνεται κυρίως από την διάθεση για αναγνώριση, αυτοπροσδιορισμό και αυτοκαθορισμό μειονοτικών, κοινοτικών ή κοινωνικών ομάδων μέσα στα όρια μιας πολιτικής κρατικής οντότητας. Επομένως είναι αδιαμφισβήτητο ότι στα πλαίσια του κράτους τίθεται το ζήτημα συνύπαρξης και της ένταξης διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων καθώς και διεκδίκησης αγαθών για την επιβίωση τους. Επίσης αντιλαμβανόμαστε τις δυσκολίες που προκαλούνται από την έλλειψη πολιτικής διάθεσης του κράτους (σε κάποιες περιπτώσεις) για την κατοχύρωση των συλλογικών δικαιωμάτων.

Η πολυπολιτισμικότητα που πρέπει να απορρέει από τις αρχές της αναγνώρισης και της ανεκτικότητας δεν παύει να συνοδεύεται από κοινωνικές διενέξεις και συγκρούσεις, γιατί η σύγκρουση αυτή σημαίνει σύγκρουση ταυτοτήτων, πολιτισμικών αξιών καθώς και ταξική σύγκρουση για την θέση ισχύος. Οι χώρες της Δύσης βιώνουν έντονα ένα πολυπολιτισμικό συγκρουσιακό περιβάλλον με αφορμή την αναγνώριση ιδιαιτεροτήτων μέσα στο πλαίσιο του έθνους-κράτους που διακρίνεται από ομοιογενή πολιτισμικά πρότυπα και αξίες.

Οι διαστάσεις της πολυπολιτισμικότητας και η μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα

Η φιλοσοφία της πολυπολιτισμικότητας συζητιέται και σε αυτές τις χώρες που μόλις πρόσφατα έχουν γνωρίσει κύματα μεταναστών. Η Ελλάδα είναι μια χώρα που βρίσκεται αντιμέτωπη και στο επίπεδο της δημόσιας πολιτικής αλλά και στο πλαίσιο των καθημερινών κοινωνικών σχέσεων με το φαινόμενο της εξωτερικής μετανάστευσης, πράγμα πρωτοφανές για τα ιστορικά της δεδομένα.

Πλέον σε καθημερινό επίπεδο βρισκόμαστε αντιμέτωποι με ένα κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ενυπάρχουν κοινωνικές ομάδες που κουβαλούν έναν διαφορετικό τρόπο ζωής και χαρακτηρίζονται από διαφορετικές θρησκευτικές και πολιτισμικές αξίες. Είναι τα εθνογραφικά στοιχεία, η διαφορετική κουζίνα, ο τρόπος συλλογικής συμπεριφοράς στο σπίτι, στην γειτονιά και σε παρέες, ο συγκεκριμένος τρόπος ένδυσης, αυτά που διακρίνουν κάποιες πληθυσμιακές ομάδες από κάποιες άλλες. Αυτά αποτελούν μορφώματα που είναι διαφορετικά και ξεχωριστά σε σχέση με τα πολιτισμικά στοιχεία της ελληνικής κοινωνίας. Εκ πρώτης όψεως αυτή η ποικιλομορφία πολιτισμικών αξιών φαίνεται να μην ανησυχεί τους πολίτες της κυρίαρχης εθνικής ομάδας, απεναντίας γίνονται αντιληπτά ως κάτι διαφορετικό και ξεχωριστό και απολαμβάνονται ως τέτοια.

Ειδικά το κέντρο της Αθήνας διακρίνεται από την συνεύρεση ατόμων από διαφορετικές χώρες που η ύπαρξή τους και μόνο εκδηλώνει σε ιδιωτικό επίπεδο μορφές πολιτισμικών οντοτήτων και συμπεριφοράς. Η ενασχόληση αυτών των πληθυσμιακών ομάδων με τα δικά τους πολιτισμικά αντικείμενα και πεποιθήσεις, διατηρώντας την δική τους κουλτούρα, τις παραδόσεις και τις ιστορικές αξίες σε έναν ευρύτερο ιδιωτικό χώρο, αποτελεί μια όψη της πολυπολιτισμικότητας την οποία ο καθένας μας μπορεί να διαπιστώσει εμπειρικά.

Ο Ralf Grillo εύστοχα κάνει διάκριση ανάμεσα σε “αδύναμο” πολυπολιτισμό· στον οποίο η πολιτισμική ποικιλία αναγνωρίζεται στην ιδιωτική σφαίρα, ενώ υψηλός βαθμός αφομοίωσης επιφυλάσσεται στους μετανάστες και εθνοτικές μειονότητες στην δημόσια σφαίρα, στο νόμο, στην αγορά εργασίας, στην εκπαίδευση και στην απασχόληση· και “δυνατό” πολυπολιτισμό με την θεσμική αναγνώριση του πολιτισμού της διαφοράς στην δημόσια σφαίρα συμπεριλαμβάνοντας την πολιτική ανάδειξη.³⁵ Για να ερευνήσουμε αυτά τα δύο πρότυπα μπορούμε να τα συνδέσουμε με την μεταναστευτική πολιτική που ακολουθείται σε ένα έθνος κράτος, όπως στην Ελλάδα.

Όσον αφορά την μεταναστευτική πολιτική, η διαμόρφωσή της εξαρτάται από κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, από τις πολιτικές συγκυρίες και το εύρος των κοινωνικών ζητημάτων που απασχολούν τις εκάστοτε κυβερνήσεις. Επίσης με το δεδομένο ότι η Ελλάδα είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνεπάγεται ότι η μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα επηρεάζεται από τις διεθνείς αποφάσεις για τις μορφές χάραξης μεταναστευτικής πολιτικής. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι υφίσταται μια ενοποιημένη στάση με κοινούς στόχους για την αντιμετώπιση του φαινομένου σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Μπορεί σε γενικές γραμμές να παρθούν κοινές αποφάσεις (όπως π.χ. ο μηδενισμός της παράνομης μετανάστευσης) αλλά σε εθνικό επίπεδο ακολουθούνται πολιτικές που διαφέρουν κατά πολύ από χώρα σε χώρα.

Έτσι υπάρχουν χώρες που ακολουθούν πολιτικές αφομοίωσης των μεταναστών, χώρες που αποσκοπούν στην πολιτική διαμόρφωση μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας, καθώς και χώρες που αντιμετωπίζουν τους μετανάστες ως φτηνή εργατική δύναμη με προσωρινό χαρακτήρα. Τα παραπάνω δεν

³⁵ Steven Vertovec *Transnational challenges to the “new” multiculturalism*. University of Oxford σελ. 3 (από το διαδικτυακό τόπο www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/WPTC-2K-06%20Vertovec.pdf)

συνεπάγονται αυστηρές στρατηγικές, αλλά υπάρχουν παρεκκλίσεις καθώς είναι πολλοί οι παράγοντες που συμβάλλουν στην άσκηση των διαφορετικών πολιτικών ρυθμίσεων μέσα στα όρια του έθνους-κράτους. Επομένως και η Ελλάδα που εξελίχθηκε σε μια χώρα υποδοχής βρίσκεται απέναντι στην πρόκληση να χαράξει την δική της μεταναστευτική πολιτική που θα εξαρτηθεί από τους κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες, από το μέγεθος του φαινομένου, από τις εξωτερικές της σχέσεις με τις γειτονικές χώρες καθώς και από τις ευρωπαϊκές αποφάσεις .

Έτσι για να αντιληφθούμε τις μορφές μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα είναι αναγκαίο να αναφερθούμε στις ανεπίσημες και επίσημες μεταναστευτικές πολιτικές με αναφορά κυρίως στην μετανάστευση από την Αλβανία, για να αναδείξουμε τις νομικές και κοινωνικές διαστάσεις του φαινομένου κατά την διάρκεια των 15 χρόνων από την έλευσή τους στην Ελλάδα. Μέσα από αυτήν την επισκόπηση μπορούμε να κατανοήσουμε τις πολυπολιτισμικές διαστάσεις, κυρίως την ανάδειξη της εθνικής ταυτότητας είτε σε ιδιωτικό επίπεδο είτε έτσι όπως εμφανίζεται στην δημόσια σφαίρα, π.χ. στην εκπαίδευση.

Ανεπίσημη μεταναστευτική πολιτική

Στη δεκαετία του '90 σημειώνεται ένα νέο μεταναστευτικό κύμα από χώρες του πρώην «ανατολικού μπλοκ» και από χώρες του τρίτου κόσμου της Ασίας και της Αφρικής. Η Ελλάδα βρίσκεται σε θέση να δέχεται αυτό το κύμα, στην ουσία ένα ρεύμα που εισέρεε καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 άτακτα και με ποικιλία στην έντασή του. Αυτό το φαινόμενο είχε κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε σχέση με τα προηγούμενα μεταναστευτικά ρεύματα που σημειώθηκαν στην Ευρώπη και άλλες χώρες, όπως Η.Π.Α., Καναδά, Αυστραλία κ.τ.λ. . Κατ' αρχάς πρόκειται για μετανάστευση νέου τύπου, που εξελίσσεται χωρίς διακρατικές συμφωνίες μεταξύ των χωρών αποστολής και υποδοχής. Με αυτή την έννοια είναι παράνομη, αφού παραβιάζονται τα σύνορα ενός άλλου έθνους – κράτους. Η μετανάστευση από την Αλβανία που έλαβε χώρα στις αρχές του '90 τελέσθηκε λόγω κατάρρευσης του εκεί πολιτικού συστήματος και βρήκε καταφύγιο στην όμορη γειτονική χώρα της Ελλάδας, λόγω εύκολης πρόσβασης στο συνοριακό έδαφός της.

Κατά τη διάρκεια των '90 – '91 εμφανίζονται ομάδες Αλβανών μεταναστών, που όδευαν προς τις μεγάλες πόλεις και την ύπαιθρο. Με αυτόν τον τρόπο σημειώνεται ένα άλλο χαρακτηριστικό: αυτό της ανοργάνωτης μετανάστευσης, που σημαίνει ότι στο ιδιωτικό – ατομικό επίπεδο οι άνθρωποι εγκαταστάθηκαν ευκαιριακά και ίσως πρόσκαιρα, χωρίς διασυνδέσεις με τυχόν συγγενείς τους, που να είναι ήδη εγκατεστημένοι στην Ελλάδα. Επίσης σε αυτή τη φάση δεν υφίσταται αλβανική μεταναστευτική κοινότητα εγκατεστημένη σε συγκεκριμένο τόπο στις μεγάλες πόλεις, πράγμα που στερεί τη δυνατότητα δημιουργίας «γκέτο», τουλάχιστο όσον αφορά τους Αλβανούς μετανάστες. Οι μετανάστες από την Αλβανία συγκεντρώθηκαν κυρίως στην Αθήνα και διαχύθηκαν σε όλες τις περιοχές, όχι με βάση συλλογικές πρωτοβουλίες, αλλά βάσει ατομικών επιλογών.

Η πραγματικότητα λοιπόν που βίωναν οι Αλβανοί μετανάστες αυτή την περίοδο είχε ως εξής: χωρίς στέγη, διανυκτέρευαν σε δημόσιους χώρους, χωρίς σταθερές κοινωνικές σχέσεις, σε κακή οικονομική κατάσταση, έρρεπαν στη μικροπαραβατικότητα, κυρίως στις κλοπές από μαγαζιά, για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος αυτονόητα είχε να κάνει με την έλλειψη χρημάτων και την κακή τους γενικότερα οικονομική κατάσταση, ενώ ο δεύτερος με την απουσία των αναστολών εκείνων που θα τους απέτρεπαν από την καταφυγή σε παράνομη συμπεριφορά. Η απουσία αυτών των αναστολών μπορεί να αποδοθεί σε δύο λόγους: Πρώτον στον τρόπο ζωής που εκθέσαμε παραπάνω, χωρίς σταθερές κοινωνικές σχέσεις και τόπο διαμονής και δεύτερον στην εικόνα του «παραδείσου» των αγαθών που είχε ο Αλβανός μετανάστης, τα οποία του φαίνονταν εύκολα να τα αποκτήσει και μάλιστα χωρίς το φόβο της καταστολής, που ήταν άτονη εκείνη την περίοδο για πολιτικούς λόγους που δεν θα αναλύσουμε επί του παρόντος.

Το γεγονός ότι οι Αλβανοί αποτελούν το μεγαλύτερο κομμάτι των μεταναστών, η μικρή παραβατικότητα, η έλλειψη στέγης και οι διαρρήξεις των κατοικιών, οι μαζικές εμφανίσεις σε δημόσιους χώρους, η ελλιπής αυτοσυντήρηση λόγω ανώμαλων συνθηκών διαβίωσης αποτελούν κάποιους από τους παράγοντες που ενίσχυσαν τη δημιουργία της εικόνας του Αλβανού ως βάρβαρου, απολίτιστου, κλέφτη, χωρίς ηθικές αξίες και αρχές. Η “δαιμονοποίηση” της Αλβανικής μεταναστευτικής κοινότητας στην περίπτωση της Ελλάδας σχετίζεται με συγκεκριμένους λόγους. Πρώτον επειδή αποτελούν τη μεγαλύτερη μεταναστευτική ομάδα, κατόπιν με τον τρόπο της αιφνίδιας και μαζικής άφιξής τους και επίσης με την υψηλή θεατότητά τους σε δημόσιους χώρους και την επίδοσή τους σε μικρή εγκληματικότητα.³⁶

³⁶ Β. Καρύδης *Μετανάστευση και έγκλημα στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1990* στο Γ. Αρίτσης και Γ. Λαζαρίδη *Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα* εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ Αθήνα 2001 σελ. 289-290

Στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης των Αλβανών μεταναστών συγκεκριμένα στην περίοδο 1990 – 1995 φαίνεται ότι η διαχείριση του αλβανικού μεταναστευτικού φαινομένου επηρεάζεται και από το κλίμα που είχε διαμορφωθεί στις διακρατικές σχέσεις Ελλάδας – Αλβανίας. Τη στιγμή που εξελισσόταν η μαζική εισροή των Αλβανών στα σύνορα, παράλληλα σημειώθηκαν διενέξεις μεταξύ των δύο κρατών με αφορμή την ελληνική μειονότητα στην Αλβανία, οι οποίες έλαβαν μεγάλες διαστάσεις, καταλήγοντας στην κακομεταχείριση των Αλβανών μεταναστών από την πλευρά των ελληνικών αρχών και της ελληνικής μειονότητας από την πλευρά των αλβανικών, με αποτέλεσμα τα θύματα αυτής της κακομεταχείρισης να χρησιμοποιηθούν σαν πόνια για την εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων των δύο κρατών. Η κακομεταχείριση και τα μέτρα των ελληνικών αρχών υλοποιήθηκαν με τις λεγόμενες επιχειρήσεις «σκούπα» σε πλατείες και σε άλλους δημόσιους χώρους όπου ήταν εγκατεστημένοι Αλβανοί μετανάστες. Υπό τη σκιά αυτών των διενέξεων αναδεικνύονταν οι τελευταίοι κάθε φορά σε μείζον κοινωνικό πρόβλημα και ταυτιζόνταν με εγκληματίες. «Τις τελευταίες μέρες βρίσκεται σε εξέλιξη σε όλη την Αττική μια γιγαντιαία επιχείρηση σκούπας κατά των Αλβανών μαφιόζων που ταλανίζουν την πρωτεύουσα, σφάζουν, τραυματίζουν, ληστεύουν, λεηλατούν. Είναι πρώην κατάδικοι του αλβανικού καθεστώτος, τα αποβράσματα που έστειλε ο Αλία στη χώρα μας μαζί με τους υπόλοιπους.»³⁷ Έτσι στο πλαίσιο των εξωτερικών πολιτικών σχέσεων, η χώρα υποδοχής μπορεί να ασκήσει μια πολιτική απέναντι στους μετανάστες με στόχο να επηρεάσει την πολιτική των κρατών που συνορεύουν με αυτήν. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι “ η Ελλάδα γνωρίζοντας ότι τα εμβάσματα των Αλβανών μεταναστών συμβάλλουν κατά τρόπο αποφασιστικό στην οικονομία της γειτονικής χώρας, χρησιμοποίησε κατά καιρούς την απέλαση ή την απειλή της απέλασης, όταν η Αλβανική κυβέρνηση ακολουθούσε μια αρνητική πολιτική προς τα συμφέροντα της Ελλάδας, ιδιαίτερα όσον αφορά τα δικαιώματα της Ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας” ³⁸.

Τα πρώτα χρόνια όπως αναφέραμε της ανοργάνωτης μετανάστευσης και της έλλειψης νομικών ρυθμίσεων σε θεσμικό επίπεδο, δεν υπήρχε δυνατότητα γκετοποίησης, ακριβώς λόγω της έλλειψης διακρατικών συμφωνιών που θα αποτελούσε την προϋπόθεση για την εγκατάσταση των μεταναστών σε βιομηχανικές περιοχές και εργατικές κατοικίες. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο μετανάστης υποχρεώθηκε να αντιμετωπίσει ο ίδιος σε ατομικό επίπεδο να κοινωνικά προβλήματα που αναδύονταν κατά τη διάρκεια της εγκατάστασής τους.

³⁷ εφ. Ελεύθερος Τύπος 20/12/1991 σελ. 22

³⁸ Χαράλαμπος Τοσφλινίδης στο *Νομικές και κοινωνικο-πολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα*. Επιμέλεια: Γαβριήλ Αμήτοης, Γαβριέλλα Λαζαρίδη. Εκδ. Παπαζήση Αθήνα 2001 σελ 243

Αυτό σήμανε την οικοδόμηση κοινωνικών σχέσεων του Αλβανού μετανάστη χωρίς νομικούς όρους και προϋποθέσεις σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό χώρο. Με αυτόν τον τρόπο τα άτομα εντάχθηκαν στις εργασιακές σχέσεις και στις γειτονιές. Η γειτονιά αποτελεί την πρώτη εστία συμβίωσης με τους Έλληνες κατοίκους και επίσης την αφετηρία για τις περαιτέρω κοινωνικές σχέσεις χωρίς την παρέμβαση του θεσμικού πλαισίου προς διακανονισμό των σχέσεων αυτών. «Ο κοινωνικός χώρος των μεταναστών και των φτωχότερων στρωμάτων της πόλης αρχίζει να χαρακτηρίζεται από μία απαγόρευση, όπου κυριαρχεί η έλλειψη βασικών υπηρεσιών και ο κοινωνικός αποκλεισμός των ανθρώπων από την πολιτική και την οικονομία.»³⁹

Έτσι απ' ό,τι φαίνεται η μόνη και «αποτελεσματική» επαφή στο ελλαδικό περιβάλλον ήταν η σχέση μεταναστών με την κοινωνία υποδοχής. Μια σχέση προσωπική, εργασιακή στις πόλεις και στην επαρχία, μια σχέση πολιτισμική, αλλά και οικονομική πάνω απ' όλα, που τους οδήγησε να ενταχθούν κατά κάποιο τρόπο στην κοινωνία αυτή. Η ένταξη αυτή δεν προκρίθηκε από την αρχή από τους κρατικούς μηχανισμούς και το θεσμικό πλαίσιο.

Όσον αφορά την «ένταξη» είναι απαραίτητο να τονίσουμε ότι αποτελεί το πρώτο βήμα παρουσίας μιας ομάδας σε μια συγκεκριμένη κοινωνία. Η κοινωνία υποδοχής παρουσιαζόταν επιφυλακτική απέναντι σε αυτή την ομάδα, λόγω έλλειψης κοινωνικών σχέσεων, πληροφοριών και επικοινωνίας στο παρελθόν. Η κοινωνική ομάδα των μεταναστών εμφανίζεται εντελώς διασπασμένη στο εσωτερικό της περιβάλλον, λόγω παράδοσης που, όπως αναφέραμε προηγουμένως, παρουσιαζόταν αδύνατη σαν μια ενιαία ομάδα και πολλές φορές περιείχε έναν φόβο, όντας μη νόμιμη, αλλά και απέναντι στους εργοδότες. (Το χαρακτηριστικό ήταν η αλλαγή των ονομάτων για να βρουν μια θέση εργασίας). Δηλαδή,

³⁹ Ιορδάνης Ψημμένος *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια- Κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα* εκδ. Glorybook – ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ Αθήνα 1995 σελ. 62

- 1) η ελλιπής διαμόρφωση μιας συνεκτικής μεταναστευτικής πολιτικής σε μακροπρόθεσμη βάση,
- 2) η επιφυλακτικότητα της κοινωνίας υποδοχής,
- 3) η αδύνατη παρουσία σαν ενιαία οργανωμένη ομάδα και ο φόβος που τους χαρακτηρίζει,
- 4) η αρνητική εικόνα που πρόβαλλαν τα Μ.Μ.Ε.

καθιστούν αναποτελεσματική την ενσωμάτωσή τους στο κοινωνικό περιβάλλον της χώρας υποδοχής. Η ενσωμάτωση όμως, προϋποθέτει μια μακροπρόθεσμη κοινή πορεία σε διάφορα επίπεδα της κοινωνικής ζωής, ανάμεσα στην κοινωνία υποδοχής και των ομάδων προσελεύσεων, ειδικά στην περιοχή των Βαλκανίων στην οποία παίζουν έντονο ρόλο εθνικιστικοί παράγοντες.

Η φυσιολογική ένταξη στους κοινωνικούς χώρους, που σημαίνει ότι γίνεσαι δεκτός σε ένα μικρό περιβάλλον μέσα από τις καθημερινές σχέσεις και γνωριμίες με ντόπιους, χτίζει ένα συναίσθημα ασφάλειας του ελληνικού πληθυσμού της γειτονιάς σε σχέση με τους συγκεκριμένους μετανάστες που διαβιούν εκεί. Ο Αλβανός μετανάστης, χτίζοντας κοινωνικές σχέσεις με ανθρώπους της γειτονιάς, αλλάζει και ο ίδιος τη συμπεριφορά του, που στην αρχή εκδηλωνόταν με επιφυλακτικότητα και φόβο για το μέλλον του και ανοίγονται νέοι δρόμοι και για την επαγγελματική του αποκατάσταση. Η διαμόρφωση της συμπεριφοράς όπως περιγράφεται παραπάνω είναι ένα στοιχείο που αποτρέπει την ταύτισή του με το στερεότυπο του απολίτιστου και βάρβαρου. Γίνεται καλοδεχούμενος, ως εργαζόμενος και κοινωνικός άνθρωπος. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται η εικόνα του μετανάστη της γειτονιάς που αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση, μια θετική εικόνα που ο Έλληνας γνωρίζει σε προσωπικό επίπεδο μέσα από τις διαπροσωπικές σχέσεις, π.χ. (το παιδί που μένει από κάτω είναι παιδί μάλαμα, προκομμένος, δουλευταράς και νοικοκύρης, ήσυχος και ευγενικός και κοιτάει την

δουλειά του και δεν του φαίνεται ότι είναι Αλβανός, ενώ όλοι οι άλλοι είναι εγκληματίες, κλέπτες και μη εμπιστοσύνης άνθρωποι.) Με αυτό τον τρόπο γίνεται δεκτή και ανεκτική η ατομική ταυτότητα στο πλαίσιο των καθημερινών ιδιωτικών σχέσεων καθώς αναδεικνύονται τα προσωπικά στοιχεία της ατομικής ταυτότητας. Από την άλλη είχε δημιουργηθεί μια γενικευμένη αρνητική εικόνα για την συλλογική ταυτότητα, αυτή του εγκληματία, επικίνδυνου, απολίτιστου και βάρβαρου μέσα από τα Μ.Μ.Ε.

Όσον αφορά τα Μ.Μ.Ε και πιο συγκεκριμένα τον αθηναϊκό τύπο αξίζει να σημειωθεί ότι μέσα από το γλωσσικό ιδίωμα, την δομή της γλώσσας, το λεξιλόγιο κτλ, λαμβάνει χώρα η αναπαράσταση των Αλβανών μεταναστών στα δημοσιεύματα και σε διάφορα ρεπορτάζ στο πλαίσιο της διαδικασίας συγκρότησης της σχέσης του “Εαυτού” με τον “Άλλον”, (ο Έλληνας πολίτης και ο Αλβανός στην προκειμένη περίπτωση).⁴⁰ Με αυτό το τρόπο στον εθνικό “άλλο”, εφόσον στις δημοσιεύσεις αναφέρεται εκτεταμένα τονίζοντας την εθνικότητα των δραστών, αποδίδονται διάφορα υποτιμητικά και αρνητικά χαρακτηριστικά όπως π.χ. κλέφτης, παράνομος, απολίτιστος, κτλ., σχηματίζοντας μια αρνητική και απειλητική εικόνα του “άλλου”. Από την στιγμή που κάποιος κατονομάζεται μέσα από τα δημοσιεύματα, γίνεται αντιληπτός ως το “αντικείμενο” που οι “άλλοι” θα ασχοληθούν μαζί του. Έτσι η ονομασία αφορά τον “άλλον”, που μπορεί να είναι μια εθνική ή κοινωνική ομάδα και που προσδιορίζεται από την ονομασία, παραπέμποντας στα εθνικά χαρακτηριστικά ως εργαλεία για να εξηγηθούν οι συγκεκριμένες παράνομες πράξεις.⁴¹ Κάτω από αυτές τις διαδικασίες διαμορφώνεται ένα πλαίσιο ετεροπροσδιορισμού θέτοντας μια διαχωριστική μεταξύ του κοινωνικού “Εγώ” και

⁴⁰Χριστίνα Κωνσταντινίδου *Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος Η εγκληματικότητα των Αλβανών μεταναστών στον αθηναϊκό τύπο* Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα. Αθήνα 2001, σελ 38

⁴¹ό.π. σελ. 40

του “Άλλου”. Από την θέση αυτή επόμενο είναι, τα κείμενα και τα δημοσιεύματα να εκφράζονται μέσα από ένα προκατειλημμένο και ρατσιστικό ύφος.

Βέβαια όσον αφορά τα δημοσιεύματα στον αθηναϊκό τύπο, όχι όλες οι εφημερίδες καταφεύγουν στην αυστηρή διάκριση μεταξύ “εμείς” και οι “άλλοι” και να αναφέρονται μονάχα στην ιδιαιτερότητα της ομάδας των ξένων. Ενώ παραπάνω ο λόγος εμφανίζεται απειλητικός παρουσιάζοντας τους Αλβανούς μόνο ως εγκληματίες στο βαθμό που οι Έλληνες τους αναγνωρίζουν μόνο ως τέτοιους, σε κάποια άλλα δημοσιεύματα άλλων εφημερίδων (Ελευθεροτυπία, Τα Νέα) εκφράζονται και άλλες ιδιότητες των Αλβανών μεταναστών, αυτή του εργάτη, του οικογενειάρχη και του έντιμου ανθρώπου που πολλές φορές έχει πέσει θύμα ρατσιστικής βίας και άγριας εκμετάλλευσης από τα μέλη της πλειοψηφούσας εθνικής ομάδας. Έτσι στα δημοσιεύματα που αφορούν την εγκληματικότητα υφίσταται μια διαφοροποίηση στο λεξιλόγιο και στο ύφος ανάλογα με την εφημερίδα. Σε σχέση με την εγκληματικότητα, “σε όλες τις εφημερίδες κεντρικό στοιχείο των αναπαραστατικών στρατηγικών είναι η κατασκευή της διαφορετικότητας των Αλβανών με στερεοτυπικό τρόπο, καταγράφοντας σημαντικές διαφορές ως προς την “επιθετικότητα” ή την “ηπιότητα” των εικόνων και των χαρακτηρισμών που υιοθετούνται. Στην ακραία “συντηρητική” εκδοχή κυριαρχούν όροι με έντονη συναισθηματική φόρτιση και το στερεότυπο των Αλβανών είναι άκαμπτο και μονοδιάστατο και ταυτίζεται αδιαπραγμάτευτα με την εγκληματικότητα”.⁴² Στις εφημερίδες που εντοπίζονται κάποιες διαφορές γίνεται μια διάκριση μεταξύ δραστών εγκληματιών Αλβανών με άλλους Αλβανούς μετανάστες που βρίσκονται σε άθλιες κοινωνικό – οικονομικές συνθήκες, παρουσιάζοντας με αυτό το τρόπο μια άλλη εικόνα του Αλβανού μετανάστη,

⁴²ό.π. σελ. 46

πρακτική αυτή που διαμορφώνει ένα άλλο μήνυμα ως προς το ότι “δεν είναι όλοι εγκληματίες”. Αυτές οι εφημερίδες εμφανίζονται πιο “προοδευτικές” αλλά ο λόγος τους εξακολουθεί να αναφέρεται στην συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, στους Αλβανούς, στιγματίζοντάς τους ως ανθρώπους που ανήκουν σε μια άλλη κοινωνική κατηγορία. Η διαχωριστική γραμμή μεταξύ πλειοψηφούσας εθνικής ομάδας και αλβανικής μεταναστευτικής ομάδας εξακολουθεί να υφίσταται με βάση την κοινωνική θέση και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της καθεμιάς.

Η γενίκευση της ταύτισης Αλβανός = εγκληματίας από τα Μ.Μ.Ε. προκάλεσε φόβο και αγανάκτηση, με αποτέλεσμα να ενισχύεται το φαινόμενο της ξеноφοβίας και του ρατσισμού. Το κλίμα αυτό συνέβαλε στο να δημιουργηθούν τα αρνητικά στερεότυπα και η ετικέτα, τα οποία έλαβαν υπόσταση μέσα από τη διαδικασία στιγματισμού της συγκεκριμένης ομάδας. «Οποιοσδήποτε πολίτης της δημοκρατικής κοινωνίας καλείται και εκπαιδεύεται από τα Μ.Μ.Ε. για να καταλάβει κι εκείνος τη θέση του πανοπτικού επιτηρητή.»⁴³ Αυτό που επιδιώκεται, ειδικά μέσα από την τηλεόραση, είναι η δημιουργία της θεαματικής και εντυπωσιακής εικόνας. Έτσι σκηνοθετεί ένα γεγονός στο βαθμό που το δραματοποιεί, επειδή αποσκοπεί στη μεγαλύτερη δυνατή τηλεθέαση.

Πέρα από τις εξωτερικές πολιτικές σχέσεις μεταξύ δύο χωρών, ένας άλλος παράγοντας με αναφορά στην πολιτικοκοινωνική συγκυρία της ελληνικής κοινωνίας επηρεάζει επίσης τη μετανάστευση από την Αλβανία. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 1997 εφαρμόζεται το νομοσχέδιο για τις ιδιωτικοποιήσεις της Ιωνικής τράπεζας και της Ολυμπιακής Αεροπορίας. Αυτό το γεγονός επηρέασε και τις ομάδες μεταναστών κατά έμμεσο τρόπο, επειδή η πολιτική που ακολουθούσε εκείνο το διάστημα ήταν αντι-μεταναστευτική μέσω των ΜΜΕ, τα οποία πρόβαλλαν την αύξηση της εγκληματικότητας και της ξеноφοβίας απ' τους αλλοδαπούς με

⁴³ Κ. Δοξιάδης, *Εθνικισμός Ιδεολογία Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, εκδ. ΠΛΕΘΡΟΝ, 1980 σελ.83

σκοπό να απομακρύνουν την κοινή γνώμη από τις συγκεκριμένες ενέργειες του κυβερνώντος κόμματος. Σε αυτή την περίπτωση οι μετανάστες παρουσιάζονταν σαν το εξιλαστήριο θύμα στην ελληνική κοινωνία. Από τα ΜΜΕ προβαλλόταν μία μειωμένη ενημέρωση που αφορούσε τους δημόσιους υπαλλήλους και μια ξεκάθαρη προπαγάνδα για την εγκληματικότητα των αλλοδαπών. Όπως καταγράφει ο Μίλτος Παύλου⁴⁴, «τα ίδια τα ΜΜΕ και ο κυρίαρχος δημόσιος λόγος που αναδύεται μέσα από τα μέντια, αντικατοπτρίζουν κοινωνικές δομές και σχέσεις εξουσίας. Έτσι, ο λόγος των μέσων αποτελεί μια μορφή κοινωνικού πράττειν που λειτουργεί ως εργαλείο εφαρμογής, κατίσχυσης, αναπαραγωγής εξουσίας και κοινωνικών ανισοτήτων, είναι δηλαδή λόγος των ελίτ».

Έτσι οι Έλληνες κάτοικοι γνώρισαν τους Αλβανούς μετανάστες μέσα από την προσωπική τους εμπειρία, βασιζόμενοι στις ανθρώπινες καθημερινές σχέσεις και από την άλλη διαμέσου των Μ.Μ.Ε. που πρόβαλλαν την αντίθετη αρνητική εικόνα. Μέσα από αυτή τη διττή αντίληψη που συνεπάγεται μια αντιφατικότητα στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας επικρατεί η αρνητική εικόνα του Αλβανού μετανάστη, που προπαγανδιζόταν ανάλογα με τις πολιτικές και κοινωνικές συγκυρίες σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Το βασικό αποτέλεσμα όλων των λειτουργιών είναι η δημιουργία ενός κλίματος ανασφάλειας στην ελληνική κοινωνία, διαμορφώνοντας με αυτόν τον τρόπο την κοινή γνώμη μέσα από τα μηνύματα που μετέδιδαν. Εξάλλου η έλλειψη επίσημης μεταναστευτικής πολιτικής λειτούργησε καταλυτικά ώστε να διευρυνθεί η ανασφάλεια των πολιτών, οι οποίοι αντιμετώπιζαν πλέον αυτούς τους ανθρώπους ως «παράνομους». Επόμενο ήταν να αντιμετωπίζονται με αίσθημα ανασφάλειας άνθρωποι που κείνται «εκτός νόμου». Ουσιαστικά αυτή η ανησυχία οξύνθηκε το 1997 –1998 και ενίσχυσε το αίτημα για νομιμοποίηση των μεταναστών, δηλαδή την εφαρμογή μιας επίσημης

⁴⁴ Μίλτος Παύλου *Οι λαθρέμποροι του φόβου* Εταιρία πολιτικού προβληματισμού «Νίκος Πουλαντζάς» σελ. 129

μεταναστευτικής πολιτικής.

Όσον αφορά τις εργασιακές σχέσεις στην πρώτη φάση (1990 – 1998) σημειώνεται έλλειψη επίσημης εργασιακής πολιτικής παρέμβασης και συνδικαλιστικών πρωτοβουλιών για την τήρηση των κανονισμών στην αγορά εργασίας μεταξύ μεταναστών και εργοδοτών. Οι σχέσεις εργασίας και η διαμόρφωσή τους σε ένα επίπεδο που χαρακτηρίζεται από χαμηλά μεροκάματα και έλλειψη μέτρων ασφάλειας οφείλονται σε δύο λόγους. Πρώτον η είσοδος και η στάθμευση της ομάδας δείχνει ότι αποδέχονται ένα διαφορετικό πολιτικό σύστημα από αυτό που βίωσαν στη χώρα προέλευσης. Η ύπαρξη κομματικών φαινομένων, η ελεύθερη αγορά, ο οικονομικός ανταγωνισμός, τα δικαιώματα του πολίτη, η ελεύθερη πολιτική έκφραση (συμμετοχή στους αγώνες, απεργίες, διαδηλώσεις) η ύπαρξη κοινοβουλευτικών και εξωκοινοβουλευτικών φορέων, η συμμετοχή ή όχι στους προεκλογικούς αγώνες και στο τέλος ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, αποτελούν απ' την αρχή καινούρια φαινόμενα στην καθημερινότητα των μεταναστών. Τα φαινόμενα και οι αξίες αυτές δεν εμφανίστηκαν ως κάτι απλό μπροστά στην ομάδα αυτή, αλλά αποτελούσαν νέα στοιχεία τα οποία η ομάδα ενστερνίστηκε στην πορεία. Αποδέχτηκε τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, που τον θεωρούσε πιο αποτελεσματικό σε σχέση με τη σοσιαλιστική οργάνωση της οικονομίας, στάση η οποία ήταν για την ίδια την ομάδα απαραίτητη για την ανάπτυξη του οικονομικού και βιοτικού της επιπέδου. Η υποτίμηση του νομίσματος στη χώρα τους, τους οδήγησε να ζητούν ένα μεροκάματο το οποίο θα ήταν αποδοτικότερο για τους ίδιους, έστω και αν ήταν σε χαμηλότερο επίπεδο για τα δεδομένα της Ελλάδας. Ο άλλος λόγος στον οποίο οφείλεται η κατάσταση στους χώρους εργασίας, όπως αυτή εκτέθηκε παραπάνω είναι η αρνητική εικόνα που διαμορφώθηκε, η οποία καθήλωσε το μετανάστη σε μια ευάλωτη θέση, απ' όπου δεν είχε τη δυνατότητα και το δικαίωμα να απαιτεί δικαιώματα στην αγορά εργασίας.

Το γεγονός όμως που η μετανάστευση εμφανίζεται μαζικά επιφέρει κάποιες συνέπειες στην αγορά εργασίας όπως “η φτηνή εργατική δύναμη, απροστάτευτη από την κοινωνική και εργασιακή νομοθεσία στο βαθμό που λόγω της θέσης τους δεν μπορούν να την επιβάλλουν”⁴⁵.

Είναι γεγονός ότι στον εργασιακό χώρο οι μετανάστες κάλυπταν κάποια κενά ως προς τη φύση της εργασίας, σε θέσεις όπου οι Έλληνες είτε απαξιούσαν είτε αποχωρούσαν να εργαστούν. Επρόκειτο για θέσεις εργασίας, εποχιακές εργασίες, οικιακά, αγροτικές εργασίες κ.λπ, που “ προέκυψαν από την επέκταση - μεγέθυνση των οικονομικών καθώς και θέσεις από τις οποίες αποχωρούσαν οι ημεδαποί εξαιτίας της ανόδου αυτών στην εργασιακή ιεραρχία. Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται, κατά τεκμήριο, για θέσεις εργασίας με χαμηλή εξειδίκευση, άσχημες συνθήκες εργασίας και χαμηλούς μισθούς”⁴⁶. Αυτή η πραγματικότητα παγιώθηκε με το πέρασμα του χρόνου και αποτέλεσε μέρος της νοοτροπίας των Ελλήνων, οι οποίοι πλέον άρχισαν να αντιμετωπίζουν συγκεκριμένης φύσης εργασίες ως προορισμένες μόνο για αλλοδαπούς.

Η μη νόμιμη εγκατάσταση, η μαύρη εργασία, τα χαμηλά μεροκάματα, ήταν παράγοντες που αύξησαν την παραγωγή σε διάφορους τομείς με ένα χαμηλό κόστος. Αυτό συνέφερε τους εργοδότες, οι οποίοι ανεξέλεγκτοι εκμεταλλεύονταν τα φτηνά εργατικά χέρια και έφερε ως αποτέλεσμα τη μείωση τιμών στην εσωτερική και εξωτερική αγορά. Ο υπουργός οικονομικών κ. Παπαντωνίου επί κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ δηλώνει σε επίσημη ανακοίνωση μέσω των Μ.Μ.Ε. για την οικονομική προσφορά των αλλοδαπών εργαζομένων στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, η οποία αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες για την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ.

Το θεσμικό πλαίσιο σε αυτή τη φάση δεν αντιμετώπισε τη μετανάστευση ως μία νέα πρόκληση με τεράστιες κοινωνικές διαστάσεις. Αυτό σημαίνει ότι δεν ασκήθηκαν δημόσιες πολιτικές για την κοινωνική και τη πολιτική ένταξη των

⁴⁵ Χάρης Ναζάκης στο *Μετανάστες και μετανάστευση* Εκδ. Πατάκη Αθήνα 2002 σελ. 186

⁴⁶ Αναστάσιος Καρασαββόγλου στο *Μετανάστες και μετανάστευση*, εκδ Πατάκη, σελ. 203

μεταναστών με αποτέλεσμα να υστερούν σε μεγάλο βαθμό για την εξασφάλιση των ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Έτσι παρατηρείται μία «αδυναμία εφαρμογής ολοκληρωμένης κυβερνητικής πολιτικής που θα ρύθμιζε τα μεταναστευτικά ρεύματα και ταυτόχρονα θα εγγυάτο και θα προστάτευε εκείνα τα άτομα που εισέρχονται νόμιμα στη χώρα⁴⁷». Τέθηκε σε ισχύ ένα θεσμικό πλαίσιο με την ψήφιση του νόμου 1975/91, ο οποίος ρύθμιζε τα ζητήματα των μεταναστών κυρίως με αστυνομικά μέτρα στις παραμεθόριες περιοχές, αλλά και στις μεγάλες πόλεις, εφαρμόζοντας τις επιχειρήσεις «σκούπα» για την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης. Επίσης επιβλήθηκαν ποινές που ο νόμος πρόβλεπε, έως 5 χρόνια φυλάκισης. Ο νόμος ωστόσο δεν μεριμνούσε για μια εφικτή και εφαρμόσιμη παροχή αδειών παραμονής και εργασίας στους ανθρώπους που εισέρχονταν νόμιμα στη χώρα. Σε σχέση με την ελληνική κοινωνία και τη λειτουργικότητά της ο νόμος απειλούσε την επιβολή ποινών σε άτομα και επιχειρήσεις που απασχολούσαν «παράνομους» μετανάστες στο χώρο εργασίας. Η παράνομη μετανάστευση ενίσχυσε τη «μαύρη» αγορά εργασίας και την εκμετάλλευση, χωρίς την παροχή κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως κοινωνική ασφάλιση και ιατρική περίθαλψη. Ελάχιστοι «παράνομοι» μετανάστες είχαν την ευκαιρία να έχουν κοινωνική ασφάλιση, με τη θεσμοθέτηση της υποχρεωτικής ασφάλισης από το 1993, που μεριμνούσε ειδικά γι' αυτή την ομάδα. Στο μέτρο αυτό συμμορφώθηκαν κυρίως οι μεγάλες εταιρείες, ενώ οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις δεν ήταν σε θέση να αυξήσουν κατ' αυτόν τον τρόπο το κόστος τους.

- ***Παραβιάσεις ατομικών δικαιωμάτων στην Ελλάδα***

⁴⁷ Γ. Αμίτσης – Γ. Λαζαρίδη *Οι πολιτικές ρυθμίσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα* στο Γ. Αμίτσης και Γ. Λαζαρίδη *Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα* εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ Αθήνα 2001 σελ. 37

Στο πλαίσιο της ανεπίσημης μεταναστευτικής πολιτικής αξίζει να σημειωθεί η καταπάτηση των ατομικών δικαιωμάτων των μεταναστών από τα σώματα ασφαλείας. Καθ' όλη τη δεκαετία του '90, αλλά και μετά το 2001 και παρά την ψήφιση του Ν. 2910/2001 που μεταθέτει την αρμοδιότητα εφαρμογής της μεταναστευτικής πολιτικής στους ΟΤΑ, σημειώνονται σε εκτεταμένο βαθμό παράνομες ενέργειες των σωμάτων ασφαλείας σε βάρος Αλβανών μεταναστών, παραβιάζοντας ανθρώπινα δικαιώματα, ακολουθώντας παράνομες πρακτικές σχετικά με τις συνθήκες κράτησης, βασανιστήρια, εκτεταμένη χρήση όπλου, επιθέσεις και σωματικές βλάβες, μαζικές συλλήψεις και απελάσεις, υπερβολική χρήση βίας και επίμονη κακομεταχείριση κυρίως Αλβανών υπηκόων. Κρούσματα των άνω πρακτικών είναι φανερά πριν και κατά τη διάρκεια των ολυμπιακών αγώνων και σε δημόσιους χώρους.

Όπως αναφέραμε προηγουμένως, το μεταναστευτικό φαινόμενο και κυρίως η μετανάστευση από την Αλβανία αντιμετωπίζεται με αστυνομικά μέτρα, πραγματοποιώντας μαζικές απελάσεις (η απέλαση των Αλβανών προς τη χώρα τους είναι πιο εύκολη υπόθεση σε σχέση με τους άλλους μετανάστες, λόγω του όμορου και της μικρής απόστασης μεταξύ των δύο χωρών) και επιχειρήσεις “σκούπα”, πρακτική που αντιβαίνει στην παράγραφο 1 του άρθρου 19 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου απαγορεύονται οι συλλογικές απελάσεις.

Ενώ υπήρχε ένα κλίμα προκατάληψης, καχυποψίας και πρακτικές καταστολής και διακρίσεων κατά τη δεκαετία του '90, αναμενόταν μετά την ψήφιση των δύο νόμων, οι οποίοι μεταβίβασαν τις αρμοδιότητες στους ΟΤΑ, να περιοριστούν αυτές οι πρακτικές και να πάψει η αντιμετώπιση του μεταναστευτικού φαινομένου μέσω της αστυνομικής καταστολής. Παρόλα αυτά οι πρακτικές βίας που οδήγησαν σε σωματικές βλάβες ή και αφαίρεση της ζωής

Αλβανών μεταναστών συνεχίστηκαν αμείωτες. Σε μια ανακοίνωσή της το Δεκέμβρη του 2004 η Συντονιστική Επιτροπή Οργανώσεων των Αλβανών Μεταναστών αναφέρει: “... τις τελευταίες ημέρες άλλο ένα θύμα προστέθηκε στο μακρύ κατάλογο με τα φονικά “λάθη” των αστυνομικών δυνάμεων. Είναι τυχαίο το ότι το θύμα ήταν Αλβανός; Για τα μέσα μαζικής παραπληροφόρησης φαίνεται πως ναι. Άλλωστε ο μετανάστης από την Αλβανία παρουσιάζεται ως ένας μη παραδειγματικός πολίτης, πράγμα που βολεύει και την εκδοχή των αστυνομικών αρχών ότι ο δολοφόνος συνάδελφός τους βρισκόταν σε άμυνα.”⁴⁸

Επίσης μια άλλη αναφορά από το Φόρουμ Αλβανών Μεταναστών γίνεται με αφορμή το τέλος του ποδοσφαιρικού αγώνα μεταξύ Αλβανίας και Ελλάδας, που έληξε με αποτέλεσμα 2-1 υπέρ της εθνικής ομάδας της Αλβανίας στις 4 Σεπτεμβρίου 2004, μετά τον οποίο εκφράστηκε όλο το αντιαλβανικό κλίμα με επιθέσεις εναντίον Αλβανών μεταναστών από τις αστυνομικές δυνάμεις και από ακροδεξιές δυνάμεις Ελλήνων πολιτών. “Περίπου 300 μετανάστες δέχτηκαν επίθεση σε πολλές πόλεις της Ελλάδας, με ένα νεκρό ανάμεσά τους στη Ζάκυνθο, από οργανωμένες ακροδεξιές ομάδες σε συνεργασία με ειδικές δυνάμεις της αστυνομίας (ΜΑΤ) ... Μέσα από συνθήματα του τύπου “Αλβανέ δεν θα γίνεις Έλληνας ποτέ” στα γεγονότα το βράδυ της 4ης Σεπτεμβρίου βγαίνει στην επιφάνεια από τη μια ο ρατσισμός βασισμένος στη φυλετική διάκριση και από την άλλη ο ρατσισμός της εκμετάλλευσης, ο οποίος θέλει να διατηρήσει την κοινωνική θέση των Αλβανών μεταναστών, έχοντάς τους σε μια κατάσταση χωρίς ανθρώπινα και κοινωνικά δικαιώματα και ελευθερίες.”⁴⁹

Στην καθημερινή ζωή δεν είναι μόνο οι “παράνομοι” ή χωρίς χαρτιά μετανάστες που υφίστανται τις συνέπειες διαφόρων άτυπων συμπεριφορών που

⁴⁸ Συντονιστική Επιτροπή Οργανώσεων των Αλβανών Μεταναστών *η από 12/2004 ανακοίνωση*

⁴⁹ Φόρουμ Αλβανών Μεταναστών *Παλεύουμε για τα δικαιώματά μας* 30/3/2005

παραβιάζουν τα ατομικά τους δικαιώματα, αλλά είναι και οι μετανάστες που παρόλο που διατηρούν νόμιμο δικαίωμα εργασίας στην Ελλάδα πέφτουν θύματα διακρίσεων, παράνομων κρατήσεων και κακομεταχείρισης από αστυνομικούς “συνοριοφύλακες” (οι οποίοι περιπολούν στα αστικά κέντρα). Η Διεθνής Αμνηστία αναφέρει στην έκθεσή της ότι παρουσιάζεται μια αύξηση του αριθμού των ρατσιστικών κρουσμάτων τα τελευταία χρόνια και συγχρόνως αποδεικνύεται ότι αυτά τα κρούσματα έχουν ως στόχο μέλη συγκεκριμένων ομάδων μεταναστών, όπως είναι οι Αλβανοί.⁵⁰

Μια βασική πρακτική που απασχολεί έντονα τους αλβανικούς συλλόγους αλλά και άλλες αντιρατσιστικές οργανώσεις και οργανώσεις υπεράσπισης δικαιωμάτων είναι η κακομεταχείριση κατά τη σύλληψη και την κράτηση. Όσον αφορά τις συλλήψεις γίνεται λόγος για αυθαίρετη σύλληψη και κράτηση πράγμα που πρακτικά σημαίνει ότι ο μετανάστης μπορεί να κρατείται ατελείωτες ώρες και μέρες στα κρατητήρια χωρίς να ακολουθούνται οι συγκεκριμένες νόμιμες διαδικασίες γι' αυτό, ενώ η κράτηση συνοδεύεται από κακές συνθήκες, όπως είναι η σκληρή, απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση. Σε καθημερινή βάση λαμβάνουν χώρα κρούσματα υπερβολικής χρήσης βίας και κακομεταχείρισης Αλβανών μεταναστών. Άλλοι ήταν μετανάστες που είχαν βρει απασχόληση ή εποχιακή εργασία στην Ελλάδα και τέθηκαν υπό κράτηση κατά τους συνήθεις ελέγχους εγγράφων από την αστυνομία ή κατά τη διάρκεια οργανωμένων μαζικών συλλήψεων “παράτυπων” μεταναστών. Σύμφωνα με το Συνήγορο του Πολίτη η συνοπτική απέλαση κάτω από αυτές τις συνθήκες είναι παράνομη και ταπεινωτική. Σε περίπτωση που ο μετανάστης έχει εγκατασταθεί σε μια χώρα υπάρχει μια συγκεκριμένη διαδικασία απέλασης (έκδοση διοικητικής πράξης, δικαίωμα

⁵⁰ Διεθνής Αμνηστία Ελλάδα *Μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας: Τα δικαιώματα των αλλοδαπών και των μειονοτήτων παραμένουν στο ημίφως* Οκτώβριος 2005 σελ. 28

προσφυγής κλπ.), δηλαδή η συγκεκριμένη τακτική της επαναπροώθησης είναι παράνομη.⁵¹

Οι παραβιάσεις δικαιωμάτων αλλοδαπών και κυρίως Αλβανών έλαβαν χώρα, ξεκινώντας από τις περιπτώσεις αυθαιρεσίας σε κατ' οίκον έρευνες χωρίς ένταλμα έρευνας από εισαγγελέα, ακολούθως σε περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας, ακόμα και σε δημόσιους χώρους όπου συνευρίσκονται οι Αλβανοί μετανάστες, καφενεία, πλατείες, σταματώντας δρομολόγια του ΟΑΣΑ και απομακρύνοντας μέσα από τα λεωφορεία τους Αλβανούς με τον πιο αισχρό και παραδειγματικό τρόπο. “Οι Αλβανοί μετανάστες αποτελούν το “μαύρο πρόβατο” των αστυνομικών αυθαιρεσιών και αντιμετωπίζονται ως “πολίτες δεύτερης κατηγορίας”. Και αυτό παρά τις προσπάθειες, όπως λένε κύκλοι του Συνηγόρου του Πολίτη, που καταβάλλουν εδώ και καιρό αρκετοί μέσα στην ΕΛ.ΑΣ., προκειμένου να εκσυγχρονίσουν τη δημόσια εικόνα του αστυνομικού σώματος.”⁵²

Είναι φανερό ότι κάτω από τέτοιες πρακτικές θεσμικών οργάνων και μη καταπατώνται οι οικουμενικές αξίες της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της ελευθερίας και της ισότητας, θέτοντας υπό αμφισβήτηση τις αρχές της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Έτσι με βάση τις παρατηρήσεις μας φαίνεται να αμφισβητούνται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στη σωματική ακεραιότητα και η απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή κακομεταχείρισης, ενώ καταλύονται η ελευθερία και η ασφάλεια του ατόμου, παραβιάζεται η ιδιωτική και οικογενειακή του ζωή και καταργείται η ισονομία με την ανάδυση κρουσμάτων διακρίσεων βάσει της εθνικής καταγωγής ή άλλων πολιτισμικών χαρακτηριστικών.

⁵¹ Διεθνής Αμνηστία *Ελλάδα μακριά απ' τα φώτα της δημοσιότητας* Οκτώβριος 2005 σελ. 44

⁵² Ελευθεροτυπία 15/9/2004

Συνοψίζοντας και ανακεφαλαιώνοντας όσον αφορά την ανεπίσημη μεταναστευτική πολιτική, ο σκοπός αυτής της άτυπης μεταναστευτικής πολιτικής ήταν η άσκηση ενός κοινωνικού ελέγχου στο φαινόμενο της μετανάστευσης. Σε επίπεδο νομοθετικού πλαισίου αυτό συνίσταται σε επιχειρήσεις «σκούπα», ποινική καταστολή, φρούρηση συνόρων, προώθηση του συστήματος της παρατήρησης, που σημαίνει ότι όλες οι υπηρεσίες και οι αρχές υποχρεώνονται να συλλέγουν και να αναφέρουν πληροφορίες που αφορούν κάθε μετανάστη, απελάσεις, καταπάτηση ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, στέρηση της πρόσβασης σε δημόσιες υπηρεσίες κ.λπ. Στο εργασιακό πλαίσιο παρατηρείται το φαινόμενο της «μαύρης» εργασίας, εκμετάλλευση φθηνών εργατικών χεριών, χαμηλά μεροκάματα, έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης, ιατρικής περίθαλψης κ.λπ. Τα Μ.Μ.Ε. διακρίνεται από την προώθηση ενός κλίματος ξеноφοβίας και ρατσισμού, προβάλλοντας τον «ξένο» σαν απειλή και σαν εξιλαστήριο θύμα, παρουσιάζοντας την εικόνα του «Αλβανού εγκληματία και βάρβαρου». Επίσης οι διακρατικές σχέσεις συνέβαλαν στην αντιμετώπιση του ζητήματος με έμμεσο τρόπο, αντιμετωπίζοντας ευκαιριακά το ζήτημα, σύμφωνα με πολιτικές συγκυρίες και επιδιώξεις.

Η επίσημη μεταναστευτική πολιτική

Η απειλή της παράνομης μετανάστευσης και οι πιέσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο για μία αποτελεσματική πολιτική οδήγησαν τα ευρωπαϊκά κράτη στην εφαρμογή διττής πολιτικής. Αυτής του ελέγχου των ευρωπαϊκών συνόρων για την αντιμετώπιση νέων κυμάτων μεταναστών προς τα ευρωπαϊκά εδάφη από τη μία και από την άλλη της πολιτικής καταγραφής και νομοθετικών ρυθμίσεων που θα έδιναν τη δυνατότητα κοινωνικής ένταξης των μεταναστών εντός των ευρωπαϊκών κρατών, καθώς και ίσων δικαιωμάτων βάσει του κοινοτικού δικαίου.

Αυτό σημαίνει ότι και η Ελλάδα, όπως και άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έπρεπε να αντιληφθεί τον εαυτό της ως μια χώρα υποδοχής μεταναστών κάτω από τη χάραξη κοινωνικής πολιτικής με ενταξιακό προσανατολισμό. Αυτή η νέα πραγματικότητα πλέον έπρεπε να αντιμετωπισθεί με μία νέα λογική, δίνοντας λύσεις σε άμεσα προβλήματα, σύμφωνα με τους στόχους μίας μακρόπνοης πολιτικής και που να συμβαδίζει με τη μεταναστευτική πολιτική της Ε.Ο.Κ.⁵³. Με αυτόν τον τρόπο εφαρμόζεται μία μεταναστευτική πολιτική που δεν αποσκοπεί στον έλεγχο της παράνομης μετανάστευσης με αστυνομικά μέτρα, ποινές, μαζικές απελάσεις και άλλα μέτρα καταστολής. Αυτό που είναι πλέον αναγκαίο είναι η επιδίωξη του ελέγχου του φαινομένου με γραφειοκρατικά μέτρα και διαδικασίες. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι ο θεσμικός έλεγχος του φαινομένου εξοβέλισε τις παραβιάσεις ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων, παράλληλα δε και στη σκιά του θεσμικού πλαισίου εξακολούθησαν να σημειώνονται τέτοιες παραβιάσεις.

Από το 1998 ξεκίνησε η διαδικασία της νομιμοποίησης των αλλοδαπών, οι οποίοι δεν ήταν κάτοχοι άδειας παραμονής ή άλλου νομικού εγγράφου.

Ο νόμος 2910/2001 (περί εισόδου και παραμονής των αλλοδαπών στην Ελλάδα, κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις)

⁵³ Λ.Μ. Μουσούρου *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και στην Ευρώπη* εκδ. GUTENBERG Αθήνα 2003 σελ. 172

αποτελεί την πρώτη προσπάθεια ολοκληρωμένης και συστηματικής ρύθμισης της διαδικασίας νομιμοποίησης των αλλοδαπών.

Ο άνω νόμος επιχειρεί να κατοχυρώσει τα θεμελιώδη δικαιώματα των αλλοδαπών και μεριμνά για την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Έτσι προβλέπει την υποχρεωτική 9χρονη εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών, την υποχρεωτική ασφάλιση, τη διευκόλυνσή τους για πρόσβαση στη δικαιοσύνη κ.ά. Από την άλλη ορίζει ρητά ότι οι πράξεις ρατσισμού και ξενοφοβίας διώκονται πλέον αυτεπάγγελα, ενώ κατοχυρώνει το άσυλο της κατοικίας των αλλοδαπών (άρθρο 9) και προστατεύει το δικαίωμα της ατομικής ή και συλλογικής αναφοράς των ατόμων προς τις αρχές (άρθρο 7).

Υπό το καθεστώς του νόμου 2910/2001 και υπό το καθεστώς του νεότερου νόμου 3386/2005 υποχρεούται ο οικονομικός μετανάστης στην περίπτωση της άδειας παραμονής εξαρτημένης εργασίας που είναι και η συνηθέστερη να προσκομίσει σύμβαση παροχής εξαρτημένης εργασίας, που σημαίνει ότι στερείται της δυνατότητας παράλληλης ή και άτακτης απασχόλησης σε διαφορετικούς εργοδότες, αλλά πρέπει να απασχολείται πλήρως από έναν συγκεκριμένο εργοδότη. Η άδεια παραμονής είναι έτσι άρρηκτα δεμένη με την νόμιμη εργασία του μετανάστη, ο οποίος υποχρεούται να βρίσκεται σε σταθερή σχέση εργασίας, ώστε να εξασφαλίσει τη νόμιμη παραμονή του για το επόμενο έτος ή διετία.

Αξιίζει να γίνει λόγος για τους αλλοδαπούς που ανήκουν στην τρίτη ηλικία και οι οποίοι δεν διαθέτουν δυνατότητα νομιμοποίησης, εφόσον δεν εργάζονται και δεν διαθέτουν σύμβαση εργασίας, παρόλο που μπορεί να είναι εγκατεστημένοι με την οικογένειά τους και στην ουσία αποτελούν προστατευόμενα μέλη των παιδιών τους. Για την περίπτωση αυτών των ανθρώπων δεν προβλέπεται οικογενειακή συνένωση. Επόμενο είναι ότι αυτοί οι άνθρωποι δεν έχουν πρόσβαση σε ιατρική και

φαρμακευτική περίθαλψη, όπως και τη δυνατότητα να επισκέπτονται τη χώρα τους.

Αξιοσημείωτη είναι η πρόβλεψη για τους φοιτητές και σπουδαστές που κατέχουν άδεια παραμονής λόγω σπουδών, οι οποίοι υποχρεούνται να αναχωρήσουν από τη χώρα μετά την πάροδο 6 χρόνων φοίτησης στο εκάστοτε εκπαιδευτικό ίδρυμα, χωρίς να έχουν τη δυνατότητα να μεταβούν σε καθεστώς εξαρτημένης εργασίας μετά τις σπουδές τους.

Εξάλλου η ενότητα της οικογένειας των μεταναστών πλήττεται με τις ρυθμίσεις που τάσσουν δυσεπίτευκτο κατώτατο όριο ετήσιου εισοδήματος, προκειμένου ο μετανάστης να “καλέσει” μέλη της οικογένειάς του στην Ελλάδα ή ακόμη και αν αυτά βρίσκονται ήδη σε καθεστώς οικογενειακής συνένωσης μαζί του, να συνεχίσουν να παραμένουν νόμιμα στη χώρα.

Γίνεται σαφές ότι οι μετανάστες ζουν σε ένα καθεστώς ημι – νομιμότητας που δεν τους παρέχει πλήρη ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, παρά τη σχετική στοχοθεσία του νόμου. Αυτό συνεπάγεται γραφειοκρατική ταλαιπωρία και έλεγχο, με αποτέλεσμα να οδηγείται ο μετανάστης σε ενδεχόμενη οικειοθελή αναχώρηση από τη χώρα. Σύμφωνα με τα στοιχεία των μεταναστευτικών κοινοτήτων στην Ελλάδα, καθημερινά αναχωρούν προς την Αλβανία μετανάστες λόγω κοινωνικών δυσχερειών. Όμως και για τους αλλοδαπούς που παραμένουν στην Ελλάδα «ημι-νόμιμα» υφίσταται καθεστώς κοινωνικού αποκλεισμού, που σημαίνει παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημοσίων αγαθών, όπως είναι αυτά της εκπαίδευσης, του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης και της ελεύθερης μετακίνησης.⁵⁴

Ο νέος νόμος 3386/2005 δεν επέφερε σημαντικές τροποποιήσεις ως προς τα προηγούμενα, αλλά εισήγαγε κάποιες νέες κατηγορίες αδειών παραμονής και νέους

⁵⁴ Γιώργος Τσιτάκαλος *Κοινωνικός αποκλεισμός Ορισμοί Πλαίσιο και σημασία* στο ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία* Εισ. – Επιμ. Κούλα Κασσιμάτη εκδ. GUTENBERG Αθήνα 2004 σελ. 58

περιορισμούς για την απόκτησή τους. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο 66 του άνω νόμου, στο οποίο ρυθμίζεται η απόκτηση μια νέας κατηγορίας άδειας παραμονής, αυτής των “επί μακρόν διαμενόντων”. Η εν λόγω διάταξη εισήχθη στο ελληνικό δίκαιο κατ' εφαρμογή αντίστοιχης κοινοτικής οδηγίας, στο πλαίσιο ένταξης και απονομής κάποιων πολιτικών δικαιωμάτων σε μετανάστες που έχουν ολοκληρώσει 5ετή νόμιμη διαμονή στην Ελλάδα. Πέρα από το συντονισμό βέβαια της μεταναστευτικής πολιτικής των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διατηρεί κάθε κράτος – μέλος μια διακριτική ευχέρεια ως προς τον τρόπο ενσωμάτωσης της εν λόγω οδηγίας και την πρακτική της εφαρμογή. Στην αιτιολογική έκθεση του άνω νόμου, αλλά και στο 66ο άρθρο του, γίνεται εκτεταμένη αναφορά στην εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης σε όλα τα πλαίσια της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής ζωής, ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, που σκοπεύει στην ενότητα και τη συνοχή της κοινωνίας. Παράλληλα εκδηλώνεται η μέριμνα καταπολέμησης των διακρίσεων σε βάρος των μεταναστών λόγω εθνικής καταγωγής, φυλής, χρώματος ή κοινωνικής προέλευσης.

Ο σεβασμός θεμελιωδών δικαιωμάτων και η προστασία πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων είναι ο δηλωμένος στόχος αυτού του νομοτεχνικού πλαισίου.

Είναι γεγονός ότι οι κυβερνήσεις των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενδιαφέρονται από τη μία για την εξασφάλιση καθεστώτος μόνιμης παραμονής σε μετανάστες που είτε γεννιούνται στο έδαφός τους είτε έχουν διανύσει μακρό χρόνο παραμονής σε αυτά και από την άλλη για την πλήρη καταγραφή όσων διαβιούν στο έδαφός τους και τον έλεγχο της ροής μεταναστών από τα σύνορά τους. Όπως αναφέραμε παραπάνω βέβαια η χάραξη πολιτικής για το ζήτημα της μετανάστευσης διαφοροποιείται από κράτος σε κράτος, ανάλογα με το οικονομικό και πολιτισμικό συμφέρον καθενός.

Πιο συγκεκριμένα, χρήζει ιδιαίτερης αναφοράς η προαναφερθείσα ρύθμιση που αφορά τους επί μακρόν διαμένοντες, καθόσον είναι χαρακτηριστικές οι προϋποθέσεις και οι περιορισμοί που θέτει το ελληνικό δίκαιο για την υπαγωγή στο εν λόγω καθεστώς. Ειδικότερα η κοινωνική ένταξη του μετανάστη συνδέεται άρρηκτα με τη γνώση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού και ιστορίας, για την πιστοποίηση της οποίας ο νόμος απαιτεί την παρακολούθηση ενός πλήθους ωρών μαθημάτων, σχετικών με την ιστορία, τον πολιτισμό, τον τρόπο ζωής των Ελλήνων, την ένταξη στην ελληνική αγορά εργασία και την ενεργό κοινωνική συμμετοχή.⁵⁵ Αξιοσημείωτο είναι βέβαια ότι ένα χρόνο μετά την ψήφιση του εν λόγω νόμου δεν έχουν δημιουργηθεί οι δομές διδασκαλίας των ως άνω αντικειμένων που θα παρέχουν το απαιτούμενο δικαιολογητικό του πιστοποιητικού γλωσσομάθειας. Μόνο με την πλήρωση των παραπάνω προϋποθέσεων, αλλά και άλλων που τάσσει ο νόμος είναι δυνατή η υπαγωγή του μετανάστη στο καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος που συνεπάγεται πενταετούς διάρκειας άδεια παραμονής και δικαίωμα του εκλέγειν στις δημοτικές εκλογές.

Οι ως άνω όμως προϋποθέσεις καταλήγουν σχεδόν απαγορευτικές της απόκτησης της ιδιότητας του επί μακρόν διαμένοντος κι αυτό γιατί οι μετανάστες απασχολούνται κυρίως στον ιδιωτικό τομέα, σε εργασίες ευάλωτες στον ανταγωνισμό και σε κλάδους όπως οικοδομή, αγροτικές εποχιακές εργασίες, οικιακή εργασία και κηπουρική, γεγονός που συνεπάγεται εργασιακή αστάθεια και ευελιξία, καθώς και ανασφάλεια ως προς την πολύχρονη και καθημερινή συνεχή απασχόλησή τους. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι ο/η μετανάστης/στρια μπορεί να απασχοληθεί επί 2-3 μήνες με ενδιάμεση αποχή από την εργασία και ξανά από την αρχή. Αυτό το καθεστώς σαφώς δυσχεραίνει την πλήρωση της βασικής προϋπόθεσης που τάσσει ο νόμος περί τακτικών, σταθερών και επαρκών πόρων, καθώς και

⁵⁵ Νόμος 3386/2005 “Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική επικράτεια και ΠΔ 150/2006

πλήρους ιατροφαρμακευτικής κάλυψης και για τα μέλη της οικογένειά του, έτσι όπως καθορίζονται και προβλέπονται από το άρθρο 67 του Ν. 3386/2005 για τους επί μακρόν διαμένοντες στην ελληνική επικράτεια.

Το πνεύμα του νόμου συνίσταται στο ότι για να αποκτήσουν οι μετανάστες πολιτικά δικαιώματα και να συμμετέχουν στο πολιτικό γίγνεσθαι της χώρας, θα πρέπει να έχουν εξασφαλισμένη την κοινωνική τους θέση και να γνωρίζουν τη γλώσσα, τον πολιτισμό και την ιστορία της. Πιο συγκεκριμένα αφορά “το καθεστώς των επί μακρόν διαμενόντων [για] τους οικονομικούς μετανάστες που έχουν συμπληρώσει συνεχή νόμιμη παραμονή και εργασία στην Ελλάδα, ζουν με την οικογένειά τους, τα παιδιά τους φοιτούν σε ελληνικά σχολεία και γενικότερα σε μεγάλο βαθμό έχουν ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνία. Αυτοί οι μετανάστες μπορούν να αποκτήσουν περισσότερα δικαιώματα κοινωνικά και πολιτικά, με τρόπο ώστε το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος να είναι ένα είδος προθαλάμου για την απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων για τον μετανάστη, σε επίπεδο δημοτικών, κοινοτικών και νομαρχιακών εκλογών, αλλά και περαιτέρω.”⁵⁶

Κατ' αρχάς η αντίφαση αυτού του άρθρου με την πραγματικότητα έγκειται στο ότι η πρώτη γενιά μεταναστών δεν μπορεί να εξασφαλίσει ούτε και στο άμεσο μέλλον το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος λόγω της εργασιακής ανασφάλειας και της έλλειψης δυνατότητας επαρκούς γνώσης της ελληνικής γλώσσας της ιστορίας και του πολιτισμού, ώστε να εξασφαλίσουν το αντίστοιχο πιστοποιητικό. Προφανώς είναι πιο εύκολο για τα παιδιά τους που φοιτούν σε ελληνικά σχολεία, έχουν έρθει σε μικρή ηλικία ή γεννήθηκαν στην Ελλάδα, να γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα, ιστορία και πολιτισμό. Όμως τα ανήλικα τέκνα εξαρτώνται εξ ολοκλήρου από τους γονείς, εντασσόμενα στη διαδικασία της οικογενειακής επανένωσης, σε πλήρη δηλαδή εξάρτηση από την άδεια παραμονής του γονέα –

⁵⁶Ελευθεροτυπία 23/11/2005

κύριου κατόχου της άδειας. Επιπλέον με την ενηλικίωσή τους η μετάβαση σε αυτόνομο καθεστώς πλήττεται από γραφειοκρατία και χρονοβόρες διαδικασίες.

Συγκεκριμένα από την ηλικία των 18 έως τα 21 χρόνια τους μπορούν τα παιδιά των μεταναστών να ανανεώνουν την αυτοτελή πλέον άδεια παραμονής τους, χωρίς αυστηρές νομικές διατυπώσεις. Στη συνέχεια ωστόσο υποχρεούνται είτε να εργαστούν είτε να σπουδάσουν, ώστε να εξασφαλίσουν την αντίστοιχη άδεια παραμονής.

Εξάλλου δεν υπάρχει καμία ειδική πρόβλεψη γι' αυτήν την κατηγορία ώστε να αποκτά με ελαστικότερες προϋποθέσεις την ελληνική ιθαγένεια. Ακόμα και τα παιδιά των μεταναστών που γεννιούνται σε ελληνικό έδαφος, αφού ήδη με τη γέννησή τους αποκτούν την ιθαγένεια των γονέων τους, δεν μπορούν να αποκτήσουν άνευ ετέρου την ελληνική ιθαγένεια.⁵⁷

Η απόκτηση τέλος της ελληνικής υπηκοότητας, ακόμη και στην περίπτωση που πληρούνται οι αυστηρές προϋποθέσεις του νόμου (π.χ. 10ετής συνεχής νόμιμη παραμονή στη χώρα), επαφίεται στην ανέλεγκτη διακριτική ευχέρεια του Υπουργού Εσωτερικών.⁵⁸

Τα παραπάνω κριτήρια που θέτει το νομοθετικό πλαίσιο αποτελούν στόχους αντίδρασης από πλευράς μεταναστευτικών συλλογικοτήτων και άλλων φορέων. Έτσι κατά την εφαρμογή των διατάξεων του παρόντος και του προηγούμενου νόμου, εκφράστηκαν τα συλλογικά αιτήματα των κοινοτήτων μεταναστών με κεντρικό σκοπό την τροποποίηση των νομιμοποιητικών ρυθμίσεων, την νομιμοποίηση επιπλέον κατηγοριών μεταναστών, όπως είναι η τρίτη ηλικία, με βασικό αίτημα “ίσα δικαιώματα για όλους”⁵⁹. Άλλα αιτήματα που προβάλλονται από την πλευρά των κοινοτήτων είναι η ελεύθερη μετακίνηση των μεταναστών αφού το

⁵⁷Ν. 3284/2004 άρ.1 παρ. 2 “Την Ελληνική Ιθαγένεια αποκτά από τη γέννηση του και όποιος γεννιέται σε ελληνικό έδαφος, εφόσον δεν αποκτά με τη γέννηση του αλλοδαπή ιθαγένεια ή είναι άγνωστης ιθαγένειας.”

⁵⁸ Κώδικας Ελληνικής Ιθαγένειας Ν. 3284/2004 άρθρο 8

⁵⁹Ελευθεροτυπία 4-4-2005

πλαίσιο του νόμου απαγορεύει ρητά την έξοδο από την χώρα όσων δεν κατέχουν άδεια παραμονής. Το γεγονός ότι τους έχει δοθεί μια βεβαίωση σημαίνει ότι η ίδια επέχει θέση άδειας παραμονής και μέσω αυτής δίνεται το δικαίωμα να παραμείνουν οι μετανάστες στην χώρα, να εργαστούν εντός της χώρας, αλλά όχι να εξέλθουν από τα σύνορά της. Επίσης το σημείο αιχμής που εγείρει αντιδράσεις αφορά τον κοινωνικό έλεγχο από την στιγμή που οι μετανάστες είναι υποχρεωμένοι να ενημερώνουν τις αρχές όταν παντρεύονται, αλλάζουν εργοδότη ή και όταν οι δημόσιοι θεσμοί π.χ. νοσοκομεία, υποχρεούνται να ειδοποιήσουν τις αρχές όταν συναλλάσσονται με τους μετανάστες.⁶⁰

Συνοψίζοντας, όσον αφορά τις νομικές ρυθμίσεις που διέπουν τη ζωή των μεταναστών (όχι μόνο των Αλβανών μεταναστών) διακρίνουμε μια φιλοσοφία του νομοτεχνικού πλαισίου που οδηγείται από ένα πνεύμα απαγορεύσεων, της έλλειψης ατομικών δικαιωμάτων όπως είναι η ελευθερία κινήσεως και τις ελεύθερης επιλογής, την δυσχέραση απόδοσης της έννοιας του πολίτη στους μετανάστες, καθώς και της έλλειψης κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων με αποτέλεσμα να υστερούν κατά πολύ στις διαδικασίες συμμετοχής στο κοινωνικό-πολιτικό γίγνεσθαι.

⁶⁰Ελευθεροτυπία 1-4-2005

Η πολυπολιτισμικότητα στη σφαίρα της εκπαίδευσης

Η ενασχόληση με την ιδέα της πολυπολιτισμικότητας έχει εισχωρήσει σε διάφορα κοινωνικά και δημόσια πεδία, όπως είναι η εκπαίδευση, ως ένας βασικός θεσμός που δέχεται άτομα από διαφορετικές χώρες με διαφορετικές πολιτισμικές αξίες και εθνικότητες. Το βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα φιλελεύθερα δημοκρατικά κράτη είναι διττής φύσης. Από τη μία εμφανίζονται οι αξιώσεις των ατόμων που ανήκουν σε μία συγκεκριμένη πολιτισμική ομάδα να διατηρήσουν, προστατεύσουν και να προωθήσουν τα πολιτισμικά τους στοιχεία στο χώρο της εκπαίδευσης και από την άλλη τίθεται ο προβληματισμός για τη μορφή που πρέπει να έχει η εκπαίδευση σε αυτές τις χώρες, ώστε, μέσω αυτής της μορφής, το εκπαιδευτικό σύστημα να προωθήσει την πολιτική της ίσης αναγνώρισης, τους σεβασμούς της διαφορετικότητας, των διαφορετικών ταυτοτήτων, να προσπαθήσει να καταπολεμήσει φαινόμενα όπως είναι ο ρατσισμός, η ξеноφοβία και οι προκαταλήψεις μέσα στο χώρο του σχολείου και κυρίως να αντιληφθεί τη σημασία των πολιτισμικών αξιών και παραδόσεων.

Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση, που ενθαρρύνεται με διάφορα εκμαθησιακά προγράμματα, δεν είναι μία εύκολη υπόθεση, εφόσον στο χώρο του σχολείου βρίσκονται παιδιά μεταναστών, που όχι μόνο λόγω της μη κατοχής της γλώσσας στα πρώτα βήματά τους δυσκολεύονται να προχωρήσουν με τους ίδιους ρυθμούς όπως οι άλλοι μαθητές, αλλά πολλές φορές γίνονται στόχος επίθεσης και αντιπαράθεσης σε σχέση με τα παιδιά της πλειοψηφούσας ομάδας, τα οποία χαρακτηρίζονται από κοινή καταγωγή, θρησκεία και ενδεχομένως από άλλα εθνογραφικά στοιχεία. Αυτά τα φαινόμενα παρουσιάζονται και στις περιπτώσεις όπου τα παιδιά που αποτελούν τη μειονότητα επιχειρούν να διατηρήσουν και να εκφράσουν τα δικά τους πολιτισμικά στοιχεία στο σχολείο, αλλά πολλές φορές και όταν αξιώνουν να υιοθετήσουν τις πολιτισμικές αξίες της πλειοψηφούσας ομάδας,

δηλαδή έχουν την τάση να εγκαταλείψουν τα πολιτισμικά τους στοιχεία, χωρίς να εκδηλώσουν κάποιο ενδιαφέρον για τις ιδιαιτερότητες της ταυτότητάς τους.

Σε αυτό το τμήμα της εργασίας παρουσιάζεται ένα μέρος των προβλημάτων που εμφανίζονται μέσα στο χώρο της ελληνικής σχολικής κοινότητας μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών μαθητών, προβλήματα που προφανώς απασχολούν τους οπαδούς της πολιτικής της συμβίωσης και της συνύπαρξης διαφορετικών πολιτισμών στο χώρο της εκπαίδευσης. Τη βασική αφετηρία των αντιπαραθέσεων αποτελεί η διάθεση ή το δικαίωμα που έχουν οι άριστοι μαθητές να κρατήσουν την ελληνική σημαία κατά τη διάρκεια των παρελάσεων στις εθνικές εορτές. Τα τελευταία χρόνια φαίνεται ότι σε διάφορα σχολεία της Ελλάδας εμφανίζονται άριστοι μαθητές και μαθήτριες από την Αλβανία, οι οποίοι απαιτούν να σηκώσουν τη σημαία, γεγονός που αποτελεί και δικαίωμά τους, με συνέπεια να κινητοποιούνται σχεδόν όλοι οι τοπικοί παράγοντες, όπως είναι η εκκλησία και ο σύλλογος γονέων, σε μία γενική αντίδραση και σε αρκετές περιπτώσεις υιοθετώντας ακραίες μορφές αντίδρασης, όπως η βία ενάντια στα παιδιά, οι καταλήψεις κλπ. Αυτές οι εκδηλώσεις έχουν σαν αποτέλεσμα την απόσυρση των Αλβανών μαθητών από το δικαίωμα αυτό και προφανώς την περιθωριοποίηση του ιδίου στο χώρο του σχολείου καθώς και της οικογένειάς του από το κοινωνικό περιβάλλον.

Κατ' αρχάς, να διευκρινίσουμε ότι στα γεγονότα αυτά παρουσιάζεται η τάση ενός ατόμου που δεν ανήκει, τουλάχιστον από την άποψη ότι δεν κατέχει την ελληνική υπηκοότητα, στην πλειοψηφούσα ομάδα, να εγκαταλείψει τα εθνικά στοιχεία της ομάδας του, καθώς επιθυμεί να υιοθετήσει το εθνικό σύμβολο αυτής της ομάδας. Αυτό είναι ένα φαινόμενο που πιθανόν να συμβαίνει σε πολλά παιδιά μεταναστών, τα οποία αισθάνονται ότι ανήκουν σε μια άλλη πολιτισμική ομάδα από την στιγμή που έχουν υιοθετήσει τρόπους συμπεριφοράς και πολιτισμικές

αξίες όπως είναι η γλώσσα και η θρησκεία και βιώνουν καθημερινά μέσα και έξω από το χώρο του σχολείου σχέσεις με τα μέλη της κυρίαρχης εθνοτικής ομάδας.

Κάτω από αυτά τα βιώματα μπορεί να αισθάνονται τα παιδιά των μεταναστών ότι γίνονται μέλη της πλειοψηφούσας ομάδας και αυτό συμβαίνει κυρίως με τα παιδιά των μεταναστών της δεύτερης γενιάς που δεν έχουν βιώσει άλλο πολιτισμικό περιβάλλον, χωρίς βέβαια να έχουν αποκτήσει πλήρως τα κοινωνικά τους δικαιώματα, πράγμα που γίνεται εμπόδιο στην κοινωνική τους ένταξη.

Το γεγονός ότι ο μαθητής ή επιθυμεί να σηκώσει την σημαία επειδή αισθάνεται μέλος της ομάδας ή επειδή του δίνει το δικαίωμα ο νόμος για αυτό, είναι κάτι που δεν θα μας απασχολήσει. Όπως φαίνεται εδώ δεν αντιμετωπίζουμε περιπτώσεις της αναγνώρισης πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων και αν γίνονται αυτές σεβαστές στο χώρο του σχολείου ή όχι, δηλαδή δεν υφίσταται αίτημα από τους μαθητές και τους γονείς αλβανικής καταγωγής να απαιτήσουν και να διεκδικήσουν π.χ. την εκμάθηση της αλβανικής γλώσσας στα ελληνικά σχολεία ή να απαιτήσουν να εμφανίζονται στο χώρο του σχολείου ακολουθώντας τα εθνογραφικά τους στοιχεία. Παρόλα αυτά ως ένα βαθμό αντιμετωπίζουμε το αίτημα της αναγνώρισης της διαφοράς, του σεβασμού της από την στιγμή που ο αλλοδαπός μαθητής με διαφορετική εθνική ταυτότητα, ιστορία, παραδόσεις και κουλτούρα, απαιτεί να αναγνωρίζεται από τους “άλλους” η πράξη αυτή μέσα από την διαφορετικότητα που φέρει.

Σε αυτό το σημείο θα αναφερθούμε κυρίως στις κοινωνικές διαστάσεις που παίρνει αυτό το γεγονός όπως είναι ο ρατσισμός και η προκατάληψη, στην επίσημη θέση και το ρόλο του κράτους για το γεγονός, στους ιστορικούς παράγοντες που εμφανίζονται με σκοπό να διαστρεβλωθεί η εικόνα του άλλου, στον τρόπο με το οποίο αντιμετωπίζεται η εθνική ταυτότητα του άλλου και τέλος θα

παρουσιάσουμε τους σκοπούς της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης που τείνουν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που γεννάει η ετερότητα μέσα στο χώρο της εκπαίδευσης.

Το παράδειγμά μας αναδεικνύει το φαινόμενο της ετερότητας, του εθνοκεντρισμού και του ρατσισμού στο χώρο του σχολείου, γεγονός που σημαίνει ότι επηρεάζει την εκπαιδευτική διαδικασία, την ομαλή και την ειρηνική συνύπαρξη διαφορετικών εθνοτήτων στο σχολείο και την εκμαθησιακή λειτουργία που συνδέονται με ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής η οποία “εμφανίζεται ως η παιδαγωγική της πολυπολιτισμικότητας, σύμφωνα με την οποία οι κοινωνίες των σύγχρονων εθνών κρατών έχουν καταστεί *de facto* πολυ-πολιτισμικές, κυρίως εξ αιτίας της έλευσης μεταναστών και προσφύγων από χώρες οι οποίες κατά κάποιον τρόπο εκπροσωπούν διαφορετικούς πολιτισμούς”⁶¹

Σύμφωνα με τα πρότυπα και τους σκοπούς αυτής της παιδαγωγικής εκπαίδευσης δίνεται έμφαση ή τουλάχιστον γίνονται προσπάθειες προς μια εκπαίδευση που σέβεται της πολιτισμικές ταυτότητες και ιδιαιτερότητες και αποσκοπεί να αναλάβει δράση για την διατήρηση και την προστασία των πολιτισμικών παραδόσεων οι οποίες εμφανίζονται μέσα στα συγκεκριμένα πλαίσια του έθνους - κράτους. Με αυτό το τρόπο η διαπαιδαγωγική εκπαίδευση στοχεύει να διαμορφώσει ένα διαφορετικό εκπαιδευτικό περιβάλλον στο χώρο του σχολείου εφαρμόζοντας επιμορφωτικά προγράμματα και άλλες πρακτικές εκμάθησης ώστε να προωθήσει ζητήματα που αφορούν την εκπαιδευτική ετερότητα.

Για να επανέλθουμε στην περίπτωση μας, ένα βασικό επιχείρημα που χρησιμοποιείται από τα μέλη της πλειοψηφούσας ομάδας με σκοπό να δομήσουν μια λογική που δικαιολογεί την αντίδρασή τους, είναι τα ιστορικά στοιχεία και

⁶¹Αθανάσιος Γκότοβος *Εκπαίδευση και ετερότητα* Εκδ. μεταίχμιο Αθήνα 2002 σελ. 9

γεγονότα τα οποία φέρνουν στο προσκήνιο ώστε, όχι μόνο να διαχωρίσουν τον εαυτό τους από τους άλλους, αλλά μέσα από ιστορικά γεγονότα προσπαθούν να εκφράσουν την απιστία, την προδοσία και την αναξιοπιστία της άλλης εθνοτικής γειτονικής ομάδας. Στις μέρες που εμφανίζονται αυτά τα κρούσματα, οι αντιδράσεις και οι αντιπαραθέσεις στρέφονται με άξονα τα ιστορικά γεγονότα τα οποία εκφράζονται μέσα από τα ιστορικά μαθήματα και δεν περιορίζονται στις δεξιότητες και τις ατομικές ιδιαιτερότητες του ατόμου που έχει γίνει στόχος. Με αυτό το τρόπο “το μάθημα της ιστορίας κατέχει προνομιακή θέση στην διαδικασία για την συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας μέσα από το σχολείο, γιατί η “εθνική αφήγηση” που παράγει επικεντρώνεται άμεσα στην έννοια της συνέχειας και της ομοιογένειας και ευνοεί την ιδέα της μοναδικότητας του έθνους. Επομένως τα σχολικά βιβλία ιστορίας αποτελούν το κατεξοχήν πεδίο όπου κατασκευάζονται και αναπαράγονται αναπαραστάσεις για τον “εθνικό εαυτό” και τους άλλους λαούς, κυρίως τους γειτονικούς, μέσα από μια ενιαία και συνεκτική αφήγηση για τα “σημαντικά γεγονότα” του παρελθόντος, για τους “εχθρούς” και τους “φίλους”.⁶² Φαίνεται ότι εφόσον η πλειοψηφούσα ομάδα ταυτίζεται με το εθνικά σύμβολα, με τα ιδανικά του έθνους, την ιστορία και τις παραδόσεις του, τα ιστορικά γεγονότα αναδεικνύονται για να τιμήσουν αυτά τα σύμβολα. Σύμφωνα με την άποψη εμπλεκόμενων ατόμων σε αυτά τα γεγονότα, το σύμβολο αναπαριστά ολόκληρο την ιστορία του έθνους και σε καμία περίπτωση δεν θα έπρεπε ένας μαθητής αλβανικής καταγωγής να είναι άξιος να την σηκώσει στην εθνική γιορτή κατά την διάρκεια της παρέλασης εφόσον στον Β' παγκόσμιο πόλεμο οι Αλβανοί συνεργάστηκαν με τους Ιταλούς φασίστες ενάντια στο ελληνικό έθνος. Ακόμη και αν αυτό θα ήταν μια ιστορική αλήθεια, φαίνεται ότι τα άτομα της κυρίαρχης εθνικής ομάδας

⁶²Έφη Αβδέλα *Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο : “εμείς” και οι “άλλοι” στο “Τι είν’ η πατρίδα μας;” Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση* επιμ. Άννα Φραγκουδάκη – Θάλεια Δραγώνα εκδ. Αλεξάνδρεια Αθήνα 2006, σελ. 37

αντιλαμβάνονται το έθνος ως μια στατική ενότητα που έτσι όπως ενσαρκώθηκε από το παρελθόν έτσι θα παραμείνει και στο μέλλον.

Αυτό το σημείο σχετίζεται με την διδασκαλία του μαθήματος της ιστορίας στα ελληνικά σχολεία και τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει την ιστορία του ελληνικού έθνους με αναφορά σε άλλες ιστορίες εθνών κρατών. Όπως αναφέρει ο Γκότοβος “υπάρχει μια αντίφαση ανάμεσα στην απόφαση να αναγνωρίζεις επίσημα στο σχολείο συλλογικές ταυτότητες, να μιλάς για πολυπολιτισμικό σχολείο, να κάνεις λόγο για αρμονική συνύπαρξη ετεροτήτων, και την απόφαση να δημιουργείς ενιαία εθνική συνείδηση σε όλους τους μαθητές μέσω της διδασκαλίας του μαθήματος της ιστορίας (...) Ιδιαίτερα στα πλαίσια της λεγόμενης παιδαγωγικής της ειρήνης έχουν διατυπωθεί προτάσεις “καθαρισμού” της παραδοσιακής σχολικής ιστορίας από τα εχθρικά στερεότυπα και τις συναφείς προκαταλήψεις που συνοδεύουν της περιγραφές του εθνικού εαυτού και των εθνικών άλλων, κυρίως των λαών γειτονικών χωρών και κρατών”.⁶³

Πέρα από την ιστορική διάσταση και τα ιστορικά γεγονότα που επικαλούνται για να εκφραστεί μια αντίθεση απέναντι στους Αλβανούς μαθητές, ο παράγοντας που δημιουργεί διχασμό και διλήμματα είναι τα επιχειρήματα που έχουν σχέση με την έννοια της υπηκοότητας και επομένως αυτή του πολίτη. Το γεγονός ότι τα παιδιά μεταναστών αλλά και οι γονείς τους δεν έχουν ελληνική υπηκοότητα που συνεπάγεται έλλειψη κυρίως πολιτικών δικαιωμάτων και κοινωνικής συμμετοχής, σημαίνει ότι και στο χώρο του σχολείου διαμορφώνεται ένα κλίμα άρνησης από το κοινωνικό περιβάλλον απέναντι στο γεγονός. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι σε περίπτωση που ο Αλβανός μαθητής κατέχει την ελληνική υπηκοότητα γίνεται δεκτός στην δημόσια σφαίρα, αφού και πάλι μπορεί

⁶³ Αθανάσιος Γκότοβος *Εκπαίδευση και ετερότητα* εκδ. Μεταίχμιο Αθήνα 2002, σελ. 41-42.

να βρίσκεται στο κοινωνικό περιθώριο λόγω της κοινωνικής άρνησης της κυρίαρχης εθνικής ομάδας. Πάντως η υπηκοότητα αποτελεί ένα βασικό στοιχείο για την στήριξη της έννοιας του έθνους κράτους και από την άλλη αποτελεί το βασικό μέσο για την ενδεχόμενη ενσωμάτωση των μεταναστών στο κοινωνικό σώμα.

Σε αυτό το σημείο εντάσσεται ο ρόλος και οι ευθύνες του κράτους με σκοπό να ορίζει τους πολίτες από τους μη πολίτες. Η αντίφαση στο ρόλο του ελληνικού κράτους υφίσταται από την στιγμή που ενώ δεν παρέχει το θεσμό της υπηκοότητας και επομένως των πολιτικών και πλήρων κοινωνικών δικαιωμάτων στους μετανάστες, διευθετεί το πρόβλημα ψηφίζοντας εγκυκλίους που στην δική μας περίπτωση ορίζει ότι ο σημαιοφόρος είναι ο αριστούχος μαθητής ανεξαρτήτως εθνικότητας, χρώματος ή θρησκείας, καθορίζοντας με αυτό το τρόπο την θέση ότι “όλα τα παιδιά είναι ίσα στα ελληνικά σχολεία” που συνεπάγεται ότι έχουν ίσα δικαιώματα στην διαδικασία της εκπαίδευσης και στις εορταστικές τελετουργίες στο χώρο του σχολείου. Κάτω από αυτήν την αντίφαση εγείρονται προβληματισμοί που αφορούν την σχέση της υπηκοότητας, όχι μόνο ως μιας νομικής διαδικασίας, με την έννοια του έθνους κράτους. Κατά κάποιο τρόπο αυτές οι έννοιες ταυτίζονται μεταξύ τους από την άποψη ότι η μια δε νοείται χωρίς την ύπαρξη της άλλης. Υπάρχει μια αλληλένδετη σχέση στο βαθμό που σύμφωνα με τον Brubaken “το κράτος δεν σημαίνει απλά έναν οργανισμό με γεωγραφικά όρια αλλά ένα σύνολο πολιτών όπου η ιδιότητα του μέλους είναι πολύ σημαντική. Άρα η έννοια της υπηκοότητας πέρα από την καθαρά νομική, έχει κοινωνική και πολιτισμική διάσταση. Αποτελεί ένα πολύ ισχυρό μέσο κοινωνικού περιορισμού και για αυτό κατέχει κεντρική θέση στην διοικητική δομή και στην πολιτική κουλτούρα του έθνους. Η υπηκοότητα είναι και το αντικείμενο και το μέσο του περιορισμού”.⁶⁴

⁶⁴ Δέσποινα Π. Παπαδοπούλου *Μετανάστευση, ενσωμάτωση και ιδιότητα του πολίτη. Κριτική θεώρηση* Εκδ. Παπαζήσης Αθήνα 2006 σελ. 22-23

Για να επανέλθουμε στην περίπτωση μας βλέποντάς την από την σκοπιά της παραπάνω αντίληψης, φαίνεται ότι ασκείται μια πολιτική που από την μια περιορίζει τους μαθητές Αλβανούς μετανάστες από τα δικαιώματα με τον έλεγχο του θεσμού της υπηκοότητας και από την άλλη ισχυρίζεται ότι στην δημόσια παιδεία όλοι οι μαθητές έχουν ίσα δικαιώματα. Τα πράγματα περιπλέκουν ακόμα πιο πολύ και δυσχεραίνουν όταν οι μαθητές αλβανικής καταγωγής που φοιτούν στα σχολεία βρίσκονται εκτεθειμένοι έξω από το χώρο του σχολείου λόγω έλλειψης της υπηκοότητας.

Έτσι αναδεικνύεται μια άλλη αντίρρηση που στηρίζεται στην λογική ότι η έλλειψη υπηκοότητας καθιστά αδύνατο το να υιοθετήσει ένας Αλβανός μαθητής τα ελληνικά εθνικά σύμβολα εφόσον αυτά αποτελούν ένα βασικό χαρακτηριστικό της αναπαράστασης της εθνικής ταυτότητας. Είναι το σύμβολο που ενοποιεί και ταυτίζει το έθνος με τους πολίτες της χώρας και μέσω αυτού εκφράζεται ο εθνικός πολιτισμός, οι εθνικές αξίες και οι παραδόσεις πράγμα που σημαίνει ότι λαμβάνει κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις. Τα εθνικά σύμβολα εκφράζονται μέσα από τα μνημεία, θρησκευτικές τελετουργίες και αθλητικές ενώσεις και προσφέρουν οπτική αναπαράσταση της ενότητας του έθνους.⁶⁵ Κάτω από αυτή την λογική για κάποιους πολίτες -μέλη της κυρίαρχης ομάδας το δικαίωμα ή η απαίτηση που εκφράζουν οι Αλβανοί μαθητές να ενστερνίζονται και να υιοθετήσουν τα εθνικά σύμβολα της κυρίαρχης εθνικής ομάδας γίνεται αντιληπτή ως μια πράξη που απειλεί την εθνική ταυτότητα, την εθνική συνοχή και ενότητα.

Επομένως, το γεγονός ότι με ευκολία διαμορφώνεται μια επίσημη θέση από τους κρατικούς θεσμούς να ελέγχουν στο μέγιστο το θεσμό της υπηκοότητας απέναντι στους μετανάστες και από την άλλη να επιτρέπεται με ευκολία σε

⁶⁵ Stuart Woolf *Ο εθνικισμός στην Ευρώπη* εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 1999 σελ. 62

μετανάστες που δεν κατέχουν την ελληνική υπηκοότητα να υιοθετήσουν τα στοιχεία της κυρίαρχης εθνικής ταυτότητας, πρακτικά σημαίνει ότι το κράτος ενδιαφέρεται να διαχέει την ιδέα του έθνους και τις πολιτισμικές εθνικές αξίες του σε ιδεολογικό επίπεδο και ταυτόχρονα τους αποκλείει από την πρόσβαση σε άλλα δικαιώματα που σημαίνει περιορισμός στα κοινωνικά αγαθά και πόρους. Είναι ερώτημα αν η θέση των αρμοδίων του Υπουργείου Παιδείας θα ήταν εξίσου ευνοϊκή σε περίπτωση που Αλβανοί μαθητές έκαναν χρήση δικών τους εθνικών συμβόλων ή απαιτούσαν να διδάσκεται και ο αλβανικός πολιτισμός στα ελληνικά δημόσια σχολεία που κάτι τέτοιο ενισχύεται από την λογική της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης όπως και των ίσων δικαιωμάτων των μαθητών σε ελληνικά σχολεία σύμφωνα με την εγκύκλιο.

Το γεγονός ότι οι Αλβανοί μαθητές αξιώνουν να υιοθετήσουν το εθνικό σύμβολο αλλά και άλλες πολιτισμικές αξίες, διευκολύνει την θέση και την λογική του ιδίου του εκπαιδευτικού σχολικού συστήματος που ενισχύει το εθνοκεντρικό στοιχείο στις τελετουργικές και εκπαιδευτικές διαδικασίες. Το εθνοκεντρικό στοιχείο αναπαράγεται εφόσον “το σχολικό σύστημα στα σύγχρονα κράτη καλλιεργεί εκείνα ακριβώς τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που θεωρούνται κριτήρια της εθνικής ιδιαιτερότητας: προκρίνει ένα συγκεκριμένο γλωσσικό ιδίωμα, τονίζει την εδαφική διάσταση της εθνικής ταυτότητας και προάγει της κοινές ιστορικές μνήμες και τους κοινούς μύθους καταγωγής”.⁶⁶ Παρόλα αυτά, ενώ τονίζονται και διαμορφώνονται αναπαραστάσεις για την εθνική ταυτότητα μέσα από το εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα και απέναντι στους Αλβανούς μαθητές, φαίνεται ότι η στάση των Ελλήνων μαθητών και γονέων είναι διαφορετική και έρχεται σε αντιπαράθεση με την επίσημη θέση του κράτους πάνω στο γεγονός.

⁶⁶Έφη Αβδέλα *Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο : “εμείς” και οι “άλλοι” στο “Τι είν’ η πατρίδα μας;” Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση* επιμ. Άννα φραγκουδάκη – Θάλεια Δραγώνα εκδ. Αλεξάνδρεια Αθήνα 2006, σελ. 34

Πάντως με την απόφαση του υπουργού Παιδείας το 2001, να προτείνει να ψηφιστεί η εγκύκλιος για τους αριστούχους μαθητές να σηκώνουν την ελληνική σημαία στις παρελάσεις ανεξαρτήτως εθνικότητας, δεν σημαίνει ότι έχουμε να κάνουμε με ένα γεγονός που εκδηλώνει την απαίτηση προβολής πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων στο βαθμό που μπορεί να επηρεάσει την μορφή του υπάρχοντος εκπαιδευτικού συστήματος. Απεναντίας, με αυτό το τρόπο δίνεται η ευχέρεια σε παιδιά μεταναστών να ενσωματωθούν μέσω της εθνικής εκπαίδευσης και για κάτι τέτοιο δεν μπορούν να υπάρχουν επίσημα εμπόδια. Κάτω από αυτή την πρακτική φαίνεται να ενισχύεται επίσημα το στοιχείο του εθνοκεντρισμού μέσα στο χώρο του σχολείου, στοιχείο που ενυπάρχει στα σχολικά εκμαθησιακά προγράμματα, αλλά και σε άλλες διαδικασίες εκπαίδευσης. Οι εκφραστές της διαπολιτισμικής παιδαγωγικής υποστηρίζουν “ότι ειδικά το Ελληνικό σχολείο είναι εθνοκεντρικό και ότι αυτό το διαφοροποιεί από τα σχολεία άλλων χωρών της ευρωπαϊκής κοινότητας, τα οποία είναι λιγότερα ή και καθόλου εθνοκεντρικά. Το βασικό επιχείρημα είναι ότι το Ελληνικό σχολείο – και η διατύπωση αυτή είναι ορθή – χρησιμοποιεί υπερβολικά το παρελθόν, και μάλιστα το αρχαίο, για να διαμορφώσει στους μαθητές την εικόνα του εθνικού εαυτού, συχνά με σοβαρές μεθοδολογικές αβαρίες”.⁶⁷ Η έννοια του εθνοκεντρισμού συνίσταται σε ιδιαίτερες αντιλήψεις που έχει το άτομο για την ομάδα του. Οι οικογενειακοί δεσμοί που αποτελούν δεσμούς αίματος και κατ' επέκταση οι συγγενικοί δεσμοί όπως και η υπαγωγή του ατόμου σε μια συγκεκριμένη εθνική οντότητα δημιουργούν το αίσθημα της ομάδας στην οποία ανήκουν. Η ιδιαίτερη προτίμηση της εσωτερικής ομάδας συνεπάγεται προκατάληψη για την άλλη. Οι εθνοκεντρικές τάσεις και συμπεριφορές εκφράζονται μέσα από πρακτικές που ευνοούν την συγκρότηση της συλλογικής εθνικής ταυτότητας και συνείδησης, θέτοντας έτσι τα όρια μεταξύ των ομάδων

⁶⁷Αθανάσιος Γκότοβος *Εκπαίδευση και ετερότητα* Εκδ. μεταίχμιο Αθήνα 2002 σελ. 29

δηλαδή την διαφοροποίησή μας από τους άλλους πράγμα που είναι αμφίβολο αν μπορεί να ενισχύσει την αντίληψη περί σεβασμού της διαφορετικότητας.

Εφόσον το εκπαιδευτικό σύστημα διακατέχεται από έντονες εθνοκεντρικές αντιλήψεις στο βαθμό που αντιπαραθέτει ή νομιμοποιεί μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία αυτές τις αντιλήψεις, συνεπάγεται ότι κατασκευάζει μια γνώση ειδικά και αυθαίρετα προσανατολισμένη στην ιστορική ενότητα του έθνους, με συνέπειες για τα άτομα της ίδιας ομάδας που τις υιοθετούν και μεγαλώνουν με αυτές τις αντιλήψεις. Έτσι και το ελληνικό σχολείο δέχεται κριτικές ως ένας θεσμός που δίνει προτεραιότητα στην συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας και συνείδησης, ενισχύοντας την ιδεολογία του εθνικισμού.

Όταν μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα υφίστανται και εκφράζονται οι έννοιες τις πατρίδας, η ιστορική εξέλιξη του έθνους, ο πόλεμος των προγόνων και πατεράδων που πέσανε για την πατρίδα μέσα από τα ιστορικά μαθήματα κυρίως, κυοφορούνται αντιλήψεις που διαμορφώνουν έναν ιδιαίτερο συναισθηματισμό απέναντι στην εθνική κοινότητα. Τα πράγματα φαίνεται να περιπλέκονται όταν στο χώρο του σχολείου βρίσκονται παιδιά μεταναστών (τα παιδιά από την Αλβανία αποτελούν το μεγαλύτερο πληθυσμό μαθητών στα Ελληνικά σχολεία), τα οποία διαμορφώνουν το διαφορετικό “άλλο” σε σχέση με την κυρίαρχη ομάδα. Είναι μια νέα πραγματικότητα για την ελληνική κοινωνία και για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα γεγονός που αποτελεί πρόκληση για την εκπαιδευτική διαδικασία. Το πρόβλημα που έρχεται να αντιμετωπίσει η διαπολιτισμική παιδαγωγική είναι ο τρόπος με το οποίο η ελληνική εκπαίδευση θα αντιμετωπίσει το ζήτημα της διαφορετικότητας και θα αμβλύνει τις εθνοκεντρικές τάσεις και συμπεριφορές στο χώρο του σχολείου. Φαίνεται ότι “η μόνη μέχρι τώρα συμβολή της διαπολιτισμικής παιδαγωγικής στο σημείο αυτό είναι η παρότρυνση να δουν οι μαθητές τον κόσμο (παρελθόν, παρόν) και από την σκοπιά του (εθνικού)

“άλλου”. Το θετικό στην συμβολή συνίσταται στο ότι οι μαθητές μπορούν να γίνουν παρατηρητές του (εθνικού) εαυτού μέσω τοποθέτησής τους στο ρόλο του “άλλου”. (...) Ταυτόχρονα πρέπει να είναι σε θέση να ελέγχει την εγκυρότητα της εικόνας που προσφέρει κάθε επιμέρους θέαση για ιστορική και σύγχρονη πραγματικότητα”⁶⁸.

Σύμφωνα με αυτές τις επιταγές εκ πρώτης όψεως φαίνεται να είναι η διάθεση των μαθητών και η προσπάθεια των εκπαιδευτικών που θα δώσουν τη δυνατότητα στους μαθητές να δουν τον δικό τους εξωτερικό κόσμο έτσι όπως εξελίσσεται στην πραγματικότητα. Τα παιδιά των Αλβανών μεταναστών που φοιτούν στα ελληνικά σχολεία είναι ένα μη αναστρέψιμο γεγονός και το ζητούμενο της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι να γίνεται σεβαστή η διαφορετικότητα των πολιτισμικών στοιχείων στη σφαίρα της εκπαίδευσης. Αυτό προϋποθέτει οι Έλληνες μαθητές και γονείς να εξοικειωθούν με την ιδέα ότι ο διαφορετικός άλλος ζει καθημερινά δίπλα τους.

Οι παραπάνω προτάσεις, όσο καλοπροαίρετα και ορθά και να εκδηλώνονται, αποσκοπώντας στην άμβλυση της αρνητικής εικόνας του άλλου και του εθνοκεντρισμού, αφήνουν στο περιθώριο το ρόλο της οικογένειας και των γονέων στη μεταλαμπάδευση στα παιδιά του πνεύματος της ίσης αξίας και του σεβασμού της διαφορετικότητας. Αυτό που ανησυχεί την πλειοψηφούσα εθνική ομάδα είναι η απειλή της εθνικής ομοιογένειας η οποία “ως μέγιστη εθνική αξία παράγει ξеноφοβία και αυτή με την σειρά της καλλιεργεί αυταρχικές τάσεις. Είναι πολύ στενή η σχέση της ξеноφοβίας με τον αυταρχισμό σε όλες τις κοινωνίες. Οι φόβοι αλλοίωσης των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων μιας εθνικής ομάδας -ένα από τα πιο κοινά παράγωγα της ξеноφοβίας στα έθνη-κράτη- δεν εμφανίζεται μόνο σε μικρές και ανίσχυρες ομάδες, αλλά αντίθετα εμφανίζονται συχνότερα σε ομάδες ισχυρές

⁶⁸ό.π. σελ. 26

αριθμητικά και κυρίαρχες πολιτισμικά”⁶⁹ Πράγματι, η αντίδραση των γονέων και των Ελλήνων μαθητών που είναι μέλη της κυρίαρχης πολιτισμικής ομάδας εκφράζει τάσεις ξενοφοβίας και αυταρχισμού απέναντι στα παιδιά των Αλβανών μεταναστών.

Έτσι το οικογενειακό περιβάλλον παρουσιάζεται προβληματικό από τη στιγμή που οι γονείς των παιδιών αντιδρούν στο γεγονός ή στην καλύτερη περίπτωση δείχνουν μια στάση ανοχής απέναντι στις απαιτήσεις των Ελλήνων μαθητών. Σε πολλές ανάλογες περιπτώσεις στηρίζουν τις επιλογές των Ελλήνων μαθητών, ακόμα και όταν αυτές λαμβάνουν ακραίες μορφές αντίδρασης, εκφρασμένες κάτω από το σύνθημα “Αλβανέ δεν θα γίνεις Έλληνας ποτέ”. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αντιληφθούμε το φαινόμενο του ρατσισμού, της προκατάληψης και των διακρίσεων μεταξύ μαθητών διαφορετικών εθνικών κοινοτήτων. Στο παραπάνω σύνθημα φαίνεται ότι εκδηλώνονται στερεότυπα και προκαταλήψεις για την ομάδα του “άλλου”. Ο Αλβανός στη συγκεκριμένη περίπτωση ενσαρκώνει το αρνητικό ιδεώδες, ενώ εκφράζεται μια προκατάληψη που συνδέεται με ιδεολογικές φυλετικές διακρίσεις και η οποία στηρίζεται σε μια θεωρία ανισότητας ανάμεσα στις φυλές. Το φαινόμενο του ρατσισμού εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους και λαμβάνει ποικίλες διαστάσεις. Κατ' αρχάς εμφανίζεται το φαινόμενο της φυλετικής προκατάληψης, που “ορίζεται με τον ευρύτερο δυνατό τρόπο ως τη βεβαίωση ή την πεποίθηση ότι οι άλλοι λαοί είναι κατώτεροι μας, στο βαθμό που είναι διαφορετικοί από μας [και] τότε η φυλετική προκατάληψη μοιάζει να αποτελεί συνιστώσα της εθνοκεντρικής συμπεριφοράς. Όμως το περιεχόμενο του ρατσισμού δεν εξαντλείται στη φυλετική προκατάληψη.”⁷⁰

Έτσι το παραπάνω σύνθημα που ανεγράφη σε πανώ και αναρτήθηκε στο χώρο του σχολείου εμπεριέχει μια φυλετική συγκριτική διάσταση μεταξύ Ελλήνων

⁶⁹ Άννα Φραγκουδάκη “Τι είν’ η πατρίδα μας;” *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση* εκδ. Αλεξάνδρεια Αθήνα 2006, σελ. 153

⁷⁰ Pierre – Andre Taguieff *Ο Ρατσισμός* εκδ. Π. Τραυλός Αθήνα 1998, σελ. 19

και Αλβανών, υπονοώντας ότι υπάρχει μια ανισότιμη σχέση και θέτοντας τα όρια της εθνικής διαφορετικότητας, της αντίδρασης κατά της ενσωμάτωσης, της διάκρισης μεταξύ των δύο διαφορετικών εθνοτικών κοινοτήτων, καθώς και μια ιεραρχική αντίληψη που εκφράζει την απέχθεια και τη δυσαρέσκεια των ατόμων μιας εθνικής ομάδας απέναντι στους άλλους, υπερτονίζοντας τα θετικά χαρακτηριστικά, τη δόξα και τις πολιτισμικές αξίες έναντι των άλλων που είναι υποδεέστεροι, ταυτίζοντάς τους με βάρβαρους, απολίτιστους, εγκληματίες κλπ. Η έκφραση “δεν θα γίνεις Έλληνας” φαίνεται να μην αφορά μονάχα τη νομική κατοχύρωση πολιτικών δικαιωμάτων με την απόδοση της ελληνικής υπηκοότητας σε έναν Αλβανό, αλλά αποδίδει στην έννοια του Έλληνα και τις ιδιότητες του έξυπνου και πολιτισμένου, που προσδίδουν ένα ανώτερο αίσθημα στο ελληνικό πνεύμα, εκφράσεις οι οποίες αποτελούν αφηρημένες έννοιες κάτω από τις οποίες εκδηλώνεται η κυρίαρχη ηθική και κοινωνική θέση των Ελλήνων απέναντι στους άλλους. Έτσι όταν αναφερόμαστε στο ρατσισμό φαίνεται να υφίσταται η έννοια της βιολογικής και κοινωνικής ανισότητας σε σχέση με τα μέλη μιας άλλης εθνοτικής ομάδας. Η διαμόρφωση μιας διαχωριστικής γραμμής με βάση την εθνικότητα κυρίως και ύστερα με βάση τα βιολογικά χαρακτηριστικά, είναι θέμα χρόνου να πάρει σάρκα και οστά και σε περιπτώσεις που το μέλος της άλλης ομάδας, το οποίο έχει γίνει στόχος δεν φαίνεται να φέρει ιδιαίτερα βιολογικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τους άλλους συμμαθητές του. Φαίνεται ότι δεν είναι επαρκώς συνηθισμένο άτομα της άλλης εθνοτικής ομάδας και συγκεκριμένα παιδιά Αλβανών μεταναστών, που η εθνοτική ομάδα αυτή επί χρόνια γίνεται αντικείμενο οικονομικής εκμετάλλευσης καταπίεσης και κοινωνικής καταστολής, να διακρίνονται μέσα στην εκπαιδευτική κοινότητα. Αυτό το γεγονός ξεπερνάει το “δεδομένο” ότι οι Αλβανοί μετανάστες ταυτίζονταν μόνο με τους ανειδίκευτους εργάτες που ήταν για όλες τις δουλειές, έχοντας την κατώτερη κοινωνική θέση.

Αυτή η διάσταση της διαφοροποίησης και της ταύτισης του Αλβανού με την έννοια του εργάτη μας παραπέμπει σε ένα άλλο τύπο, στο ρατσισμό της εκμετάλλευσης που “χρησιμοποιεί την ανισότητα ανάμεσα σε φυλές που θεωρούνται ανώτερες ή κατώτερες, τείνει να θεωρεί λιγότερο ανθρώπινες και αποδίδει ιδιότητες ζώων στις θεωρούμενες κατώτερες φυλές και παραχωρεί περισσότερα δικαιώματα στις ανώτερες φυλές, δικαιολογώντας έτσι τα κέρδη από την εκμετάλλευση των λεγόμενων κατώτερων φυλών”⁷¹. Έτσι το σύνθημα “ Αλβανέ δεν θα γίνεις Έλληνας ποτέ” υπονοεί το φυλετικό ρατσισμό στο χώρο του σχολείου αλλά κατά κάποιο τρόπο επιδιώκει να κατατάξει τους μετανάστες από την Αλβανία στην κοινωνική θέση που τους “αρμόζει”. Το μήνυμα που υπονοείται από την δράση της πλειοψηφούσας εθνικής ομάδας είναι “είσαι ξένος, δεν έχεις δικαιώματα, δεν μπορείς να σηκώσεις κεφάλι και να έρθεις στην κοινωνική θέση του Έλληνα. Πρέπει να μείνεις καθηλωμένος σε αυτή την κοινωνική θέση και δεν θα το επιτρέψω να ανελιχθείς κοινωνικά”.

Μια άλλη παράμετρος είναι ότι για την κυρίαρχη ομάδα, το να διακρίνονται ως αριστούχοι Αλβανοί μαθητές μπορεί να ερμηνεύεται και από την άποψη ότι το μέλος της μειονοτικής ομάδας βρίσκεται σε ανώτερη θέση τουλάχιστον όσον αφορά το επίπεδο της γνώσης, από τους άλλους μαθητές της κυρίαρχης ομάδας. Αυτό εγείρει ενδεχομένως μια ανησυχία για το άμεσο μέλλον αν λάβουμε υπόψη μας ότι οι Αλβανοί αριστούχοι μαθητές αξιώνουν στην προσωπική τους σταδιοδρομία κοινωνικές θέσεις και αξιώματα, όπως και να εξασφαλίζουν επαγγέλματα συνδεδεμένα με ένα ανώτερο κοινωνικό status.. Πάνω σε αυτό το ζήτημα παρεμβαίνουν οι ρυθμιστικές λειτουργίες του κράτους που καθορίζουν το πλαίσιο κοινωνική ένταξης και ενσωμάτωσης των μεταναστών. Μέχρι στιγμής όπως

⁷¹ό.π. σελ. 67-68

αναφέρθηκε στο προηγούμενο μέρος της εργασίας, υφίσταται ένα νομικό πλαίσιο που υψώνει φραγμούς στα παιδιά μεταναστών που φοιτούν στην Ελλάδα και στους γονείς τους, που εξακολουθούν να αντιμετωπίζονται ως φτηνό εργατικό δυναμικό.

Πώς μπορεί να απαντήσει η πολυπολιτισμική εκπαίδευση πάνω στα προβλήματα που δημιουργούνται με την έξαρση αυτών των φαινομένων;

Ένας βασικός παράγοντας που συμβάλλει στην καταπολέμηση των φαινομένων όπως είναι ο ρατσισμός, η προκατάληψη και οι διακρίσεις είναι η ιστορική και πολιτισμική γνώση των εθνικών ομάδων καθώς και η ανάγκη μελέτης των εμπειριών εθνικών και πολιτισμικών ομάδων με την χρησιμοποίηση των εννοιών που αποτελούν πρόβλημα. Έτσι “οι δάσκαλοι πρέπει να έχουν στέρεη γνώση της ιστορίας και του πολιτισμού των εθνικών ομάδων για να είναι σε θέση να ενσωματώσουν με επιτυχία εθνικό περιεχόμενο στο πρόγραμμα σπουδών. Ωστόσο η αντικειμενική γνώση γύρω από εθνικές ομάδες είναι ασφαλώς αναγκαία αλλά δεν αρκεί. Η γνώση αυτή πρέπει να οργανωθεί και να διδαχθεί με βασικές έννοιες (παραδείγματος χάριν, με κυρίαρχες ιδέες) θέματα και ζητήματα από τις εμπειρίες των εθνικών και πολιτισμικών ομάδων”⁷².

Έτσι όπως είδαμε στην περίπτωση μας, κατά την διάρκεια της αλληλεπίδρασης διαφόρων πολιτισμικών στοιχείων όπου αναπτύσσονται τα φαινόμενα του ρατσισμού, των προκαταλήψεων και των διακρίσεων μέσα στο χώρο του σχολείου και κατά την διάρκεια της εκμαθησιακής δραστηριότητας, είναι εύστοχο να χρησιμοποιούνται αυτές οι έννοιες ως αντικείμενο μελέτης, ώστε να αντιληφθούν οι μαθητές τις συνέπειες που προέρχονται από την έξαρση αυτών των φαινομένων.

⁷² James A. Banks *Εισαγωγή στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση* Εκδ. Παπαζήσης Αθήνα 2004 σελ. 100-101

Ένα άλλο ζήτημα που απασχολεί την πολυπολιτισμική εκπαίδευση και που ενισχύεται έντονα από την στάση των Αλβανών μαθητών αλλά και από την πολιτική του κράτους, είναι το φαινόμενο της αφομοίωσης.

Βέβαια δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αν υφίσταται το φαινόμενο της αφομοίωσης απέναντι στα παιδιά Αλβανών μεταναστών. Οι δύο παράμετροι όμως που μπορεί να ενισχύσουν την διαδικασία αυτή είναι οι αποφάσεις των αρμοδίων υπουργείων από την μια και η στάση των μελών της μειονοτικής εθνοτικής ομάδας απέναντι σε ανάλογα γεγονότα, όπως αυτό της διάθεσης των Αλβανών μαθητών να φέρουν ελληνικά εθνικά σύμβολα.

Στην περίπτωση μας φαίνεται ότι τα παιδιά αλβανικής καταγωγής, τα οποία ήρθαν σε μικρή ηλικία στην Ελλάδα ή γεννήθηκαν εδώ, υιοθέτησαν κατά την διάρκεια της ζωής τους ειδικά μέσα στο χώρο του σχολείου τρόπους συμπεριφοράς και έναν πολιτισμό διαφορετικό από αυτόν των γονέων τους, καθώς και την ελληνική γλώσσα που η εκμάθησή της αποτελεί το βασικό μέσο για την ένταξη αυτών των παιδιών στο κοινωνικό σώμα. Αυτή η διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης μπορεί εν τέλει να οδηγήσει τα παιδιά αυτά στην επιθυμία να υιοθετήσουν τα εθνικά σύμβολα της κυρίαρχης εθνικής ομάδας. Από την άλλη επιθυμούν να πάρουν μέρος στην παρέλαση ως αριστούχοι μαθητές και αυτό κατ' ανάγκη δεν σημαίνει ότι ταυτίζονται με την εθνική οντότητα και δεν σημαίνει ότι έχουν διαμορφώσει ελληνική εθνική συνείδηση. Με αυτή την λογική δεν τίθεται ζήτημα αφομοίωσης.

Είναι εμφανές από τα παραπάνω ότι η επίσημη θέση του κράτους συγκρούεται με την θέση των Ελλήνων πολιτών και των μαθητών στις συγκεκριμένες περιοχές, επειδή οι αποφάσεις των εγκυκλίων ενθαρρύνουν πολιτικές αφομοίωσης και έρχεται σε αντιπαράθεση με τους πολίτες οι οποίοι

επιδιώκουν να διατηρήσουν την διαφορετικότητα και την αναγνωρισιμότητά τους σε σχέση με την συγκεκριμένη μεταναστευτική ομάδα.

Πάντως όσον αφορά την διαδικασία και την έννοια της αφομοίωσης “παραπέμπει πρώτιστα σε αλλαγές και μάλιστα τέτοιες που καθιστούν δυσδιάκριτη την διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε αφομοιούμενο υποκείμενο και την συλλογικότητα προς την οποία αφομοιώνεται(...) Για το πού ανήκει το συγκεκριμένο υποκείμενο κάθε φορά κατά την διάρκεια της πορείας αυτής υπάρχουν (...) τρεις εκτιμήσεις: πρώτον, η εκτίμηση της αρχικής ομάδας αναφοράς (της ομάδας προέλευσης), δεύτερον, η εκτίμηση της ομάδας υποδοχής, της συλλογικότητας την οποία επιχειρεί να προσεγγίσει και τρίτον, η δική του εκτίμηση”.⁷³ Αυτές οι τρεις παράμετροι θέτουν το πλαίσιο και τα όρια κάτω από τα οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί η διαδικασία της αφομοίωσης.

Ένας άλλος παράγοντας που βάζει φραγμούς στην διαδικασία της αφομοίωσης είναι η σοβαρή ενασχόληση με τους άλλους πολιτισμούς στο χώρο του σχολείου, καθώς και η αναγνώριση διαφορετικών πολιτισμικών ταυτοτήτων μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα και διαδικασίες, στο υπάρχον εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Αυτές οι πρακτικές ενισχύονται και από την στάση, τα αιτήματα και τις διεκδικήσεις των μελών μιας μειονοτικής εθνοτικής ομάδας στο βαθμό που αντιστέκονται ως προς την προσαρμογή στο υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα και ασκούν πίεση προς τα κέντρα εξουσίας ώστε να παρθούν υπόψη οι πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες και να εφαρμοστούν στο χώρο της εκπαίδευσης. Τα αιτήματα υφίστανται μόνο εφόσον είναι υπαρκτή η συλλογική δράση μιας μειονοτικής ομάδας. Αντίθετα, εάν η στάση των μελών μιας εθνοτικής ομάδας δεν είναι συλλογική και δεν εμπνέεται από συλλογική συνοχή και ενότητα, υπακούοντας σε αξίες όπως η αλληλεγγύη και αλληλοσυμπάρσταση και ασκώντας

⁷³ Αθανάσιος Γκότοβος *Εκπαίδευση και ετερότητα* Εκδ. μεταίχμιο Αθήνα 2002 σελ. 32-33

συλλογικές πρακτικές, όπως η συνεύρεση σε τόπους λατρείας και η πραγματοποίηση πολιτισμικών δραστηριοτήτων, συνεπάγεται ότι προφανώς τα μέλη λειτουργούν ατομικά και τα συλλογικά πολιτισμικά αιτήματα δεν εκφράζονται δημοσίως. Το τελευταίο είναι ένα φαινόμενο που διακατέχει την Αλβανική μετανάστευση στην Ελλάδα.

Επομένως διαμορφώνεται μια διττή πρακτική που μπορεί να δημιουργήσει και να στηρίξει ένα κλίμα αφομοίωσης: από την μια είναι η δημόσια πολιτική που μέσω της εκπαίδευσης επιδιώκει να προσαρμόζει τους Αλβανούς μαθητές στο κυρίαρχο εθνικο- πολιτισμικό περιβάλλον και από την άλλη είναι η απάθεια⁷⁴ της μεταναστευτικής Αλβανικής ομάδας να θέσει συλλογικά αιτήματα για την διατήρηση και την προστασία των πολιτισμικών της ιδιαιτεροτήτων. Μέσα σε αυτό το κλίμα φαίνεται να είναι πιο εύκολο για μια εθνική πολιτισμική ομάδα να εγκαταλείψει τις αξίες και τα χαρακτηριστικά της και να ενστερνιστεί αυτά της άλλης. Σύμφωνα με των James Banks, “στις περισσότερες κοινωνίες, η κυρίαρχη εθνική ή πολιτισμική ομάδα προσδοκά ότι οι άλλες ομάδες θα υιοθετήσουν την γλώσσα, τον πολιτισμό, τις αξίες και την συμπεριφορά της. Επιπλέον η κυρίαρχη ομάδα μέσα σε μια κοινωνία κατορθώνει, τουλάχιστον εν μέρει, να αναγκάζει τις άλλες ομάδες να προσαρμόζουν τον πολιτισμό και τις αξίες τους, εξ αιτίας της εξουσίας που ασκεί. Πολιτισμική σύγκρουση αναπτύσσεται συνήθως στις σύγχρονες κοινωνίες όταν εθνικές μειονοτικές ομάδες διατηρούν πολλά από τα σημαντικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους ή όταν τους αποκλείεται η πλήρης συμμετοχή στην κυρίαρχη κοινωνία μετά από εκτεταμένη πολιτισμική αφομοίωση

74 βλ. μπροσούρα με τίτλο “Μια εμπειρία που σε κάνει να προχωράς” σελ. 5 του Φόρουμ Αλβανών μεταναστών. (Σύμφωνα με την μεταναστευτική ομάδα του φόρουμ Αλβανών μεταναστών, είναι ένα έντονο στοιχείο των Αλβανών μεταναστών εφόσον διακρίνονται από εξατομικευμένη συμπεριφορά και ατομικότητα. Αυτή η διάσταση υπονόμει την δημιουργία συλλογικοτήτων και ομάδων καθώς και την οργανωτική κουλτούρα. Επίσης η απάθεια αυτή μπορεί να οφείλεται και στην έλλειψη ιδεολογικών σχημάτων όπως είναι η θρησκεία, πράγμα που σημαίνει ότι εξηγείται ιστορικά. Ένας άλλος παράγοντας που μπορεί να συμβάλλει στην απάθεια είναι η διασπαρμένη αλβανική μετανάστευση στην Ελλάδα χωρίς αναφορά στην κοινότητά τους.)

τους”.⁷⁵ Οι διττές πρακτικές που αναφέραμε δεν σημαίνει ότι αποτελούν τον κανόνα ως προς την διαδικασία της αφομοίωσης μειονοτικών ή μεταναστευτικών ομάδων. Από την άλλη αυτές οι πρακτικές μπορούν να ενισχύσουν την διαμόρφωση ενός αφομοιωτικού περιβάλλοντος από την στιγμή που δεν αντιμετωπίζουμε πολιτισμικές συγκρούσεις λόγω διατήρησης και προβολής πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, αλλά εμφανίζονται τάσεις υιοθέτησης άλλης εθνικής ταυτότητας.

Και σε αυτό το σημείο δεν μπορούμε να παραβλέψουμε την στάση ενός μεγάλου αριθμού Ελλήνων πολιτών που αντιδρούν στις προαναφερόμενες πρακτικές και θεωρούν ότι ο “ξένος” βρίσκεται εκεί σε αυτήν την θέση και εγώ σε αυτήν εδώ. Έτσι διαμορφώνεται η τάση δημιουργίας μιας διαχωριστικής γραμμής σε σχέση με τα μέλη της αλβανικής μεταναστευτικής ομάδας και το πρόβλημα που δημιουργείται είναι ότι τα όρια δεν γίνονται διακριτά μεταξύ των δύο διαφορετικών εθνοτικών ομάδων.

Πέρα από τα παραπάνω ζητήματα με τα οποία ασχοληθήκαμε, αυτό που έχει σημασία και φαίνεται να απασχολεί τους θεωρητικούς της πολυπολιτισμικότητας και πιο συγκεκριμένα της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι το ζήτημα του σεβασμού της διαφορετικότητας, της αναγνώρισης πολιτισμικών αξιών και της συνύπαρξης στα όρια ενός έθνους κράτους. Επομένως και στην δική μας περίπτωση που αφορά τα μέλη μιας μεταναστευτικής ομάδας, με δεδομένο ότι οι αντιδράσεις δεν αφορούν μόνο την ατομική προσωπικότητα των εμπλεκόμενων μελών αλλά παίρνουν μεγάλες διαστάσεις στο βαθμό που αντιμετωπίζεται ο εμπλεκόμενος ως μέλος μιας συγκεκριμένης πολιτισμικής εθνικής οντότητας, τίθενται τα ζητήματα του σεβασμού και της αναγνώρισης της διαφορετικότητας στην σφαίρα της εκπαίδευσης.

⁷⁵ James A. Banks *Εισαγωγή στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση* Εκδ. Παπαζήσης Αθήνα 2004 σελ. 106

Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση θέτει ως βασικό σκοπό την παρουσίαση άλλων πολιτισμών και εθνικών ιστοριών στην εκπαιδευτική διαδικασία και επιδιώκει να απομακρυνθεί από την ενασχόληση μονάχα με έναν κυρίαρχο εθνικό πολιτισμό. Αυτό σημαίνει ότι παρουσιάζεται κατά την διάρκεια της διαδικασίας αυτής ένα πλούσιο υλικό που αφορά την ζωή, την ιστορία και τον πολιτισμό διαφόρων ομάδων ώστε ο καθένας να αποκτήσει γνώση για τους άλλους και μέσα από την σχέση με τους άλλους να αναγνωρίσει τον εαυτό του. Πιο συγκεκριμένα “κύριος σκοπός της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι να βοηθήσει τους μαθητές και σπουδαστές να αποκτήσουν μεγαλύτερη αυτογνωσία, βλέποντας τον εαυτό τους με τα μάτια άλλων πολιτισμών. Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση θεωρεί δεδομένο ότι μετά την γνωριμία και την κατανόηση, θα ακολουθήσει ο σεβασμός(...) Είναι να προσφέρει στους μαθητές και σπουδαστές εναλλακτικές πολιτισμικές και εθνικές επιλογές(...) Είναι να προσφέρει σε όλους τους μαθητές τις δεξιότητες, τις στάσεις και τις γνώσεις τις οποίες χρειάζονται για να μπορέσουν να δραστηριοποιηθούν μέσα στον εθνικό πολιτισμό τους, μέσα στον κυρίαρχο πολιτισμό αλλά και σε άλλους εθνικούς πολιτισμούς”⁷⁶.

Επομένως με βάση τα παραπάνω συνδέοντάς τα με την περίπτωση μας φαίνεται ότι οι κρατικές ρυθμίσεις δεν ενθαρρύνουν τα παιδιά αυτά να υιοθετήσουν πρακτικές και στάσεις ώστε να δράσουν και να λειτουργούν μέσα στους πολιτισμικούς τους χώρους με σκοπό να διατηρήσουν και να προστατεύσουν τα πολιτισμικά τους στοιχεία. Και αν από τα μέλη της μεταναστευτικής ομάδας υπάρχουν τάσεις απάρνησης της δικής τους εθνικής ταυτότητας και του πολιτισμού τους με σκοπό να μην διαφέρουν από τα άλλα παιδιά είτε στο επίπεδο μαθημάτων είτε καθημερινού τρόπου συμπεριφοράς ώστε να επιτύχουν στην

⁷⁶ James A. Banks *Εισαγωγή στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση* Εκδ. Παπαζήσης Αθήνα 2004 σελ. 22-23

προσωπική τους σταδιοδρομία, δεν αποτελεί στόχο της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης να ενισχύονται αυτές οι τάσεις των μειονοτικών εθνοτικών ομάδων.

Συμβαίνει κάποια παιδιά της αλβανικής μεταναστευτικής ομάδας να απαρνιούνται ή να μην θεωρούν τα πολιτισμικά τους στοιχεία ή την εθνική τους ταυτότητα σημαντική. Σε αυτό το σημείο η υιοθέτηση άλλης κυρίαρχης εθνικής ταυτότητας είναι συνδεδεμένη με την εξέλιξη του υποκειμένου σε ένα νέο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον και εξαρτάται και από τους οικονομικούς παράγοντες που οδηγούν το άτομο να υιοθετήσει αυτήν την εθνική ταυτότητα που εμφανίζεται οικονομικά πετυχημένη. Όπως και να εξελίσσεται το υποκείμενο και να εκφράζει τάσεις αφομοίωσης ή ενσωμάτωσης, το άτομο της μειονοτικής ή μεταναστευτικής ομάδας εξακολουθεί να θεωρείται από τα μέλη της κυρίαρχης ομάδας ως “ξένος” με άλλη διαφορετική κουλτούρα και εθνική ταυτότητα έστω και αν αυτά δεν είναι για το άτομο σημαντικά χαρακτηριστικά που περιτυλίζουν την προσωπικότητά του.

Παρόλα αυτά και αν μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία, τα εκμαθησιακά προγράμματα και τις αποφάσεις αρμοδίων υπουργείων προωθείται η αφομοίωση στον ελληνικό πολιτισμό και εκδηλώνονται τάσεις που τείνουν να απομακρύνουν τα παιδιά από το πολιτισμό τους, η αντίφαση βρίσκεται στο ότι τα παιδιά των Αλβανών μεταναστών θα περιθωριοποιούνται σε ένα κοντινό μέλλον έχοντας να αντιμετωπίσουν μια χρονοβόρα νομική διαδικασία για την διαρκή νόμιμη παραμονή στην Ελλάδα, πράγμα που σημαίνει ότι θα είναι αποκλεισμένα από τους θεσμούς και τα ιδρύματα του έθνους κράτους.

Είναι αμφίβολο αν μπορούμε να ασχοληθούμε με την πολυπολιτισμικότητα ή την πολυπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα από την στιγμή που δεν έχουν εξασφαλιστεί τα βασικά ατομικά δικαιώματα που είναι προτεραιότητα και προϋπόθεση για την συνεύρεση σε συλλογικό επίπεδο μεταξύ των ατόμων της ίδιας

εθνικής και πολιτισμικής οντότητας. Εφόσον απειλείται καθημερινά η προσωπική ελευθερία με την έλλειψη κατοχύρωσης διαρκούς νόμιμης παραμονής στην Ελλάδα πράγμα που πρακτικά σημαίνει ότι δεν έχεις αποκτήσει μια σταθερή σχέση νομικής φύσεως, καθίσταται αδύνατη ή στην καλύτερη περίπτωση δυσχερής η διαμόρφωση ενός κλίματος που θα εξασφαλίσει τις συλλογικές δράσεις για την υπεράσπιση και την διατήρηση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Φαίνεται ότι η συζήτηση για την πολυπολιτισμικότητα είναι αλληλένδετη με τις αρχές της ίσης αναγνώρισης και της πολιτικής της ανεκτικότητας οι οποίες αφορούν την ανάδειξη, την διατήρηση και την προστασία των πολιτισμικών

δικαιωμάτων σε ένα συγκεκριμένο έθνος - κράτος. Οι προβληματισμοί που παρουσιάστηκαν συνδέονται με την δημόσια αναγνώριση αυτών των συλλογικών δικαιωμάτων, που θεωρείται ότι απειλούν και διαταράσσουν τις αξίες και αρχές του ευρωπαϊκού πολιτισμού, καθώς και ότι μπορούν να αποβούν επιζήμια για τα ατομικά δικαιώματα. Η προστασία των συλλογικών ταυτοτήτων από την αφομοίωση καθώς και η συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμικών οντοτήτων στα πλαίσια του έθνους - κράτους είναι βασικές προβληματικές που απασχολούν τους θεωρητικούς της πολυπολιτισμικότητας.

Η πολυπολιτισμικότητα που πρέπει να απορρέει από τις αρχές της αναγνώρισης και της ανεκτικότητας δεν παύει να συνοδεύεται από κοινωνικές διενέξεις και συγκρούσεις, γιατί η σύγκρουση αυτή σημαίνει σύγκρουση ταυτοτήτων, πολιτισμικών αξιών καθώς και ταξική σύγκρουση για την θέση ισχύος. Οι χώρες της Δύσης βιώνουν έντονα ένα πολυπολιτισμικό συγκρουσιακό περιβάλλον με αφορμή την αναγνώριση ιδιαιτεροτήτων μέσα στο πλαίσιο του έθνους-κράτους που διακρίνεται από ομοιογενειακά πολιτισμικά πρότυπα και αξίες.

Οι οπαδοί του φιλελευθερισμού στηρίζουν την άποψη της ουδετερότητας του κράτους απέναντι σε ξεχωριστά συλλογικά δικαιώματα, δίνοντας προτεραιότητα στα ατομικά δικαιώματα. Μια δεύτερη εκδοχή του φιλελευθερισμού αναγνωρίζει τα συλλογικά δικαιώματα μόνο εφόσον εκδηλώνονται και εκφράζονται σε ένα ιδιωτικό περιβάλλον και σε καμία περίπτωση αυτά τα δικαιώματα δεν θα σταθούν απειλητικά απέναντι στα ατομικά δικαιώματα.

Από την άλλη οι οπαδοί του κοινοτιστικού ρεύματος αντιλαμβάνονται τα συλλογικά δικαιώματα ως μέσα, ώστε το υποκείμενο να αναπτύξει τις ικανότητές του και τις αξίες του σε σχέση με τα άλλα μέλη της κοινότητας, γι' αυτό και δίνουν πρωταρχική σημασία σε αυτά. Το κράτος οφείλει να παρέμβει, για να αναγνωρίσει

την ίση αξία των κοινοτήτων και τον πλουραλιστικό πολιτισμό και για να φροντίσει για την επιβίωση των πολιτισμικών οντοτήτων. Στο επίκεντρο της αναγνώρισης και της ανεκτικότητας πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων βρίσκεται ο προβληματισμός που αφορά το είδος του αιτήματος που θέτει η ομάδα. Σε αυτό το σημείο οι οπαδοί του κοινοτισμού αδυνατούν να θέτουν τα όρια και τις κανονιστικές αρχές της αναγνώρισης και της ανεκτικότητας και αποφεύγουν να αντιμετωπίζουν τις ακρότητες των αιτημάτων που μπορεί να προβάλει μια πολιτισμική ομάδα. Αυτό που τους απασχολεί ιδιαίτερα είναι η επιβίωση της κοινότητας ή της ομάδας πράγμα που πρέπει να ρυθμιστεί κάθε φορά σχετικά με την κοινωνικό-πολιτική πραγματικότητα και τις συγκυρίες. Για αυτό η κρατική παρέμβαση είναι δεδομένη.

Μιλώντας για την πολυπολιτισμικότητα, είτε για τους οπαδούς του φιλελευθερισμού είτε για τους οπαδούς του κοινοτιστικού ρεύματος, στο επίκεντρο των αναλύσεων τους φαίνεται να είναι δεδομένη η κατοχύρωση της διαμόρφωσης της έννοιας του πολίτη για όλους τους ανθρώπους ώστε να βρίσκονται στο ίδιο κοινωνικό status. Ωστόσο στα πλαίσια του έθνους-κράτους τίθεται το ζήτημα συνύπαρξης και της ένταξης διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων καθώς και διεκδίκησης αγαθών για την επιβίωση τους.

Μια σημαντική θέση για τη ανάλυση της έννοιας της πολυπολιτισμικότητας κατέχουν οι έννοιες της ατομικής, της συλλογικής ταυτότητας και της πολιτισμικής που συμπεριλαμβάνει την έννοια της εθνικής ταυτότητας. Η σύγκρουση ταυτοτήτων είναι αναμενόμενη από την στιγμή που διαμορφώνεται μια διαχωριστική γραμμή με αφορμή την έκφραση και την δράση αυτών των ταυτοτήτων στο κοινωνικό περιβάλλον. Επίσης όταν προβάλλεται, είτε από πολιτισμική είτε κοινωνική ταξική θέση, έντονα “ο εαυτός μου” απέναντι στον “άλλον” και η παρουσία και η αναγνώρισή του συνιστά “απειλή” για την ύπαρξη

της ταυτότητάς μου, δυσχεραίνεται η διαδικασία της συνύπαρξης και της ειρηνικής συμβίωσης μεταξύ διαφορετικών ομάδων και κοινοτήτων.

Στο ερώτημα αν η Ελλάδα είναι μια χώρα που ενισχύει και επιδιώκει την πολιτική διαμόρφωση μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας σε σχέση με την μετανάστευση από την Αλβανία, διακρίνουμε ότι στο επίπεδο ανεπίσημης μεταναστευτικής πολιτικής εκδηλώνονται φαινόμενα, όπως απελάσεις, καταπάτηση ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, στέρηση της πρόσβασης σε δημόσιες υπηρεσίες κ.λπ. Στο εργασιακό πλαίσιο παρατηρείται το φαινόμενο της «μαύρης» εργασίας, εκμετάλλευση φθηνών εργατικών χεριών, χαμηλά μεροκάματα, έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης, ιατρικής περίθαλψης κ.λπ. Ο θεσμός των Μ.Μ.Ε. διακρίνεται από την προώθηση ενός κλίματος ξενοφοβίας και ρατσισμού, προβάλλοντας τον «ξένο» σαν απειλή και σαν εξιλαστήριο θύμα, παρουσιάζοντας την εικόνα του «Αλβανού εγκληματία και βάρβαρου».

Όσον αφορά τις νομικές ρυθμίσεις που διέπουν τη ζωή των μεταναστών (όχι μόνο των Αλβανών μεταναστών) διακρίνουμε μια φιλοσοφία του νομοτεχνικού πλαισίου που διέπεται από ένα πνεύμα απαγορεύσεων, της έλλειψης ατομικών δικαιωμάτων όπως είναι η ελευθερία κινήσεως και της ελεύθερης επιλογής, την δυσχέραση απόδοσης της έννοιας του πολίτη στους μετανάστες, καθώς και της έλλειψης κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων με αποτέλεσμα να υστερούν κατά πολύ στις διαδικασίες συμμετοχής στο κοινωνικό-πολιτικό γίγνεσθαι. Έτσι το ελληνικό κράτος αντιμετωπίζει την μετανάστευση ως φτηνή εργατική δύναμη με παροδικό και προσωρινό χαρακτήρα, χωρίς να λάβει υπόψη του ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο μη αναστρέψιμο για την ελληνική πραγματικότητα. Επίσης το νομικό καθεστώς αποτελεί ένα από τα βασικότερα προβλήματα για τους μετανάστες στο βαθμό που δεν τους επιτρέπει να διαμορφώσουν μια σταθερή σχέση με την χώρα. Στην πραγματικότητα ο μετανάστης βρίσκεται σε μια ευάλωτη κοινωνική

θέση που σημαίνει ότι την επόμενη μέρα μπορεί να απελαθεί. Από την άλλη επιβάλλει τα πολιτισμικά στοιχεία της κυρίαρχης ομάδας σε μετανάστες οι οποίοι επιδιώκουν και επιθυμούν να αποκτήσουν πλήρη κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα και να ενταχθούν στην κοινωνία. Τα όρια που θέτει ο νόμος είναι η πολύ καλή (όχι απλά στοιχειώδης) γνώση της γλώσσας, του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής ιστορίας.

Παράλληλα είναι σαφής ο εθνοκεντρικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης στα ελληνικά σχολεία, αν και τελευταία έχουν εκδηλωθεί προσπάθειες από πλευράς των θεσμικών αρχών, για αλλαγή των βιβλίων της ιστορίας, ώστε να αφαιρεθούν εκείνα τα στοιχεία που υποδαυλίζουν ξеноφοβικές και ρατσιστικές αντιλήψεις. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι μπορεί έτσι να επιτευχθεί μια πολυπολιτισμική εκπαίδευση, εφόσον αυτού του είδους η εκπαίδευση θέτει ως στόχο την εκμάθηση και την ενασχόληση με τα πολιτισμικά στοιχεία του εθνικού “άλλου”.

Σύμφωνα με την ανάλυσή μας παραπάνω αντιλαμβανόμαστε ότι η δημόσια πολιτική που ασκείται στην Ελλάδα απέναντι στους Αλβανούς μετανάστες συγκεκριμένα δεν τείνει προς τη διαμόρφωση μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας, αλλά ούτε και προστατεύονται και γίνονται σεβαστά τα βασικά ατομικά τους δικαιώματα. Η πολιτική που ακολουθείται είναι ευκαιριακή και ελίσσεται σύμφωνα με τις πολιτικο-οικονομικές συγκυρίες χωρίς μακροπρόθεσμους ενταξιακούς στόχους.

Το βασικό ερώτημα που τίθεται ύστερα για όλα αυτά είναι: αν κατακτηθούν τα δικαιώματα και εξασφαλιστεί η νομιμότητα των μεταναστών, μπορούμε ύστερα να μιλήσουμε για πολυπολιτισμικότητα; Προφανώς όχι, γιατί αυτό θα εξαρτηθεί από τις δημόσιες πολιτικές, από την διάθεση και την ανάγκη έκφρασης συλλογικών αιτημάτων και δράσεων από τις κοινωνικές ομάδες, μειονότητες και κοινότητες,

από τον χαρακτήρα των κοινωνικών συγκρούσεων με επίκεντρο κάποιες συγκεκριμένες διεκδικήσεις, όπως πολιτισμικές και εργασιακές .

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ

- Τοσάρλς Ταιήλορ *Πολυπολιτισμικότητα* εκδ. Πόλις Αθήνα 1999
- Χρήστος Λυριντζής *Σύγκριση και ερμηνεία Η πορεία και οι προοπτικές στη σύγχρονη πολιτική ανάλυση* Εκδ. Νήσος Αθήνα 2001
- Ξενοφών Παπαρηγόπουλος *Η πολυπολιτισμικότητα ως σύγχρονο πρόβλημα στο ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ* Άνοιξη Φθινόπωρο 1999/ τ. 2-3
- Γρηγόρης Μολυβάς *Συμπληρωματικές Σημειώσεις*
- Γρηγόρης Μολύβας *Δικαιώματα και θεωρίες δικαιοσύνης* εκδ. Πόλις Αθήνα 2004
- Κώστας Λάβδας *Η πολυπολιτισμικότητα και η θεωρητική κληρονομιά του εθνικού κράτους* στο *ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ* εκδ. Α. Σάκκουλα Άνοιξη - Φθινόπωρο 1999/ τ. 2-3
- Ιορδάνης Παπαδόπουλος *Πολυπολιτισμικότητα, ανεκτικότητα και κοινωνική δικαιοσύνη – Σχέσεις συμβατότητας ή διλήμματος;* στο *Επιστήμη και Κοινωνία* εκδ. Α. Σάκκουλα Αθήνα 1999
- Μάικλ Ουόλζερ *Περί ανεκτικότητας* εκδ. Καστανιώτη Αθήνα 2001
- Ηλίας Κατσούλης *Αντιστάσεις στην πολυπολιτισμικότητα* στο *ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ* εκδ. Α. Σάκκουλα Άνοιξη - Φθινόπωρο 1999/ τ. 2-3
- Γ. Αμίτσης και Γ. Λαζαρίδη *Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα* εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ Αθήνα 2001
- Ιορδάνης Ψημμένος *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια- Κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα* εκδ. Glorybook – ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ Αθήνα 1995
- Χριστίνα Κωνσταντινίδου *Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος Η εγκληματικότητα των Αλβανών μεταναστών στον αθηναϊκό τύπο* Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα. Αθήνα 2001
- Κ. Δοξιάδης, *Εθνικισμός Ιδεολογία Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, εκδ. ΠΛΕΘΡΟΝ, 1980
- *Μετανάστες και μετανάστευση* επιμ. Χάρης Ναζάκης – Μιχάλης Χλέτσος Εκδ. Πατάκη Αθήνα 2002
- Λ.Μ. Μουσούρου *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και στην Ευρώπη* εκδ. GUTENBERG Αθήνα 2003
- ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία Εισ. – Επιμ. Κούλα Κασσιμάτη
εκδ. GUTENBERG Αθήνα 2004

- Αθανάσιος Γκότοβος *Εκπαίδευση και ετερότητα* Εκδ. μεταίχμιο Αθήνα 2002
- “Τι είν’ η πατρίδα μας;” *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση* επιμ. Άννα φραγκουδάκη – Θάλεια Δραγώνα εκδ. Αλεξάνδρεια Αθήνα 2006
- Δέσποινα Π. Παπαδοπούλου *Μετανάστευση, ενσωμάτωση και ιδιότητα του πολίτη. Κριτική θεώρηση* Εκδ. Παπαζήσης Αθήνα 2006
- Stuart Woolf *Ο εθνικισμός στην Ευρώπη* εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 1999
- Pierre – Andre Taguieff *Ο Ρατσισμός* εκδ. Π. Τραυλός Αθήνα 1998
- James A. Banks *Εισαγωγή στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση* Εκδ. Παπαζήσης Αθήνα 2004

ΠΗΓΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- Michel Wieviorka *Is multiculturalism the solution?* Σελ. 881 (από το διαδικτυακό τόπο www.tires.euv-frankfurt-o.de/data/pdf-doc/Wieviorka_multiculturalism.pdf)
- Steven Vertovec *Transnational challenges to the “new” multiculturalism* University of Oxford σελ. 3 (από το διαδικτυακό τόπο www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/WPTC-2K-06%20Vertovec.pdf)